

Bitlis Eren Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ISSN: 2547-9725

AKADEMİK İZDÜŞÜM
DERGİSİ

**Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm
Dergisi**

**Bitlis Eren University Journal of Academic
Projection**

Yıl/Year: 2018 – Cilt/Volume: 3 – Sayı/Number: 3

ISSN: 2547-9725

Yazışma Adresi:

BEÜ Akademik İzdüşüm Dergisi, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 13000,
Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
<http://dergipark.gov.tr/beuiibfaid>

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University Journal of Academic Projection

ISSN	:	2147-9725
Basım Tarihi	:	21 Eylül 2018
Yayın Sezonu	:	Eylül 2018
Cilt	:	3
Sayı	:	3
İlk Yayın Tarihi	:	2016
Yayın Yeri	:	Bitlis
Yayın Dili	:	Türkçe ve İngilizcedir
Adres	:	BEÜ Akademik İzdüşüm Dergisi Bitlis Eren Üniversitesi 13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
e-posta	:	aid@beu.edu.tr
URL	:	http://dergipark.gov.tr/beuiibfaid

BEU. AİD

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 3 • Sayı/Number: 3

Yayın Kurulu • Editorial Board

Bitlis Eren Üniversitesi Adına
Sahibi/Owner

Baş Editör / Editor-in-Chief

Editörler / Editors

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

Prof. Dr. Erdal Necip YARDIM
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Veysel ERAT
Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. Asem NAŞABAYEVA HEKİMOĞLU
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Sultan KAVİLİ ARAP
Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Ayşe Nur BUYRUK AKBABA
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Cemal ÖZTÜRK
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Gökhan DÖNMEZ
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Hakan ÖZDEMİR
İnönü Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Metin IŞIK
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Serap TOPRAK
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Vecihi Sefa Fuat HEKİMOĞLU
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Veysel ERAT
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Yasemin HAYTA
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Yusuf ÇINAR
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr Öğr. Üyesi Zeki UÇAR
Bitlis Eren Üniversitesi

Arş. Gör. Çağrı SÜREK
Bitlis Eren Üniversitesi

Arş. Gör. Dilek ALMA
Bitlis Eren Üniversitesi

Arş. Gör. Durmuş Çağlar ÇAKIR
Bitlis Eren Üniversitesi

Arş. Gör. Mehmet NALBANT
Bitlis Eren Üniversitesi

Arş. Gör. Mustafa Salim EREK
Bitlis Eren Üniversitesi

Arş. Gör. Yunus SAVAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

Arş. Gör. Mehmet NALBANT
Bitlis Eren Üniversitesi

Yazı İşleri Sorumlusu/Editorial Officer

BEU. AİD

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 3 • Sayı/Number: 3

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından "**Hakemli Dergi**" statüsüne uygun yılda üç sayı olmak üzere yayımlanır. Dergi içeriği, tüm kullanıcılara açık, ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayımcıdan ve yazar/yazarlardan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir. Bu dergide yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden Fakültemiz ve Üniversitemiz sorumlu tutulamaz. Makalelerde belirtilen görüşler, Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisinin görüşünü yansıtmaz. Dergide yayınlanan makalelerin tüm yayın hakları Akademik İzdüşüm Dergisine aittir. Makalesi dergimizde yayınlanmış olan yazarlar makalenin Özet kısmının veya tamamının PDF olarak dijital ortamda yayınlanmasını kabul etmiş sayılırlar. Dergi yazım kurallarına uymayan makaleler değerlendirmeye alınmaz. Basılmama kararı verilen yazılar varsa hakem raporuyla birlikte yazarına iade edilir. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayınlanan yazılarında her türlü telif hakları dergiye aittir. Yazara herhangi bir telif hakkı ödenmez.

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından geliştirilen yayın etiği ilkelerini ve tavsiyelerini gözetir. Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir. Olası bilimsel etik dışı davranışlar ve etik yayın ihlali durumunda, COPE Ethics Flowcharts dikkate alınır.

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi, aşağıdaki indekslerce taranmaktadır:

- ASOS (Academia Social Science Index)
- COSMOS (Cosmos Impact Factor)
- Rootindexing (Root Society for Indexing and Impact Factor Service)
- ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)

BEU. AİD

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 3 • Sayı/Number: 3

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Asem Nauşabayeva HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Ü.
Prof. Dr. Bayram ÇOŞKUN-Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Cenap ÇAKMAK- Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ-Batman Üniversitesi
Prof. Dr. Harun ARIKAN - Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK- Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Murat OKÇU-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Müslüme NARİN-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN- Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER- Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin TOPRAK KARAMAN-Dokuz Eylül Ün.
Prof. Dr. Hüseyin GÜL-Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER- İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN-Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ASKER- Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Erkin EKREM- Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Ester RUBEN-Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ethem DUYGULU- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Güray YONTAR- Dokuz Eylül
Doç. Dr. Muhammed Şükrü MOLLAVELİOĞLU- YYÜ
Doç. Dr. Sabahattin NAL İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sultan KAVİLLİ ARAP- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Tümen SOMUCUOĞLU- Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ-Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre ÖZER- Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU- Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Ahmet Arif EREN-Niğde Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Ayşe Nur Buyruk AKBABA-Bitlis Eren Ü.
Dr Öğr. Üyesi Cemal ÖZTÜRK-Bitlis Eren Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Dilek MEMİŞOĞLU-İzmir Kâtip Çelebi Ü.
Dr Öğr. Üyesi Ebru TOLAY- Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Ece DEMİRAY EROL Celal Bayar Üniv.
Dr Öğr. Üyesi Gökhan DÖNMEZ-Bitlis Eren Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Gül GÜN-Bitlis Eren Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Hakan ÖZDEMİR-İnönü Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi İbrahim ARAP- Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi İsmail ŞAHİN- Karabük Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Kurtar TANYILMAZ-Marmara Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Nurcan H. ÇIRAKLAR- Dokuz Eylül Üniv.
Dr Öğr. Üyesi Raşid TACİBAYEV- Hoca Ahmet Yesevi-
Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Serap TOPRAK-Bitlis Eren Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Vecihi S. Fuat HEKİMOĞLU-Bitlis Eren Ü.
Dr Öğr. Üyesi Veysel ERAT- Bitlis Eren Üniversitesi
Dr Öğr. Üyesi Yahya DEMİRKANOĞLU-Bitlis Eren Ü.

BEU. AİD

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 3 • Sayı/Number: 3

Dergimizin bu sayısındaki makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak katkı sunan değerli öğretim üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Yayın Kurulu

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THISISSUE

- Dr. Öğr. Üyesi Veysel ERAT-- Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fevzi KAÇER- Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemal ÖZTÜRK- Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf ÇINAR- Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Yasin ASAL-İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Mehmet Emin ERENDOR- Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA-Bozok Üniversitesi

BEU. AİD

Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 3 • Sayı/Number: 3

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Zeynep ŞAHİN 1-18
ÖLÜM ALGISİNİN “ YAŞAM DOYUMU ” ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖRNEĞİ
Effect On The "Life Satisfaction" Of The Death Perception: University Sample

---

Esra Banu SİPAHİ & Bahar ÖZSOY & Murad KHASHİMOV 19-33
AZERBAIJAN’DA ÖNCÜ BİR KADIN: XURŞİDBANU NATEVAN’IN YAŞAMI, SANATSAL KİŞİLİĞİ VE LİDERLİK ÖZELLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
A Leading Woman in Azerbaijan: An Evaluation on Xurşidbanu Natevan’s Life, Artistic Personality and Leadership Feature

---

Gülşah KÖPRÜLÜ 34-56
CEMAL GÜRSEL DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DİNAMİKLERİ
Dynamics of Turkish Foreign Policy During Cemal Gürsel

Melih DUMAN 57-73
II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA DIŞ POLİTİKA DOĞRULTUSUNDA GELİŞEN KÜLTÜREL BİR İTTİFAK: HALKEVLERİ VE İNGİLİZ KÜLTÜR HEYETİ
A Cultural Alliance Developing in Foreign Policy after the World War II: People's Houses and the British Council

---

Yasemin KONUKCU 74-91
İRAN’IN BÖLGESEL GÜVENLİK STRATEJİSİ: BİR GÜÇ DÖNGÜSÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ
Iran's Regional Security Strategy: A Power Cycle Assessment

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / *Received*:19.06.2018 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 28.06.2018

Ölüm Algısının “ Yaşam Doyumu ” Üzerindeki Etkisi: Üniversite Örneği

Zeynep ŞAHİN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Düzce Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Düzce-Türkiye

ORCID: 0000-0002-7757-1587

Mail Adresi: zeynepsahin.ze@gmail.com

Öz

Ölüm, insanlık tarihi boyunca bir bilinmezlik ve merak konusu olmuştur. Bu sebeple pek çok alanda araştırmacılar ölümle ilgili çalışmalar yapmıştır. Bireylerin ölüm algısının yaşamlarına etkisini ele almışlardır. Bu araştırmada, bir devlet üniversitesinde okuyan, öğrenciler üzerinde ölüm algısının “yaşam doyumuna” ne yönde etkisi olur sorusuna cevap bulunması amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini üniversite öğrencileri oluşturmuştur. Veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Çalışmada farklı demografik özellikteki 402 üniversite öğrenci grubuna anket uygulanmıştır. Anket çalışması sonucunda elde edilen veriler faktör analizi sonrasında gerekli analizlere tabii tutulmuştur. Faktör analizi sonuçlarına göre, öğrencilerin ölüme yönelik algılarını sekiz farklı boyutta ölçebilen bir ölçek kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Yaşam, Doyum, Ölüm, Algı

Effect On The "Life Satisfaction" Of The Death Perception: University Sample

Abstract

Death, uncertainty and throughout human history has been a subject of curiosity. Therefore, researchers working in many fields of death. Death perception of individuals in their own lives they impact. In this study, the perception of how a State University students death "life satisfaction" has an effect on is aimed at answering the question. Quantitative research method was used in the study. The study consisted of students of the University. Data were obtained with survey technique. In this study, different demographic groups of students at the University of 402 properties for a poll. Survey data obtained as a result of analysis of factor analysis are required for later. Factor analysis of students' perceptions of death according to the results of eight different sizes, a scale used to measure.

Keywords: Human, Death, Perception of Death, Life Satisfaction, Life

GİRİŞ

İnsan doğumla ölüm arasında varlığını sürdüren ve ölümü mutlak bir gerçeklik olarak görmek zorunda olan bir varlıktır. Ölüm tarih boyunca insanların temel problemi olarak üzerinde birçok çalışma yaptığı konuların başında yer almaktadır. Buna rağmen tamamen açığa kavuşturulmuş alanlardan biri olamamıştır. Bu alanla ilgili araştırmalar çok eski tarihlere dayanmaktadır. Tüm insanlığa indirilmiş olan Kuran-ı Kerimde; ölümün her canlı için mutlak, vazgeçilmez olduğunu "*Her nefis ölümü tadacaktır.*" İfadeleri ile belirtmiştir.¹ Gerek İslam Dünyasındaki filozoflar gerekse Batı Dünyasındaki filozoflar ölüm, ölüm kaygısı üzerine birçok araştırma yapmış ve üzerine çeşitli eserler bırakmıştır. Yaşam doyumunu üzerine yapılan çoğu araştırmada, ölüm kaygısı ele alınmış fakat ölüm algısının yaşam doyumunu üzerine etkisi pek fazla ele alınmamıştır. Yapılan araştırma ile bu boşluk tamamlanmaya çalışılmıştır.

1930 yıllardan sonra ölüm kavramı bilimsel çalışmalara daha da fazla girmeye başlamıştır (Yaparel, 1998). Yapılan bu çalışma ile Yaşam doyumunu üzerine ölüm algısı etkili midir? Sorusunun cevabı aranmıştır. Bu çalışmada üniversite öğrencileri üzerinde ölüm algısının, yaşam doyumuna etkisinin ne yönde olduğunu saptanmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Öğrencilerin ölümü nasıl gördükleri, görüş ve inançlarının yaşama sevinçlerini ne şekilde etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların ölüm kaygılarının olumlu yahut olumsuz olması yaşama olan doyumunu hangi yönde etkilediğinin sayısal bir kaynağa dönüştürülmüştür.

Yürütülen bu araştırma veri toplama yöntemine göre nicel, veri toplama tekniği açısından ise ampirik bir anket çalışmadır. Kullanılan verinin özelliğine göre birincil veriye dayalı, amaçlarına göre uygulamaya dönük, veri toplama zamanına göre anlık- kesitsel bir çalışma ve denek sayısına göre çok denekli bir çalışma olup, ölçme koşullarına göre gruplar arası bir çalışmadır.

LİTERATÜR TARAMASI

Yaşam Doyumu

Yaşam doyumunu kavramını açıklamak için öncelikle doyumun tanımını yapmamız gerekmektedir. Doyum insan ihtiyaçlarının, gereksinimlerinin ve beklentilerinin tatmin olunacak derecede karşılanmasıdır. Yaşam doyumunu

---

¹ Sorularla İslamiyet, <https://sorularlaislamiyet.com/her-nefis-olumu-tadacaktır-ifadesi-ayet-midir-yoksa-hadis-i-serif-midir-bu-ifadedeki-nefis-sozunden> (Erişim Tarihi: 06.06.2018)

kavramı ise insanın sahip olduklarıyla beklentilerinin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkan sonuçtur.²

Neugarten ve diğerleri tarafından 1961 yılında söz edilen yaşam doyumu kavramı daha sonra pek çok araştırmaya temel oluşturulmuştur.

Yapılan literatür araştırmalarında karşılaşılan ve temel alınan tanımlardan biri şu şekildedir; yaşam doyumu (life satisfaction), Neugarten’e göre kişinin yaşamda ne istediği ile ne elde ettiğinin karşılaştırılmasından elde edilen sonuçtur. Kişinin ruhsal ve toplumsal ilişkilerini etkileyen etmenlerden biri de yaşam doyumudur. Yaşam doyumu ilk olarak 1961 yılında Neugarten tarafından tanımlanmış ve genel olarak kişinin tüm yaşantıdaki doyumu olarak ifade edilmiştir. Ayrıca mutluluk, moral vb. gibi değişik açılardan iyi olma halini ifade eder.³ Yaşam doyumu kavramının açıklayan bir diğer araştırmacı Schmitter’e göre yaşam doyumunun kapsamındaki belirsizlik yüzünden kişiden kişiye göre farklılık gösterebileceğini belirtmiştir.

Başka bir tanımda ise yaşam doyumundan öznel iyi oluşun bilişsel bir bileşeni ve kişinin yaşamıyla ilgili bilişsel yargıları içeren bir kavram olduğu ifade edilmiştir.⁴

Yapılan araştırmalara göre yaşam doyumunu etkileyen iki önemli etken olarak öznel iyi oluş ve yaşam kalitesini ele alabiliriz.

Öznel iyi oluş: Diener’e göre öznel iyi oluş üç ayrı bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; olumlu duygular, olumsuz duygular ve öznel iyi oluştur. Olumlu ve olumsuz duygular duygusal boyutu oluştururken yaşam doyumu yargısal boyutu oluşturmaktadır

Öznel iyi olma durumu bireyin kendi bakış açısı ile kendi yaşamını değerlendirmesini kapsamaktadır. Yetim’e göre Öznel iyi olma durumunu bireyin tepkileri ve yargıları ile oluşmaktadır. Pozitif literatürde ise mutluluk kavramı ile ifade edilen öznel iyi olma beklentiye ulaşılması olarak ifade edilmektedir.⁵

Yaşam Kalitesi: Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaşam kalitesini, “hedefleri, beklentileri, standartları, ilgileri ile bağlantılı olarak, kişilerin yaşadıkları kültür ve değer yargılarının bütünü içinde durumlarını algılama biçimi” olarak tanımlar.

---

² Tuğba Güngör, **Selçuk Üniversitesi Resim- İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Kaygı ve Yaşam Doyumu Düzeyleri**, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Resim- İş Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, 2011.

³ Neugarten, B.L. ve diğ., “The Measurement of the Life Satisfaction”, **Journal of Gerontology**, 1961, pp.134-143.

⁴ Diener Emmons, Subjective well-being, **Psychological Bulletin**, 1984, pp.550.

⁵ Aşkın Keser, **Çalışmanın Anlamı, İnsan Yaşamındaki Yeri ve Yaşam Doyumu Üzerine Bir Uygulama**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003.

Yapılan diğer araştırmalara göre yaşam doyumunu yaş, cinsiyet, iş, aile ilişkileri, eğitim, dini inanç ve tutumlar gibi faktörler de etkilemektedir. Fakat yaş, çalışma ve iş gibi kavramların doyumla ya da yaşam doyumuna üzerine etkisinin olmadığı ifade edilmiştir.⁶

Ölüm Algısı

Ölüm ve yaşam birbirinden farklı kavramlar gibi görünürler. Fakat ölüm ve yaşam birbirlerinin tamamlar ve bir bütünü oluşturmaktadırlar. Ölüm, anlamsız mutlak bir sonu değil yaşamın amacıyla ahenkli olduğu görülmektedir.⁷ Tüm canlıların kaçınılmaz sonu ölümdür ve tüm canlılar bir gün ölecektir. Bu nedenle insanoğlu, dünya hayatını sonlandıran bir olgu olan ölüme merak etmiştir. Ölüme farklı anlamlar yüklemiştir.⁸ İnancı olan ya da herhangi bir inancı benimsemeyen insanlar için de ölümün ortak olan anlamları olmaktadır. Örneğin kimse nerede, nasıl, ne şekilde öleceğini bilmemektedir.

Bireylerin ölüme ilişkin tutumları çevrelerinde olan kişilerin ölümleriyle şekillenebilmektedir. İnsanlarda ölüm düşüncesinin oluşması, değişmesi ve gelişmesi çevrelerindeki diğer kişilerin ölümlerinden büyük oranda etkilenmektedir. Ölüm insanın müdahale edebildiği alanının dışında gerçekleşen bir olaydır.⁹

Kendi ölümünü düşünen insanın farklı duygular ve korkular yaşamasına sebep olabilmektedir. Bunlar; acı duyma, bedenini kaybetme, ölüm anında yalnız kalma ve ölüm korkusu gibi duygulardan oluşmaktadır. Tüm bunlar kişide ölümü kabullenmeye ya da tam tersi olarak ölüme meydan okuma gibi davranışlar oluşturabilmektedir.¹⁰

İslam filozoflarına göre kalbin doyumunu ve akıl, ölüm korkularını yenebilmek için önem taşıdığı savunulmaktadır. Aklın, bilgi ve delillerle korkuları yenebileceğini savunmaktadırlar. Böylelikle insanların ölüm konusunda bilgilendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Literatür taramasında karşılaşılan bilgilere göre dini bilgi, duygu ve inançlar ölümü farklı değerlendirilmesinin temelini oluşturmaktadır. Dinlerin temel inançlarındaki yapı taşları ölüm ve ölümden sonraki hayat olarak ele alınabilir. Semavi dinler için ölüm sonu olmayan bir hayata geçiş, yeni bir başlangıç olarak değerlendirilebilir. Ölüm korkularının

---

⁶Ünsal Yetim, Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2001.

⁷Zehra Kalaoğlu Öztürk, **Yaşlı Bireylerde Ölüm Kaygısı**, (Yayınlanmış Uzmanlık Tezi), Çukurova Üniversitesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Adana, 2010.

⁸Kızıler, Hamdi. Ahmed Yesevi’de Ölüm Algısı, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Karabük, 2016.

⁹İlhan Topuz, Ölüm Algısı Ölçeği (ÖAÖ) Türkçe Versiyonunun Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2013.

¹⁰ Hayati Hökekleli, **Din Psikolojisi**, TDV Yayınları, Ankara, 1996.

verdiği kaygıdan kişinin kendini sıyrılabilmesi için inancın verdiği fikir önem taşımaktadır.¹¹

Ölüm algısı düzeyini belirlemek için ülkemizde ve batı kültüründe farklı ölçekler kullanılmaktadır. Spilka ve arkadaşları tarafından geliştirilen “*Ölüm Algıları Ölçeği*” batı kültüründe kullanılan ölçeklerdendir.¹² Ölçeklerin çeşitli ülke ve kültürlerle göre değişimi yapılmaktadır. Yapılan değişimle ölçeğin uygulanacağı yerin diline, kültürüne ve inançlarına uygun hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Orijinal “*Ölüm Algısı*” ölçeği 43 madde ile oluşturulmuştur. Topuz’un İslam inancı ile örtüştürdüğü “*Ölüm Algısı Ölçeği*” 60 maddelik bir ölçek haline getirilmiştir. Ölçülmek istenen boyutlar;

- Acı ve Yalnızlık: Ölüm, bilincin irademiz dışında kaybedildiği ve acı veren bir olay olarak görülen bu boyutta yalnız kalma korkusu da karşımıza çıkmaktadır. Ölümle ilgili olumsuz oluşan algının bir sebebi de ölümden sonrasında dehşetli bir azabın olacağını anlatılması ölüme acı verici bir olay gibi yaklaşılmasını sağlamıştır. Bu da acı duyma ve yalnız kalma duygularını ortaya çıkarabilmektedir.
- Yaşamın Sonu: Ölçekle ölçülmek istenen bir başka boyutta ise ölüm, hayatın normal ve doğal bir şekilde son bulması anlamını taşımaktadır.¹³
- Bilinmeyen: Bu boyut ölüm için hayatın gizemli ve bilinmez bir şekilde sona ermesi olarak tanımlanıyor. Ölçekte ki maddeler ile hayatın belirsiz ve akıl almayacak bir şekilde sona ermesi üzerine yoğunlaştığı görülmekte.
- Bakmakla yükümlü olduklarını terk etme: Bu boyutta, bakmakla yükümlü olduklarımızın terkinden doğan duygu ve düşünceler vurgulanmakta, aynı zamanda yaşayanları kıskanma görülmektedir.
- Başarısızlık: Ölümün kişisel olarak bir kaybediş ve başarısızlık olduğu üzerine durulmaktadır. Ölüm bir yenilgi, sonu olmayan bir başarısızlık ve çaresizlik olarak görülmektedir.
- Ödüllendirilme: Nasıl ki acı ve yalnızlık boyutunda olumsuz duygulara yer verilmekteyse ödüllendirme boyutu ile de ölümün olumlu olarak algılanması, diğer bir hayata olan inançta ödüllendirilme ve sonsuz güzelliklere ulaşma olarak görülmektedir.

---

¹¹Ali Ayten, Affedicilik ve Dini Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul, 2009.

¹²Faruk Karaca, **Ölüm Psikolojisi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

¹³ İlhan Topuz, “Ölüm Algısı Türkçe Versiyonunun Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2013, s.285-300.

- Umursamazlık: Bu boyutta ölüm, hayatın akışı içinde sıradan, hiçbir önemi olmayan, unutulması gereken bir olay olarak değerlendirilip umursanmamaktadır.
- Cesaret: Bu boyutta ölüm, kişinin ölüm karşısındaki gücünü ve cesaretini gösterme fırsatı olarak değerlendirilmektedir.
- Hatırlatıcılık: Bu boyutta ölüm, yapılan davranışlarından pişman olma ve tövbe etmeyi hatırlatıcı görülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada ölüm algısının yaşam doyumu üzerindeki rolünü belirlemede nicel araştırma yönteminin deneysel boyutunda yer alan çok denekli araştırma yöntemi kullanılarak bir anket çalışmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu konu ile ilgili veriler anket tekniği ile toplanılmıştır. Toplanan verilerin analizi SPSS 18.0 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

Araştırma Birimi, Evren ve Örneklemi

Yapılan bu araştırmanın evrenini Düzce ilindeki üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Evrende yer alan kişi sayısını belirlemek için Düzce Üniversitesindeki fakültelerin web sayfaları kullanılmıştır. Düzce Üniversitesi, 11.10.2017 tarihli doküman bilgilerine göre evren sayısı 300031'dir.¹⁴

Örneklem kullanılacak evrenin önemli bir parçasıdır. Hem yapılan araştırma için hem de istatistiksel olarak önem derecesi yüksek olmaktadır.¹⁵ Yapılan bu çalışmada kolayda örneklem yöntemi seçilmiştir. Araştırma örneklem sayısının belirlenmesi için Sekaran örneklem sayısını belirleme tablosu kullanılmıştır. Araştırma evreninde yeterli sayı 384'tür. Bu çalışmada ise 402 kişiye ulaşılmıştır.

Araştırmanın Veri Toplama Tekniği ve Süreci

Araştırmada elde edilen bilgiler SPSS programı sayesinde yorumlanmış ve analiz edilmiştir. Verilerin toplanması için bir anket geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Anket soruları öğrencilerin ölüm algısının, yaşam doyumu üzerine olan etkisi hakkındaki düşüncelerinin geniş kapsamlı ve detaylı bir şekilde sorgulayacak şekilde oluşturulmuştur.

Öğrencilerin demografik özelliklerini ölçmek için kategorik ölçekler kullanılmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerle ilgili özelliklerin tespiti için beşli likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Yapılan araştırmada ölçekteki maddelerin

---

¹⁴ Toplam öğrenci sayısı kapsamında önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri sayıları ele alınmıştır.

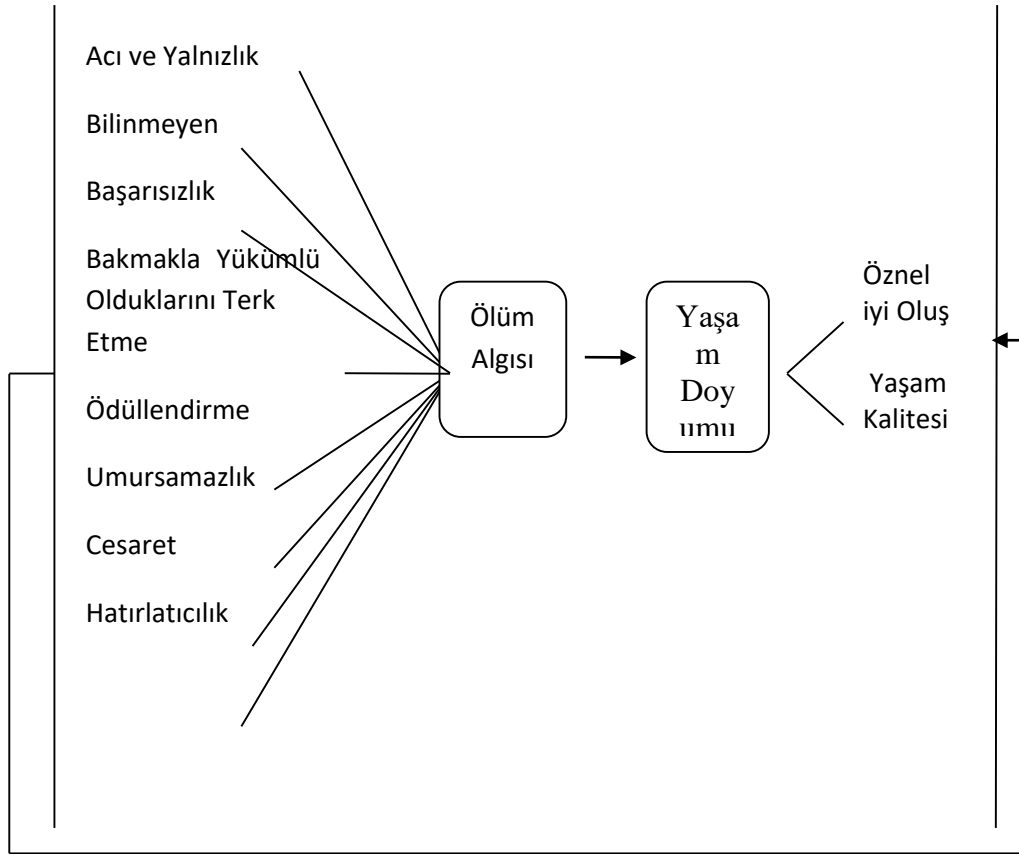
¹⁵ Yaşar Engin Demiralı, “Örnekleme”, M.Ü. Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı:3, s.111-124.

puanlanması: “Kesinlikle katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Fikrim yok (3), Katılıyorum (4) ve Kesinlikle katılıyorum (5)”, şeklindedir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Literatür taraması sonucunda iki temel değişken ele alınmıştır. Bunlar; ölüm algısı ve yaşam doyumdur. Araştırma modeli iki temel değişkeni ilgilendiren on altı farklı değişkenden oluşmaktadır. Aşağıda temel değişkenler ile temel değişkenlerde etkin rolü olan değişkenlerden bahsedilmiştir. Literatür bölümünde değişken açıklamaları yapılmış ve gerekli bilgiler verilmiştir. Şekil 1’ deki öznel iyi oluş yaşam doyumu boyutlandırılmasında genel bir ifade olarak ele alındığı için çalışmaya bu şekilde katılmıştır.

Şekil 1: Araştırma Modeli.

Her birey için yaşam doyumu ve ölüm algısı farklılık gösterir. Korkuları, beklentileri, duygusal ve bilişsel farklılıkları bu durum için sebep olarak

gösterilebilir. Bu farklılıklar da göz önünde bulundurularak Şekil 1’deki modelle araştırmanın hipotezler oluşturulmuştur. Şekil 1’ e göre hipotezler:

H₁: “Yaşam doyumu; ölüm algısından pozitif yönde etkilenmektedir.” şeklinde oluşturulmuştur.

Her bir öğrencinin öznel iyi oluşu ve ölüm algısı arasında farklı faktörler etkili olmaktadır.

H₂: “Öznel iyi oluş; acı ve yalnızlıktan, doğal sondan, bilinmeyende, bakmakla yükümlü olduklarını terk etmeden, başarısızlıktan, ödüllendirmeden, umursamazlıktan, cesarettten, hatırlatıcılıktan negatif yönde etkilenmektedir.” şeklinde oluşturulmuştur.

Schmitter yaşam doyumu kavramının kişiden kişiye farklı algılanma düzeyine bağlı olarak, kavramın tanımlanmasında ve kapsamının belirlenmesinde belirsizlik söz konusu olduğunu belirtmiştir.¹⁶ Bu bilgiler ışığında;

H₃: “Yaşam kalitesi; acı ve yalnızlıktan, doğal sondan, bilinmeyende, bakmakla yükümlü olduklarını terk etmeden, başarısızlıktan, ödüllendirmeden, umursamazlıktan, cesarettten, hatırlatıcılıktan pozitif yönde etkilenmektedir.” şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada 402 anket formu doldurulmuştur. Ancak dağıtılan anket formlarının 6’sının eksik doldurulmuş ve yanlış doldurulduğu görülmüştür. Eksik ve yanlış doldurulan anket formlarının çıkarılması sonucu analizler gerçekleştirilmiştir. Literatürde ölüm algısı ve yaşam doyumunu bir arada inceleyen az sayıda çalışma bulunabilmiştir. Bu nedenle araştırmanın sınırlılıklarından biri de kaynak sıkıntısı olarak görülmüştür.

BULGULAR

Demografik Bulgular

Katılımcılara ait Tablo 1’ de ki demografik veriler ele alındığında katılımcıların %63’ü kadın, %37’si ise erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşlara göre dağılımı incelendiğinde %43’ünün 17-20, %52’sinin 21-24, %3’ünün 25-28 ve %2’sinin 29 ve üzeri yaşlar arasında oldukları görülmektedir. Katılımcıların eğitim gördükleri fakülteler incelendiğinde %36’sının işletme, %15’inin fen edebiyat, %11’in eğitim, %2’sinin meslek yüksek okulu ve %34’ünün diğer fakültelerden oldukları görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunu %28 ile 1. sınıf öğrencileri, %25 ile 3. sınıf, %23 ile 2.sınıf, %13 ile 4.sınıf ve %11 ile

---

¹⁶ Aşkın Keser, “ İş Doyumu Ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2005, Sayı:4, s.77-93.

hazırlık sınıfı öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların %94’ünün dini inancı İslam, %6’sı ise diğer bir dini inanca sahiptir. Katılımcıların %93’ünün ölümden sonra inancı varken %7’sinin ölümden sonra inancının olmadığı görülmektedir.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	250	63
	Erkek	146	37
Yaş	17-20	173	43
	21-24	206	52
	25-28	12	3
	29 ve Üzeri	5	2
Bölüm	İşletme Fakültesi	145	37
	Diğer	136	34
	Fen-Edebiyat Fakültesi	61	15
	Eğitim Fakültesi	45	11
	MYO	9	2
Sınıf	1.Sınıf	113	28
	3.Sınıf	98	24
	2.Sınıf	90	23
	4.Sınıf	51	13
	Hazırlık	44	11
Dini İnanç	İslam	373	94
	Diğer	23	6

Faktör Analizi İle İlgili Bulgular

Faktör analizinde bağımlı değişkenler ve bağımsız değişkenler ayrı ayrı ele alınmıştır. Faktör analizi ile ölüm algısını ve yaşam doyumu değişimleri kaç faktörün açıklamaya yeterli olduğuna bakılmıştır. Varimax metodu ile faktörlerden değişimler elde edilmiştir. İlk olarak bağımsız değişkene bakılmıştır. Eldeki verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı belirlenmek için KMO ölçümü yapılmıştır. KMO sonucu 0,826 bulunarak verilerin yeterli olduğu anlaşılmıştır. Barlett testi sonucu ,000<0,05 olduğu için anlamlı çıkmıştır. Bağımsız değişkenin açıklanan varyansı 66,441 olarak bulunmuştur. Bağımsız değişkenin frekans analizi sonuçları aşağıdaki tablo 2’de gösterilmiştir.

Ölüm algısı içerisinde ÖA25, ÖA31, ÖA32 ifadeleri birden fazla faktöre yükleme yaptığı için çıkarılmıştır.

Tablo 2: Bağımsız değişken faktör analizi bulguları

FAKTÖR	DEĞİŞKENLER	FAKTÖR ORTAK VARYANSI	FAKTÖR YÜKLERİ	VARYANSLAR	ÖZ DEĞER
Ödüllendirme	ÖA1	,613	,747	12,089	5,453
	ÖA2	,710	,798		
	ÖA3	,668	,801		
	ÖA4	,651	,771		
	ÖA5	,700	,804		
Bakmakla Yükümlü Olduklarına Sorumluluk Yükleme	ÖA6	,648	,789	10,649	4,638
	ÖA7	,775	,861		
	ÖA8	,773	,829		
	ÖA9	,670	,732		
Başarısızlık	ÖA10	,533	,529	8,879	2,162
	ÖA11	,600	,663		
	ÖA12	,638	,675		
	ÖA13	,572	,675		
	ÖA27	,500	,575		
Bilinmeyen	ÖA16	,600	,734	8,349	1,936
	ÖA17	,707	,795		
	ÖA18	,660	,738		
Acı Çekme	ÖA19	,740	,810	7,878	1,482
	ÖA20	,894	,857		
	ÖA21	,793	,832		
Hatırlatıcılık	ÖA22	,782	,855	7,245	1,302
	ÖA23	,770	,847		
	ÖA24	,670	,686		

Cesaret	ÖA14	,560	,-533	7,080	1,211
	ÖA15	,537	,675		
	ÖA26	,673	,742		
Yaşamın Sonu	ÖA28	,500	,651	4,242	1,075
	ÖA29	,752	,813		
	ÖA30	,722	,808		
DEĞERLENDİRME	KMO: ,826. Chi-Square: 4821.1136. Bartlett's Test of Sphericity: ,000. Normalization. Açıklanan Varyans: Toplam: 66,441				

Tablo 3’ de bağımsız değişken olan yaşam doyumunun faktör analizi ile ilgili bulgular yer almaktadır. KMO sonucu 0,852 bulunarak verilerin yeterli olduğu anlaşılmıştır. Barlett testi sonucu ,000<0,05 olduğu için anlamlı çıkmıştır. Bağımlı değişkenin açıklanan varyansı 53,894 olarak bulunmuştur. Yaşam doymumu içerisinde YD2 ve YD5 ifadeleri birden fazla faktöre yükleme yaptığı için çıkarılmıştır.

Tablo 3: Bağımlı değişken faktör analizi bulguları

FAKTÖR	DEĞİŞKENLER	FAKTÖR ORTAK VARYANSI	FAKTÖR YÜKLERİ	VARYANS	ÖZ DEĞER
Öznel İyi Oluş	YD1	,444	,585	33,387	3,716
	YD3	,362	,483		
	YD4	,420	,570		
	YD8	,353	,590		
	YD9	,650	,759		
	YD10	,584	,731		
	YD11	,600	,771		
Yaşam Kalitesi	YD6	,741	,857	20,507	1,134
	YD7	,688	,799		

DEĞERLENDİRME	KMO: ,852. Chi-Square: 969,993 Bartlett's Test of Sphericity: ,000. Normalization. Açıklanan Varyans: Toplam: 53,894
----------------------	--

Betimleyici Bulgular

Değişkenlere ait betimleyici özellikler tablo 5’te gösterilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde örneklemdaki öğrenciler en fazla yaşamın sonu (4,4028) ve hatırlatıcılık (4,0505) değişkenlerinde yoğunlaşmaktadır. Değişkenlere ait güvenilirlik katsayıları bağımsız değişken için ,807 iken bağımlı değişken için ,834’tür.

Tablo 4: Değişkenlere ait betimleyici özellikler

Boyutlar	Ortalamalar	Standart Sapmalar	Skewness Değeri
Ödüllendirme	3,7465	,99841	-,717
Bakmakla Olduklarına Yükümlü Sorumluluk Yükleme	3,0701	1,12212	-,128
Başarısızlık	3,0051	1,10107	,010
Bilinmeyen	2,3874	,90206	,506
Acı Çekme	2,3409	1,06429	,466
Hatırlatıcılık	4,0505	,89830	-1,124
Cesaret	3,7702	,97056	-,565
Yaşamın Sonu	4,4028	,75243	-1,713
Öznel İyi Oluş	2,4815	,93979	,576
Yaşam Kalitesi	3,3499	,75113	-,314

Korelasyon Analizi ile İlgili Bulgular

Ölüm algısı ve yaşam doymumu arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü göstermek için korelasyon analizi yapılmıştır. Analize ait veriler aşağıdaki tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Korelasyon Analizi Tablosu

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ödüllendirme	1									
sorumluluk yüklenme	,421**	1								
bilinmeyen	-,073	,187**	1							
başarısızlık	-,112*	,421**	,296**	1						
acı çekme	-,070	,289**	,391**	,439**	1					
hatırlatıcılık	,408**	,082	-,008	-,199**	-,017	1				
umursamazlık	,135**	,060	,093	,076	,011	,239**	1			

yaşamın s onu	,39 4**	- ,03 5	- ,07 2	- ,32 8**	- ,17 7**	,47 3**	,18 8**	1		
yaşamkal itesi	- ,03 8	,01 7	,05 7	,04 6	,04 6	- ,07 6	- ,03 0	- ,10 0*	1	
özneliyio lus	,08 3	- ,01 4	,02 2	- ,09 3	- ,02 8	,13 6**	,04 0	,14 1**	,5 37 **	1

Tablo 5 incelendiğinde; ölüm algısı ve yaşam doyumu alt boyutları arasında düşük düzeyde anlamlılık görülmektedir. Ayrıca ölüm algısı ve yaşam doyumu arasında negatif yönlü ve zayıf bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Ölüm Algısının Yaşam Doymu Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	Yaşam Doymu (Bağımlı Değişken)		
	Beta	T	p
Ölüm Algısı (Bağımsız Değişken)	,262	5,387	,000
Modeller	Model 1		
	R: ,262	R ² : ,069	F: 29,020
			p: ,000

Yukarıdaki tablo 6 incelendiğinde, model kurgularında bağımsız değişken olarak ölüm algısının alt boyutları; ödüllendirme, bakmakla yükümlü olduklarına sorumluluk yükleme, başarısızlık, cesaret, acı çekme, bilinmeyen, hatırlatıcı ve yaşam sonudur. Bağımlı değişkenin alt boyutları ise; öznel iyi oluş ve yaşam kalitesi olarak ele alındığı görülmektedir.

Tablo 6’da ki veriler incelendiğinde, bağımsız değişkeni yani ölüm algısı değişkeni bağımlı değişken olan yaşam doyumu ile düşük düzeyde, pozitif ve

anlamli bir iliŒki içinde açıklamaktadır. Bu bulgular ışığında **H₁**: “Yaşam doymu; ölüm algısından pozitif yönde etkilenmektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7: Ölüm Algısının Yaşam Doymu Üzerindeki Etkisine Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	Öznel İyi Oluş			Yaşam Kalitesi		
	β	t	p	β	t	p
Bağımsız	,187	3,779	,000	,264	2,123	,034
Modeller	R: ,187 R ² : ,035 F: 14,279 p: ,000			R: ,264 R ² : ,070 F: 29,608 p: ,000		

Tablo 7’de ki veriler incelendiğinde, bağımlı değişkenlerden biri olan öznel iyi oluş bağımsız değişken olan ölüm algısını düşük düzeyde, pozitif ve anlamlı bir iliŒki içinde açıklamaktadır. Bu bulgular ışığında **H₂**: “Öznel iyi oluş; acı ve yalnızlıktan, doğal sondan, bilinmeyende, bakmakla yükümlü olduklarını terk etmeden, başarısızlıktan, ödüllendirmeden, umursamazlıktan, cesarettten, hatırlatıcılıktan negatif yönde etkilenmektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Ölüm Algısının Kurumsal Yaşam Doymuna Yönelik Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	Yaşam Doymu (Bağımlı Değişken)		
	Beta	T	p
Ölüm Algısı (Bağımsız Değişken)	,262	5,387	,000
Modeller	Model 1 R: ,262 R ² : F: 29,020 p: ,000		

Tablo 8’de ki veriler incelendiğinde, bağımlı değişkenlerden biri olan öznel iyi oluş bağımsız değişken olan ölüm algısını düşük düzeyde anlamlılık ve pozitif yönlü bir iliŒki içinde olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında **H₃**: “Yaşam kalitesi; acı ve yalnızlıktan, doğal sondan, bilinmeyende, bakmakla yükümlü olduklarını terk etmeden, başarısızlıktan, ödüllendirmeden, umursamazlıktan, cesarettten, hatırlatıcılıktan pozitif yönde etkilenmektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Katılımcı öğrencilerin çoğunluğunu kadın ve işletme fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler yoğun olarak 1.sınıf ve 21-24 arası öğrencilerden oluşmaktadır.

Ölüm algısını yansıtan sekiz özellik bulunmaktadır. Bunlar ödüllendirme, bakmakla yükümlü olduklarına sorumluluk yükleme, başarısızlık, cesaret, acı çekme, bilinmeyen, hatırlatıcı ve yaşam sonudur. Yaşam doyumu ise 2 özellik etrafında toplanmıştır. Bunlar öznel iyi oluş ve yaşam kalitesidir.

Elde edilen bulgulara dayanarak, ölüm algısının yaşam doyumunu artmasında etkili olduğu söylenebilir. Ancak sonuçlar düşük düzeyde ve zayıf çıkmıştır. Buna sebep olarak kavramların birbirleri içinde aynı anlamlarda olarak düşünülmesi olduğu belirtilebilir. Anket cevaplandırılmasında yapılan ölçeklendirme ile katılımcının cevaplandırması için yeterli olmadığı gözlemlenmiştir.

Yapılan araştırma sonucu yaşam doyumunun ölüm algısından düşük düzeyde de olsa etkilendiği görülmüştür. Yani yaşam doyumu arttıkça ölüm algısının da arttığı görülmüştür. Elde edilen sonuçlar neticesinde yaşam doyumunu doğrudan en fazla etkileyen ölüm algısında ki acı çekme faktörü olarak bulunmuştur. Diğer bir elde edilen veriye göre öznel iyi oluş; ödüllendirme, bakmakla yükümlü olduklarına sorumluluk yükleme, başarısızlık, cesaret, acı çekme, bilinmeyen, hatırlatıcı ve yaşam sonu olan ölüm algısının faktörlerinden negatif yönde etkilenmektedir. Öte yandan yaşam kalitesi ile yaşam doyumu arasında düşük düzeyde pozitif yönde arttığı saptanmıştır. Literatürde de konu ile ilgili kesin bilgilere ulaşmanın güçlüğünden bahsedilmiştir. Yine de öğrenciler üzerinde yaşam doyumunu artırabilmek için ölüm algısını arttırılması gerektiği söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydiner, Berent Burcu. **Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçlarının Alt Boyutlarının Genel Öz-Yeterlilik Yaşam Doyumu ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2011.
- Bıçakçı, Ulaş. **Paradigma ve Yaşam Kalitesi**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Ertürk, S. **Eğitimde Program Geliştirme**, Yelkentepe Yayınları, Ankara,1982.
- GÜNGÖR, Tuğba. **Selçuk Üniversitesi Resim- İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Kaygı ve Yaşam Doyumu Düzeyleri**, Yüksek Lisans Çalışması, Selçuk Üniversitesi Resim- İş Eğitimi Anabilim Dalı, Konya, 2011.
- Hökelekli, Hayati. **Din psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.

- Hökelekli, Hayati. **Ölüm Ve Ölüm Ötesi Psikolojisi**, Dem Yayınları, İstanbul, 2008.
- Karaca, Faruk. **Ölüm Psikolojisi**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Keser, Aşkın. **Çalışmanın Anlamı, İnsan Yaşamındaki Yeri ve Yaşam Doyumu Üzerine Bir Uygulama**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2003.
- Keser, Aşkın. “İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Uygulama”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Cilt:4, Sayı:7, 2005, ss.77-96.
- Safta, Havva, Hülya Uçukoğlu, Gülşen Ulaş Karahmetoğlu ve Derya Esen. “Yaşlılarda Ölüm Kaygısı Düzeyini Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2011, ss.67-79.
- Tarhan, Nevzat. **İnanç Psikolojisi Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Topcu, Ayten K. **Görsel Sanatlar Eğitiminde Bir Öğretim Yöntemi Olarak Yaratıcı Drama**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / *Received*:05.07.2018 • Kabul Tarihi / *Accepted*:07.09.2018

Azerbaycan'da Öncü Bir Kadın: Xurşidbanu Natevan'ın Yaşamı, Sanatsal Kişiliği ve Liderlik Özelliği Üzerine Bir Değerlendirme

Esra Banu SİPAHİ

Doç. Dr.

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi-Konya-Türkiye

ORCID: 0000-0001-6277-8027

Mail Adresi: ebsipahi@konya.edu.tr

Bahar ÖZSOY

Doktora Öğrencisi

Bakü Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler-Bakü-Azerbaycan

ORCID: 0000-0002-6667-6789

Mail Adresi: bhr_ozsoy_27@hotmail.com

Murad KHASHİMOV

Yüksek Lisans Öğrencisi

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler-Konya-Türkiye

ORCID: 0000-0003-1692-4518

Mail Adresi: murad.khashimov32@gmail.com

Öz

Kadınların siyasi, ekonomik, toplumsal ve hukuksal eşitlik talepleri ile 18. yüzyılda gelişmeye başlayan kadın hareketi, 19. yüzyılda nispeten başarı sağlamış ve dünyanın birçok bölgesinde kadınlar bir takım hakları elde edebilmişlerdir. Bu yüzyılda kadın görünürlüğünün arttığı ülkelerden olan Azerbaycan'da sözü edilen öncü ve lider kadınlardan biri olarak Natevan öne çıkmaktadır. Karabağ hanlığının son varisi olarak başladığı hayat yolculuğunda almış olduğu eğitimin ve sanatsal yeteneğinin katkısıyla, gerek siyasi gerekse de kültürel alanda büyük bir birikime sahip olan Natevan, yaşamış olduğu çeşitli zorluklara karşın Azerbaycan'da “güçlü kadın imgesi”nin sembolü olarak kabul edilmektedir.

Çalışma'nın temel amacı Azerbaycan'da şair, yazar, anne ve hayırsever olma özellikleri ile tanınan Natevan'ın dünyadaki “lider kadınlar”dan biri olarak tanıtılmasına katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda Türkçe, Azerbaycan dili ve Rusça literatür taranmış; ilgili çalışmalarda genel olarak şairin edebi yönü üzerinde durulmasına karşın, liderlik ve öncü kadın özelliklerine vurgu yapılmadığı gözlemlenmiştir. Çalışma bu eksikliği gidermek suretiyle ilgili literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde 19. yüzyılda kadın haklarının durumuna ve Natevan'ın sanatsal kişiliğinin gelişmesinde etkisi olduğu düşünülen Şuşa kentine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise hayatı kişisel, siyasi ve sanatsal yönleri ile ele alınan Natevan'ın bir kadın olarak yapmış olduğu çalışmalar ve içinde yaşadığı toplumun kadınlara olan katkısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öncü Kadınlar, Natevan, Liderlik, Azerbaycan

A Leading Woman in Azerbaijan: An Evaluation on Xurşidbanu Natevan's Life, Artistic Personality and Leadership Feature

Abstract

The women's movement, which began to develop in the 18th century with women's political, economic, social and legal equality demands have been relatively successful in the 19th century and women in many parts of the world have been granted a number of rights. In Azerbaijan, which is one of the countries where women's visibility increased in this century Natavan stands out as one of the pioneering and leading women. Natavan who is the last heir of the Karabakh khanate had political and cultural accumulation with the contribution of education and despite the difficulties she has experienced, she has taken its place as a symbol of "strong female image" in Azerbaijan.

The main aim of the study contributes to the introduction of Natevan, as one of the leading women in the world. In this context Turkish, Azerbaijani and Russian literature were searched; it was observed that despite the emphasis on the literary direction of the poet in general, leadership and pioneering women features are not emphasized. This study aims to contribute to the literature by correct this deficiency. In this context, in the first part of the work it was included that in the 19th century the situation of women's rights and the city of Shusha, which is thought to be the effect of Natevan's artistic development. In the second part it was evaluated that Natevan, whose life is treated with personal, political and literary aspects works that it had done as a woman and her contribution to the women of the community where she lives in.

Keywords: Pioneering Women, Natavan, Leadership, Azerbaijan

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kalıplarının daha belirgin bir biçimde işlediği ataerkil toplumlarda kadının “annelik” kalıplarını yıkarak, kendini “birey” olarak tanımlaması üzerinden, alışılmışın dışında bir profil çizmesi günümüzde bile tartışmaya açık bir durum olarak değerlendirilmektedir. Kendine sunulan mekânın ve zamanın sınırlarını zorlamak çok az kadına nasip olmuş olsa da, sözü edilen kadınlar tarihin önemli dönemlerinde erkekler kadar büyük başarılar imza atabilmişlerdir.

Azerbaycan, gerek Türk gerekse Müslüman devletlerarasında kadınların siyasi, ekonomik, toplumsal görünürlüğü açısından önemli bir geçmişe sahiptir. Azerbaycan tarihi incelendiğinde birbirine tezat gibi görünse de askeri ve sanatsal alanlarda kadınların önemli konumlara geldikleri görülmektedir. Qarabağlı'nın¹ “Amazon kadınlar” olarak tanımladığı Azerbaycan kadınları kahramanlık ve vatanperverlikte erkeklerden geri kalmayacak başarılar elde etmiş; edebiyat başta olmak üzere sanatın birçok dalında kendilerine yer edinmişlerdir. Kadın varlığının ve haklarının dünya tarafından kabul edildiği 20. yüzyıla gelinmeden Tomris'ten başlayarak, Azerbaycan siyasi ve edebi tarihinde Perixan Hanım, Sara Hatun, Tuti Bike, Gövhâr Ağa ve Natevan gibi yönetici, bürokrat ve sanatçı kimlikleri ile öne çıkan onlarca kadın ülkenin gelecek kadın siyaseti için örnek teşkil etmişlerdir.

Bir ülkenin ekonomik, kültürel ve siyasi gelişmişliğini anlamada en önemli göstergelerden olan kadın görünürlüğü günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler için temel sorunlardan biri olmaya devam etmekte; kadınlar sahip oldukları potansiyellerini açığa çıkarmada birçok engelle karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle ataerkil yapıların ve zihniyet kalıplarının baskısı altında yaşayan kadınlar için söz konusu potansiyellerin gerçeğe dönüşmesi zor “hayaller” olmaktan öteye geçememektedir. Çalışmanın temel konusu olan Natevan, bütün zorluklara rağmen “başarabilmiş kadın”lardan biri olarak yalnızca kendi devrine değil, sonraki dönemlere de ilham kaynağı olmuş güçlü bir lider, acılı bir anne, başarılı bir şairdir. Bir yandan dönemin siyasi koşulları içerisinde çeşitli zorluklar yaşayan, diğer yandan bir kadın olarak yaptıkları ve yaşadıkları ile eleştirilere maruz kalan, ancak 19. yüzyılda kendi sınırlarını aşmış bir kadın olarak Natevan, toplumsal yaşamdaki kadın görünürlüğünün artırılmasında günümüz kadınları için de örnek bir figürdür.

Ne var ki, Azerbaycan halkı için önemli bir değer olan Natevan'ın sanatsal yönüne ilişkin literatürde kaynaklara rastlansa da onun lider kadın olma yönüne ilişkin çok az vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Natevan'ın önemli bir tarihsel figür olmasına karşın, Türkçe literatürde çok az çalışmaya konu edildiği ifade edilmelidir. Bu nedenle çalışma, dünyada kadın liderler içinde özel bir yer verilmesi gereken Natevan'ın liderlik özelliğine dikkat çekme amacını

---

¹ Aydın Qarabağlı, *Azərbaycanın Qarqar Uruqları və Amazonlar*, Mütercim, Bakı, 2015.

taşımaktadır. Bu çalışma ile yaşamış olduğu tüm zorluklara rağmen sanata, topluma ve en önemlisi kendine katkı sunmaya devam eden ve Azerbaycan siyasi ve edebi yaşamında ismi ön sıralarda saygı ile anılan Natevan'ın yaşamına farklı açılardan odaklanılmakta ve onun liderlik özelliği üzerinde durulmaktadır.

19. YÜZYILDA KADINLARIN MEVCUT KONUMLARI ÜZERİNE

Fransız Devrimi ile birlikte insan haklarına yapılan vurgu aynı dönemde kadın haklarını kapsayacak nitelikte olmasa da devrim, kadınların bilinçlenmeleri yönünde önemli bir dönüm noktası olmuştur. 18. yüzyılın önemli kadın hakları savunucularından olan Mary Wollstonecraft, kadınların erkekler tarafından sömürülmesine karşı çıkarak onların eğitilip iyi birer yurttaş haline getirilmesini savunmuş; kadınların statüsel olarak geride kalmalarının sebebinin mevcut düzen ve eril zihniyet olduğunu ifade etmiştir.²

Aynı dönemde gerçekleşen diğer devrim olan Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan teknolojik gelişmeler üretim-tüketim döngüsünün daha kısa sürede daha yüksek çıktı ile gerçekleşmesini sağlarken, ortaya çıkan endüstri kentlerine doğru olan nüfus hareketi ise yeni toplumsal dönüşümlerin de habercisi olmuştur.³ Böylece değişen ekonomik-toplumsal yaşam kadın ve erkeklerin rollerinin yeniden şekillenmesine olanak sağlamıştır. Kapitalizm, bir yandan kadının iş yaşamına girmesine olanak tanırken, diğer yandan ailenin, ekonomik birim olarak değerinin azalmasına yol açması, toplumsal yaşamda kadının rolünün önemli ölçüde farklılaşmasına neden olmuştur.⁴

Bu süreçte kamusal alanı daha aktif şekilde deneyimlemeye başlayan kadınlar için birbiri ile bağlantılı bir takım zorlukların ortaya çıktığı görülmektedir. Endüstrileşmeyle birlikte, çeşitli alanlarda faaliyet göstermeye başlayan kadınların hak ve eşitlik talepleri, 19. yüzyılda örgütlü bir yapıya bürünmüş olsa da⁵ toplumsal yaşamın her alanında önemli değişimlerin ortaya çıktığı bu dönemde elde edilen hukuksal kazanımlardan kadınlar erkekler kadar faydalanamamıştır. Gelişen teknolojiler ve dönüşen toplumlara rağmen yüzyıl boyunca kadınlar daha az istihdam oranlarına, daha az siyasi görünürlüğe, daha az ve eşitsiz çalışma olanaklarına, daha sınırlı bir yaşam alanına reva görülmeyle sürdürmüştür. Kısmen elde edilen ekonomik bağımsızlık ve değişen sosyal roller kadınların geleneksel fonksiyonları üzerinde yeterli bir etki bırakamamış; cinsiyetler arası eşitsizlik bu yüzyılda da önemli bir sorun olmaya devam etmiştir.

---

²Esra Banu Sipahi ve Bahar Özsoy, **Kadın Dostu Kent İmgesi, Sorunları ve Beklentileri Bağlamında Gaziantepli Kadınlar Üzerine Bir Araştırma**, Aktaş Ofset Matbaacılık, Ankara, 2016, s. 30.

³Atıl Cem Çiçek ve diğerleri, "Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 8, 2015, s. 275.

⁴Sipahi ve Özsoy, 2016, s. 31.

⁵Mehtap Yeşilorman, "Toplumsal Eşitsizlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11 sayı: 2, 2001, s. 278

Böylece çağdaşlaşan toplumlar Yeşilorman'ın ifade ettiği gibi kadın sorunlarının ağırlaştığı ve yerlerine yenilerinin eklendiği sosyal birimler halini almıştır.⁶

KARABAĞ HANLIĞI VE ŞUŞA KENTİ

Azerbaycan Türklerinin siyasi tarihine bakıldığında 1747 yılından Rus işgaline kadar olan yaklaşık yarım yüzyıllık süreç Hanlıklar Dönemi olarak tanımlanmaktadır.⁷ Söz konusu dönemde Azerbaycan'da onsekiz hanlık varlık göstermiştir. Safevi Devleti döneminde Azerbaycan'da oluşturulan dört beylerbeyliğinden biri olan Karabağ Beylerbeyliği Nadir Şah Efşar'ın ölümünden sonra ikiye bölünmüş ve bölgede Gence ve Karabağ hanlıkları kurulmuştur.⁸

1748 yılında Azerbaycan'ın en büyük hanlıklarından Karabağ Hanlığı (1748-1822) kurulduğunda hanlık içerisinde sadece Berde kenti bulunmaktadır. Karabağ Hanı Pənahəli Han (1748-1763) düşman işgallerinden ve siyasi çekişmelerden korunmak amacıyla önce Bayat Kalesinin, ardından Şah Bulak Kalesinin inşa edilmesini sağlamış; hanlığın başkenti olarak sırayla iki yer de kullanılmıştır.⁹ Bölgede artan savaşlar nedeniyle Han 1756 yılında, sonradan Şuşa olarak adlandırılacak Pənahabad adında yeni bir kent oluşturmuş ve zamanla burası hanlığın merkezi haline gelmiştir.¹⁰ Pənahəli Han'dan sonra iktidara gelen İbrahimxəlil Han devrinde sınırları genişleyen hanlık bağımsız bir dış politika yürütebilecek kadar güçlenmiştir. Ancak yüzyılın sonuna doğru İran'ın; 19. yüzyılda ise bir yandan İran, diğer yandan Rusya'nın bölgeye yönelik işgalleri Azerbaycan'daki hanlıkların ortadan kaldırılması ile sonuçlanmıştır.¹¹ Bu dönemde, Karabağ Hanlığı, Rusya'ya karşı Osmanlılar nezdinde destek arasa da, Osmanlıdan gerekli yardımı alamaması yüzünden 1805 yılında Rusya ile Kürekçay Anlaşmasını yaparak statüsünü bir süre daha korumuş; 1822 yılında Rusya tarafından ortadan kaldırılmıştır.¹²

Karabağ'ın başkenti olan Şuşa'nın askeri ve politik önemi büyük olmakla birlikte kent Azerbaycan'ın sanat, ticaret ve kültür merkezlerinin başında gelmiştir. Kentin nüfusu Rusya'nın bölgeye Ermeni göçünü teşvik politikası uyguladığı 19. yüzyıla kadar ağırlıklı olarak Azerbaycan Türklerinden oluşmuştur. "Azerbaycan'ın milli kültür hazinesi", "Azerbaycan müziğinin beşiği", "Kafkas'ın Konservatuvarı" gibi isimlerle anılan kent, ülkenin medeniyet sembolü

---

⁶ Yeşilorman, s. 271

⁷İsmail Mehmetov, **Türk Kafkası'nda Siyasi ve Etnik Yapı: Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi**, Ötüken, İstanbul, 2009, s. 453

⁸ Yaqub Mahmudov ve Camal Mustafayev, **Şuşa Pənahabad**, Təhsil, Bakı, 2012, s.17

⁹Camal, Mustafayev, "Qarabağ Xanlığı", **Resmi Azerbaycan Gazetesi**, 17.02.2015 <<http://www.-azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=62361>> (05.02.2018).

¹⁰Fəzail Ağamalı, **XVIII əsrin II Yarısı-XIX əsrin Əvvəllərində Quzey Azərbaycan Xanlıqlarında Sosial-İqtisadi Münasibətlər**, Dərs Vəsaiti, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2007, s. 137.

¹¹ Mustafayev, <<http://www.-azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=62361>>

¹² Mehmetov, s. 457.

haline gelmiştir. Bu kapsamda Şuşa'nın bir kent olarak etnik ve tarihi-mimari görünümünü belirleyen tüm karvansaraylar (Uğurlu bey kervansarayı, Hacı Emiraslan kervansarayı, Hacı Hüseyin Bey kervansarayı, Hacı Abbas kervansarayı, Qatırçı Murad kervansarayı, Şeytan Pazar kervansarayı, Hanlık Muhtar kervansarayı, Mirsiyab oğlu kervansarayı vb.), camiler (özellikle İbrahimxelil Han Camii, Yukarı Gövher Ağa mescidi, Aşağı Gövher Ağa mescidi), hamamlar (Əbdüsəməd bey hamamı, Uğurlu bey hamamı, Kadı Mirzeli hamamı vb.), bulaklar (Han kızı pınarı, Şor çeşmesi vb.), kaleler (Hazine kulesi, Əskəran kuleleri), ünlü saray ve imaretler (Penah Ali Han sarayı, Qaraböyük Hanım sarayı, Kerim bey Mehmandarov imareti, Hacı Memmedov imareti, İskender Rüstəmov imareti, Şəfərbəyov imareti, Hacıqullar imareti, Zöhrəbəyovlar imareti vb.) Azerbaycan tarihinin en önemli parçaları olmuştur. Yine kent, Molla Pənah Vaqif, Qasım bəy Zakir, Süleyman Sani Axundov, Mir Möhsün Nəvvab, Xurşidbanu Natəvan, Yusif Vəzir Çəmənzəminli, Nəcəf bəy Vəzirov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev gibi Azerbaycan edebiyatının ve sanatının gelişiminde önemli rol oynamış onlarca ismin de vatanıdır.¹³

19.yüzyılda Bakü başta olmak üzere Azerbaycan topraklarında petrol ve doğalgaz kaynaklarının keşfedilmesi Çarlık Rusyası'nın Ermeniler lehinde bir nüfus politikası belirlemesinde etkili olmuş; zengin topraklar Ermenilere satılmıştır.¹⁴ Karabağ'ın etnik yapısı 1832 yılında % 91 Türk (13.965 aile), % 8.4 Ermeni (6.491 aile) oranındayken (toplamda 20.546 aile), bu durum 1830'lu yılların ortalarında gerçekleşen göçler sonucunda % 64,8 Türk ve % 34,8 Ermeni olarak değiştirilmiştir.¹⁵ Art(ırıl)an nüfusla birlikte 1905-1906 yıllarında Azerbaycan'ın birçok kentinde görülen Ermeni isyanları Şuşa'da da görülmüş; Ermeniler sivil halka karşı çeşitli katliamlar gerçekleştirmiştir. Natevan'ın ve birçok sanatçının yetiştiği ve 19. yüzyılda "Küçük Paris" olarak adlandırılan Şuşa kenti yüzyıl boyunca çeşitli saldırılara maruz kaldıktan sonra 1992 yılında Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Yapılan araştırmalar, Ermeni işgalinin kentsel bir yıkıma dönüştüğünü göstermiş; kentin simgesi olarak nitelendirilen, tarihi ve medeni değeri büyük olan çoğu eser bilinçli bir şekilde tahrip edilmiştir.¹⁶

Azerbaycan'da Kadın Hakları

Çarlık öncesi dönemde Azerbaycan'da kadınların konumları değerlendirildiğinde özellikle siyasi ve medeni alanda kadın görünürlüğünün fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ülke tarihinde çok sayıda kadın hükümdarlar, şairler, düşünürler bulunmaktadır.

---

¹³ Mahmudov ve Mustafayev, s. 10-11; Ənvər Çingizoğlu ve Rizvan Qarabağlı, **Qarabağda Sənət və Sənətkarlar**, Elm və Təhsil, Bakı, 2011, s. 63-240

¹⁴ Çingizoğlu ve Qarabağlı, s. 45.

¹⁵ Mehmetov, s. 488.

¹⁶ Esra Banu Sipahi ve Bahar Özsoy, "Kafkaslarda Bir Kentkırım Örneği Olarak Şuşa". **Qafqazşünasların Birinci Beynəlxalq Forumu Bildiriler Kitabı**, Milli İlimler Akademisi, Bakü, 17-18.04.2017

Kadının annelik rolünün öne çıktığı birçok toplumda olduğu gibi Azerbaycan'ın varisi olduğu Safevi (1501-1736) toplumunda da kadınlar öncelikle bu vasıfla kutsanmıştır. Devletin kuruluş döneminde sosyal ve askeri hayatın içerisinde erkeklerle birlikte yer alan kadına büyük önem verilip saygı duyulmuştur. Özellikle saray kadınlarının bu dönemlerde diploması ve devlet siyasetinde ne kadar becerikli oldukları Safevi kaynakları ve yabancı kaynaklarda ele alınmaktadır. Caferova, çalışmasında Taçlı Hanım, Mehinbanu Hanım, Perihan Hanım ve Mehdi-Ülya Hanım'ı öne çıkarmaktadır.¹⁷ Ayrıca Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın annesi Sara Hanım, II. Şirvanşah Helilullah'ın hanımı Peri Hanım, Efsanevi Tuti Bike Hatun bilinen diğer bazı isimler olarak sayılabilir.

Azerbaycan'da kadın özgürlüğüne yönelik çalışanların başında "imtiyazlı sınıf" olarak nitelendirilen sosyal tabakanın iyi eğitim almış kadınları gelmektedir. Hükümdar, diplomat, sporcu, şair ve ressam olarak kendilerini yetiştiren eğitilmiş kadınlar, Azerbaycan tarihinin önemli dönüm noktalarında yer almışlardır.¹⁸ Ülkede sanayileşme ile aydınlanmanın eş zamanlı ortaya çıkması özgür düşünce yapısının maddi refah ortamında kendisine zemin bulmasıyla bağlantılı olmuş; oluşan ulusal burjuva sınıfı çağın ihtiyacına uygun eğitim kurumu eksikliğini görmezden gelmemiştir.¹⁹ Böylece, toplumsal gelişmenin önemli ayağı kadınların eğitilmelerinde gören ve kadın hareketine yön verenler eğitime yönelmiş; ülkede birbiri ardına kız okulları faaliyete geçmiştir.²⁰

19. yüzyıla gelindiğinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler Azerbaycan açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu dönemde kadınların eğitim seviyelerinin arttığı ve toplumsal yaşama daha fazla katıldıkları gözlemlenmektedir. Yine bu dönemde eğitim ve öğretim alanında görülen Rus etkisinin Azerbaycanlı kadınların eğitim faaliyetlerini dönüştürdüğü ve kız

---

¹⁷Sugra Caferova, **Azerbaycan Tarihinde Kadın (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2016, s. 4-5.

¹⁸ Kəmalə Haqverdiyeva, "Azərbaycan'da Gender Bərabərliyinin Təmin Edilməsi və Qadın Hərəkəti", **Tarix və Onun Problemləri**, Sayı: 4, 2009, s. 199.

¹⁹Reyhan Yakışan, "19. Yüzyıl Azerbaycan Kadınının Sosyal Durumunun Yenileşmesinde Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in Etkileri", **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2017, 96-100.

²⁰1850 yılında eğitimci Dilber hanım, babası Mirmahmut'un yardımıyla Şamaxı'da, kendi evinde kız okulu açtıktan sonra eğitimle ilgili gelişmeler artmıştır. 1865 yılında İrəvan quberniyasında (Erivan eyaletinde) "Müqəddəs Ripsimə" cəmiyyətinin açdığı okulda faaliyet gösteren 65 kızıdan 42'si Azerbaycanlı idi. Ayrıca, öncü kadınların girişimiyle 1864 yılında Derbent'te, 1872'de Zagatala'da ve 1873'te Şuşa'da kız okulları açılmış; 1874 yılında ilk kadın spor salonu Bakü'de faaliyete başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: "Azərbaycanın ilk maarifçi qadın cəmiyyətləri", **Azadlıq**, 21. 09.2012, <<https://news.milli.az/-culture/139768.html>> (04.02.2018); Fərəcov Savalan, "Mədəni Maarifçilik tariximizdə Azərbaycan qadını", **Mədəniyyət**, 13.04.2011 <<http://medeniyyet.az/page/news/-19013/Medenimaarifcilik-tariximizde-Azərbaycan-qadini.html>> (03.02.2018). >Yine, kadınların eğitilmesi ve toplumsal yaşamın her alanında görünürlüklerinin artırılması için büyük çaba sarf eden dönemin önemli isimlerinden Zeynelabidin Tagiyev'in girişimleri ile Rusya Müslümanlarının ilk kız mektebi Bakü Müslüman Aleksandroski Kız mektebi 1901 yılında eğitime başlamıştır (Yakışan, s. 104-105).

çocuklarına yönelik öğretim kurumlarının ülke genelinde yaygınlaştırıldığı görülmektedir.²¹ Almış oldukları eğitimle birlikte belirli bir kültürel birikim elde eden Azerbaycanlı kadınlar toplumsal yaşamın her alanında varlık göstermeye başlamışlardır. Bu kapsamda özellikle sanat ve edebiyatta artan kadın görünürlüğü hem kentsel hem kırsal alana yansımış; ülkede onlarca kadın şair, yazar, ressam yetişmiştir.²²

Kadın haklarının gelişimi için gösterilen tüm bu çabalar 20. yüzyılda meyvesini vermiş ve 1918 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti sadece Müslüman Türk devletleri içerisinde değil birçok Avrupa devletinden çok daha önce kadına seçme ve seçilme hakkını tanıyarak hukuksal zeminde eşitlik ve özgürlük temelli bir toplum yapısı oluşturmayı başarmıştır.

XURŞİDBANU NATEVAN

Özel Hayatı

Xurşidbanu Natevan 15 Ağustos 1832 tarihinde Karabağ'ın önemli kentlerinden olan Şuşa'da Karabağ Hanlığı'nın son varisi olarak dünyaya gelmiştir. Saray kuralları ile yetişen, devrin önemli alim ve sanatçılarından²³ ders alan Natevan'a ailede "tek inci" anlamına gelen "dürrü yekta", halk arasında ise "Xan qızı" lakabı verilmiştir.²⁴

Natevan'ın çocukluk döneminde hanedanlık buhranlı günler geçirmiş, Karabağ'ın son hakimi Mehdiqulu Han'ın ölümü ile kısa süreliğine Karabağ Hanlığı'nın başına geçen Natevan, bir yandan ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalırken, diğer yandan hanlıkların birbirleri ile olan siyasi çekişmeleri nedeniyle zor zamanlar geçirmiştir. Hanlığın varisi olarak görülen Natevan, dönemin Qafqaz canişini²⁵ Vorontsov'un ekonomik baskı ve yıldırma politikası nedeniyle Çar'ın güvendiği bir isim olan Dağıstanlı General Hasan Han Usmiyev ile evlenmek zorunda bırakılmıştır.²⁶ Bu evlilikten Mehdiqulu ve Fatmabikə (Xanbikə) adında iki

---

²¹Emre Özsoy, **Bolşevik İhtilali'nden Sonra Azerbaycan'da Kadın ve Eğitim (1917-1953)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2016, s. 76-77.

²²Gülzar İbrahimova, **XIX-XX əsrlərdə Azərbaycanca Qadın Siyasəti**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), AMEA İnsan Hüquqları Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2010, s. 75

²³Natevan'ın yetişmesinde büyük katkısı olanların başında dönemin etkin kadınlarından Gövhər Ağa (Gövhernisə) gelmektedir. Natevan'ın halası olan Gövhernisə beyim yapmış olduğu hayır işleri ve şairliği ile kuşkusuz Natevan için de örnek teşkil etmiştir. Gövhər Ağa ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: (İbrahimova, s. 80-81).

²⁴Cəmil Tağıyev, **Xan Qızı**, Şur, Bakı, 2011, s. 7; Ruhıyyə Məmmədli və Sevil Əhmədova, **Tək İnci Kimi Parlayan Xan Qızı Xurşidbanu Natəvan** (Red. Səməd Məlikzadə). F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, Bakı, 2017, s. 5.

²⁵Canışinlik, 1844 yılında baş hakimliğin kaldırılması ile oluşturulan askeri ve sivil gücü elinde bulunduran birim. Birimin başında bulunan canışin sadece Çar'a karşı sorumludur.

²⁶Minəxanım Nuriyeva Təkləli, "Nigarinin ideya-məslək ortağı Xasay xan Usmiyevin XIX əsr Qafqaz-Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitində yeri", **III Beynəlxalq Həməzə Nigari Türk Dünyası Mədəni İrsi Simpoziumu Materialları** (Ed. Fəriz Xəlilli və Metin Hakverdioğlu), Şamaxı/Azərbaycan, 2017, s. 65-66.

çocuğu olmuştur.²⁷ Hasan Han'ın görevi nedeniyle Natevan Vladikavkaz, Dağıstan, Şirvan, Bakü, Gence ve Nahçıvan ziyaretleri sırasında üst düzey yetkililer, yazarlar, akademisyenler ve gezginlerle bir araya gelmiştir.²⁸ Kuşkusuz bu tür seyahatler ve görüşmeler Natevan'ın kişisel gelişimine katkı sağlamış; dünya görüşünün gelişmesinde önemli bir yer tutmuştur. Bu kapsamda özellikle 1858 yılında Fransız yazar Alexandre Dumas ile tanışması ve birbirlerine karşılıklı hediyeler vermeleri önemlidir. Yeteneği, bilgisi ve kültürel birikimi ile Dumas'ı etkileyen Natevan'ın Bakü'den Şıx köyüne yol yaptırdığı bilgisi de ilk kez yazarın "Kafkasya'ya Seyahat" kitabında yer almıştır. Yine, içinde bulunduğu çevrenin kültürel birikiminden faydalanmayı başaran Natevan, Rus, Gürcü kültür topluluklarına katılmış ve bu milletlerin dillerini öğrenmiştir.²⁹

Eşinin ailesine karşı yeterince bağlı olmaması, 1864 yılında onları terk etmesi ve sonra sürgüne gönderilmesi Natevan'a boşanmak için yasal bir hak vermiştir³⁰ Diğer taraftan dönemin ruhani liderleri tarafından yüzü açık olduğu, şiir, resim ve müziğe ilgi duyduğu için eleştirilen Natevan, boşanmış bir kadın olarak çeşitli olumsuzluklar yaşamıştır. Hakkındaki söylentilere son vermek isterken, ikinci evliliğini 1869 yılında köylü sınıfı olarak tabir edilen alt tabakadan Seyid Hüseyin'le yapan Natevan bir yandan eleştirilere maruz kalırken³¹ diğer yandan ilk eşinden olan oğlu Mehdiqulu'nun evi terk etmesiyle zor günler geçirmiştir. Bu evlilikten beş evladı daha olan Natevan, 16 yaşındaki oğlu Mir Abbas'ın ölümü ile yeniden dayanılmaz sıkıntı ve acılarla karşı karşıya kalmıştır.³² 1 Ekim 1897 yılında çok sevdiği Şuşa'da yaşamını yitiren Natevan'ın ölümü şiir meclislerinde "güneşin batması" olarak tasvir edilmiştir.³³

Siyasi Yaşamı

Her ne kadar doğrudan siyasetle ilgilenmemiş olsa da Natevan'ın Han kızı olarak dünyaya gelmesi ve halkı için yapmış olduğu çalışmalar onun siyasi yönünün de varlığını göstermektedir. Şair, yaşamı boyunca maarifin, kültürün yayılmasına yardım etmiş; sosyal-kültürel etkinliklere aktif olarak katılmıştır. Yol-köprü kurulmasına, okullar açılmasına yıllık gelirden özel fon ayırmıştır. Uzak kentlerde okuyan Azerbaycanlı öğrencilere maddi açıdan yardım eden Natevan, bilim adamlarına, şairlere ve esnaflara özel önem vermiştir. Yalnızca Karabağ'la sınırlı olmayan bir yardımseverliğe sahip olan Natevan, Kafkasya'daki tüm şair ve

---

²⁷ Tağıyev, s. 8.

²⁸ Məmmədli və Əhmədova, s. 5.

²⁹ Ruhiyyə Məmmədli, **Tariximizin fəxri: Qadın hökmdarımız Natəvan**, Xurşidbanu Natəvanın anadan olmasının 180 illiyi münasibəti ilə, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi F. Köçərli Adına Respublika Uşaq Kitabxanası Elmi-Metodika Şöbəsi, Bakı, 2012, s. 6.

³⁰ Bəylər Məmmədov, **Natəvan Xurşidbanu. Əsərləri**, "Lider nəşriyyat", Bakı, 2004, s. 8

³¹ бəйләр Мəммədov, **Хуршид бану Натəван**, Язычы, Бакы, 1983, s. 55.

³² Məmmədov, s. 8-9; Tağıyev, s. 10

³³ Məmmədli və Əhmədova, s. 9.

sanatçılara destek olmuştur.³⁴ Döneminde 18 köy ve birkaç yayla ve fabrikaya sahip olan Natevan, sahip olduğu mal varlığının belirli bir kısmını hayır işleri için harcamıştır.³⁵

1873 yılında yüz bin manat harcayarak Şuşa kentine içme suyu getirilmesine katkı sağlayan Natevan, kent sakinlerinin yüz yıllık arzularını gerçekleştirmiştir. Doğup büyüdüğü yere hizmet konusunda son derece istekli olan Natevan, kentinin çeşme, hamam, su ambarı ve soğutucu gibi ihtiyaçlarını karşılamıştır.³⁶ Tarımı geliştirmek, binlerce insanı toprak sahibi yapmak amacıyla hükümet temsilcilerine Arazdan Mil düzüne su kanalı çekmek planını sunan Natevan, kanalın masrafını ve işin başlangıç aşamasının maliyetlerini üstlense de, yetkililerin ihmali ve Azerbaycan'a üvey evlat muamelesi yapmalarından dolayı çok istemesine karşın planını gerçekleştirilememiştir.

Halkın refahı, kadın ve insan haklarının korunması için mücadele veren Natevan³⁷ bu amaçla Çar memurları ile karşı karşıya gelmekten korkmamıştır.³⁸ Halkın gelişmesi ve uluslararası alanda tanınmasını sağlamak isteyen Natevan toplumda “erkek işi” olarak tabir edilen işleri büyük bir başarı ile gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda at yetiştiriciliği ile uğraşan Natevan atları ile ünlü olan Karabağ'ın birçok ödül kazanmasını sağlamıştır.³⁹

Döneminde oldukça saygı duyulan ve sözü geçen bir kadın olması nedeniyle Natevan, liderlerle çeşitli zamanlarda da bir araya gelmiş, siyasi görüşmeler yapmıştır. Yine bu liderlerle dostluk ilişkileri de kurmuştur. Bunun bir örneği olarak, 1888 yılında Gence kentinde Çar II. Nikolay ile görüşmüş ve kendi ördüğü bir hediyeyi Çar'ın eşine hediye etmiştir.⁴⁰

Edebi Yönü

19. yüzyılda, Azerbaycan şiirinde yeni ulusal geleneğin temelini Karabağ şairleri, özellikle Şuşa'da yaşayan şairler atmıştır.⁴¹ Bu şairlerden biri olarak öne çıkan ve kendi döneminden sonra da adı yaşayan kadınlardan biri Natevan'dır. Azerbaycan siyasi tarihi açısından önemli isimlerden olan Natevan, edebi yönü ile tarihe geçmiş; Nizami, Fuzuli ve Nevai gibi şairlerden esinlenmiştir. 1850'li yıllarda adım attığı edebi yaşamında ilk şiirlerini “Xurşid” imzası altında yazmış; 70'li

---

³⁴ Məmmədli və Əhmədova, s. 6.

³⁵ İbrahimova, s. 83

³⁶ Müznib, Əlabbas, **Natəvan Xurşidbanu**, Elm və Təhsil, Bakı, 2012, s. 48.

³⁷ İbrahimova, s. 82

³⁸ M.X. Axundov, **Ömürdən Səhifələr**, Yazıçı, Bakı, 1992, s. 29-30.

³⁹ Natəvan Xurşidbanu, **Əsərləri**, Lider nəşriyyat, Bakı, 2004, s. 11 <http://www.ebooks.az/book_ruW4mv3l.html> (04.02.2018)

⁴⁰ Tağıyev, s. 10

⁴¹ Flora Xəlilzadə, “Ədəbi abidələr”, **Mədəniyyət Qəzeti**, 23.11.2012 <http://medeniyyet.az/page-news/887/Edebi-abideler.html>. s. 13_s. 13 (08.02.2018).

yıllardan itibaren ise "Natevan"⁴² (çaresiz, zayıf, hasta) takma adı altında derin içerikli gazeller kaleme almıştır.⁴³

Şiirlerinde genellikle romantik ve duygusal bir temaya yer veren Natevan gerçekliklerden tamamen uzaklaşmamış; hayata, varlığa, politikaya ve adaletsizliğe kayıtsız kalmamıştır. Örneğin, kaleme aldığı şu satırlarda feodal dünyanın adaletsiz yasalarından duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir.⁴⁴

*Nə mən olaydım, ilahi, nə də bu aləm olaydı!
Nə də bu aləm əra dil müqəyyədi-qəm olaydı!*

“Aşk” teması da, Natevan'ın şiirlerinde oldukça sık işlenmiş; şiirin kahramanı yaşadığı dönemin koşulları nedeniyle duyduğu hisleri açığa çıkaramamıştır.⁴⁵

*Dilbərə, dərdi dilimdən belə unvan etdim,
Ki, qəmi hicrdə dil mülkünü viran etdim.*

* * * * *
*Mümkün olmaz mənə vəslin, bilirəm, həşrə kimi,
Ol səbəb məskənini kuhi biyaban etdim.*

*Eşq sultanı məni qətlimə fərman gətirib,
Etmədim tərki-vəfa, taəti-fərman etdim.*

Özel hayatında meydana gelen üzücü olaylardan etkilenerek 1885-1886 yılları arasında yazdığı silsile şiirler, Natevan'ın yaratıcılığının diğer bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu eserlerde oğlunun ölümü ile ağır mateme giren, manevi sarsıntılara maruz kalan ve gözyaşları içerisinde boğulan “mutsuz bir anne”nin duyguları açığa vurulmaktadır.⁴⁶ Örneğin şu dizelerde Natevan oğluna seslenmektedir:

*Sabahadək oturub çəkmişəm cəfalərini,
Boyum bərabərisən indi, əlaman getmə!*

*Sən Allah, ey qara torpaq, onu əziz saxla,
Odur mənim gözümün nuru, ey məzar, əfsus!*

Şiirlerinde kadın sorunlarına da değinen Natevan, kadınların isteklerine ve haklarına erişememelerinin nedeni olarak toplumsal ilişkileri ve sosyal çevreyi göstermektedir.⁴⁷ Toplumsal zıtlıklara, insanların özgür ve mutlu olamamalarına

---

⁴²Bazı çalışmalarda, yaşadığı acılar nedeniyle Natevan'ın aslında “Natamam” takma adını kullandığı ifade edilmektedir (Tağıyev, s. 4).

⁴³ Məmmədli və Əhmədova, s. 4.

⁴⁴ Məmmədov, s. 5; Məmmədli və Əhmədova, s. 4.

⁴⁵ Məsud Əlioğlu, **Darıxan Adamlar**, Təhsil, Bakı, 2009, s. 98

⁴⁶ Məmmədli və Əhmədova, s. 8.

⁴⁷ İbrahimova, s. 85.

çözüm yolları arayan Natevan, şiirlerinde Azerbaycan kadınlarının şikâyet ve perişanlıklarını kaleme almıştır.⁴⁸

Natevan'ın ilk eşinin işi sebebiyle beş yıla yakın Tiflis'te yaşaması onun şairliğinin yanı sıra resim yeteneğinin gelişmesine de katkı sağlamıştır. 1886 yılında “Gül Defteri” ismi altında toplanan albüm resimlerinde doğu üslubunda işlenmiş süs ve motifler dikkat çekmektedir.⁴⁹

1872 yılında kendi teşebbüs ve maddi katkısı ile “Məclisi-üns” adında edebi bir meclis oluşturan Natevan, bir yandan dönemin şairlerinin bir araya gelmesine diğer yandan ise Şuşa'da edebi kimliğin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Meclis içerisinde bir araya gelen şair ve sanatçılar edebiyat ve müzik hakkında görüşler bildirip bilimsel sohbetler gerçekleştirmişlerdir.⁵⁰ Yirmi yıl başında bulunduğu mecliste Azerbaycan, Fars dillerinin yanı sıra Çağatay dillerinde de önemli eserler kaleme alınmıştır. Yine, Xaqani, Nizami və Füzuli gibi şairlerin etkisinde kalan mecliste klasiklerden tercümele de yapılmıştır.⁵¹

NATEVAN'IN LİDERLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

19. yüzyılda Azerbaycan'daki hanlıklardan Karabağ Hanlığı'nın son varisi olarak dünyaya gelen Xurşidbanu Natevan her ne kadar “han kızı” olarak isimlendirilse de bir lider gibi düşünüp halktan biri gibi yaşamış örnek kadınlardandır. Diğer bir ifade ile içinde yaşadığı dönemde öncelikle bir kadın olarak yaşadığı sorunlarla mücadele etme ve ayakta kalma, önderlik etme, yönetme, yenilikler getirme, devlet yönetiminden sanat ve edebiyata değin ilişki ağlarını genişletme ve bu ağlardan liderlik ettiği toplum adına en iyi biçimde yararlanma becerisi göstermiştir.

Bir kadın olarak Natevan'ın yüzleştiği ilk sorun babasının ölümünden sonra karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik baskılar nedeniyle kurgulanmış bir evlilik yapmış olmasıdır. Bir yandan çok sevdiği Şuşa'dan ayrılmak zorundan kalan, diğer yandan aradığı mutluluğu evlat sevgisi ile dolduran Natevan, bu süreçte içinde yaşadığı toplulukların bilgi ve kültür birikimlerinden faydalanmış; döneminin adaletsizliklerini, haksızlıklarını sorgulamıştır. Yaşamda karşılaştığı zorlukları, çektiği sıkıntı ve acıları şiirlerine büyük bir başarı ile yansıtan Natevan ismini Azerbaycan edebiyat tarihinde ölümsüzleştirmiş; eserleri ile büyük beğeni toplamıştır.

Döneminin önemli şairlerinden biri olarak içinde yaşadığı kentin sanatsal yaşamına büyük katkı sunan Natevan, aynı zamanda Şuşa kenti ile simgeleşmiş

---

⁴⁸Мəммədov, s. 11-12; 3. Ибраһимов, *Азәрбайчан Гадынларынын Гəһрəман Кəчмишиндэн*, Азəрнəшр, Бақы, 1943, s. 29.

⁴⁹“Natevan bir qadının başına gələn ən böyük...”, *VirtualKarabakh.az* <http://baymedia.az/news.php?id=50132#.WmpRSKhI_U> (03.02.2018)

⁵⁰Zaman Əsgərli, “Dir Daha Natevan Haqqında” <<http://www.azyb.net/cgi-bin/jurn/main.cgi?id=247>> (03.02.2018).

⁵¹ Məmmədli və Əhmədova, s. 7.

bir kadındır. Günümüzde işgal altında bulunan ve 26 yıldır kederin hakim olduğu bu kentte sadece tarih değil, Natevan gibi birçok sanatçının geçmişi, birikimi ve anıları işgal edilmiştir. Yaşadığı zorluklar ve kadın olduğu için aldığı eleştirilere rağmen Şuşa kentinin ve halkının gelişmesi, eğitimin yaygınlaşması, sanatın ve sanatçının korunması için önemli çalışmalar yürüten Natevan, günümüzde Azerbaycan'da saygı ile anılan kadınların başında gelmektedir. Hem bir anne, hem bir kadın hem de edebi birikimi sayesinde şair kimliklerini başarı ile taşıyan Natevan, günümüzde Azerbaycan'a olduğu kadar tüm dünya kadınlarına örnek teşkil eden öncü ve lider kadınlardan biri olmayı sürdürmektedir.

Çalışmada, Azerbaycan kadınları için özel bir yeri ve önemi olan Natevan, çeşitli yönleriyle ele alınarak, onun kendi halkının lideri olarak taşıdığı anlam üzerinde durulmuştur. Hanlık mensubiyeti bağlamında eline aldığı liderlik bayrağını, kültürel birikimi ve sanatsal yeteneği ile birleştiren, karşı karşıya kaldığı sorunları büyük bir azimle göğüsleyen Natevan, sözü edilen zorluklardan güçlenerek çıkmış ve Azerbaycanlı kadınlara örnek olmuştur. Yalnızca kadın hakları konusunda değil, sosyal haklar ve sosyal politika alanında da önemli çalışmalar yapmış ve servetini bu uğurda harcamış bir lider olan Natevan, ömrü boyunca sosyal adaletin sağlanması için çalışmıştır.

Bu çalışma, Türkçe literatürde yeterli ilgiyi görmemiş bu önemli kişiliği edebi ya da tarihsel açıdan ele almaktan çok onun farklı özelliklerine ve nihayet topluma önderlik etme yönüne odaklanmıştır. Azerbaycan halkının en önemli değerleri arasında sayılan Natevan'ın liderlik özelliğine ilişkin olarak Azerbaycan dilindeki ve Rusça literatürdeki çalışmalarda dahi vurgu yapılmamış olması, bu çalışma için önemli bir sınırlılığı oluşturmuş, aynı zamanda da çalışmanın özgünlüğünü güçlendirmiştir. Bu bağlamda, farklı disiplinlerden farklı bakış açılarıyla yapılacak çalışmalarla Natevan'ın Türkiye'deki tanınırlığının artırılması ve karşılaştırmalı çalışmalar için temel yazının geliştirilmesinin bir gereklilik olduğunun altı önemle çizilmelidir.

KAYNAKÇA

“Natəvan bir qadının başına gələn ən böyük...”, **VirtualKarabakh.az** http://baymedia.az/-/news.php?id=50132#.WmpRSKhl_IU (03.02.2018)

“Azərbaycanın ilk maarifçi qadın cəmiyyətləri”, **Azadlıq**, 21. 09.2012, <https://news.milli.az/-culture/139768.html> (04.02.2018)

Ağamalı, Fəzail. **XVIII əsrin II Yarısı-XIX əsrin Əvvəllərində Quzey Azərbaycan Xanlıqlarında Sosial-İqtisadi Münasibətlər**, Dərs Vəsaiti, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2007.

Axundov, M.X. **Ömürdən Səhifələr**, Yazıçı, Bakı, 1992.

Caferova, Sugra. **Azerbaycan Tarihinde Kadın (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2016.

Çiçek, Atıl Cem, Selçuk Aydın, Bülent Yağcı. "Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme", **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 8, 2015, ss. 269-284.

Çingizoğlu Ənvər və Rizvan Qarabağlı. **Qarabağda Sənət və Sənətkarlar**, Elm və Təhsil, Bakı, 2011.

Əlabbas, Müznib. **Natəvan Xurşidbanu**, Elm və Təhsil, Bakı, 2012.

Əlioğlu, Məsud. **Darıxan Adamlar**, Təhsil, Bakı, 2009.

Əsgərli, Zaman. "Dir Daha Natəvan Haqqında" <http://www.azyb.net/cgi-bin/jurn/main.cgi?id=247> (03.02.2018).

Haqverdiyeva, Kəmalə. "Azərbaycan'da Gender Bərabərliyinin Təmin Edilməsi və Qadın Hərəkəti", **Tarix və Onun Problemləri**, Sayı: 4, 2009, ss. 196-206

İbrahimova, Gülzar. **XIX-XX əsrlərdə Azərbaycanda Qadın Siyasəti**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), AMEA İnsan Hüquqları Elmi Tədqiqat İnstitutu, Bakı, 2010.

Mahmudov, Yaqub və Camal Mustafayev. **Şuşa Pənahabad**, Təhsil, Bakı, 2012.

Mehmetov, İsmail. **Türk Kafkası'nda Siyasi və Etnik Yapı: Eski Çağlardan Günümüze Azərbaycan Tarihi**, Ötügen, İstanbul, 2009.

Məmmədli, Ruhியə və Sevil Əhmədova. **Tək İnci Kimi Parlayan Xan Qızı Xurşidbanu Natəvan** (Red. Səməd Məlikzadə). F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, Bakı, 2017.

Məmmədli, Ruhiyə. **Tariximizin fəxri: Qadın hökmdarımız Natəvan**, Xurşidbanu Natəvanın anadan olmasının 180 illiyi münasibəti ilə, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi F. Köçərli Adına Respublika Uşaq Kitabxanası Elmi-Metodika Şöbəsi, Bakı, 2012.

Məmmədov, Bəylər. **Natəvan Xurşidbanu. Əsərləri**, "Lider nəşriyyat", Bakı, 2004.

Mustafayev, Camal. "Qarabağ Xanlığı". Resmi Azərbaycan Gazetesi, 17.02.2015 <http://www.-azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=62361> (05.02.2018).

Nuriyeva Təkləli, Minəxanım. "Nigarinin ideya-məslək ortağı Xasay xan Usmiyevin XIX əsr Qafqaz-Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitində yeri", **III Beynəlxalq Həməzə Nigari Türk Dünyası Mədəni İrsi Simpoziumu Materialları** (Ed. Fariz Xəlilli və Metin Hakverdioğlu), Şamaxı/Azərbaycan, 2017, ss. 65-72

Özsoy, Emre. **Bolşevik İhtilali'nden Sonra Azərbaycan'da Kadın ve Eğitim (1917-1953)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2016.

Qarabağlı, Aydın. **Azərbaycanın Qarqar Uruqları və Amazonlar**, Mütercim, Bakı, 2015.

Reyhan Yakışan, “19. Yüzyıl Azerbaycan Kadınının Sosyal Durumunun Yenileşmesinde Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in Etkileri”, **Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2017, ss. 92-111.

Savalan, Fərəcov. “Mədəni Maarifçilik tariximizdə Azərbaycan qadını”, **Mədəniyyət**, 13.04.2011 <http://medeniyyet.az/page/news/-19013/Medenimaarifcilik-tariximizde-Azerbaycan-qadini.html> (03.02.2018).

Sipahi, Esra Banu ve Bahar Özsoy. “Kafkaslarda Bir Kentkırım Örneği Olarak Şuşa”. **Qafqazşünasların Birinci Beynəlxalq Forumu Bildiriler Kitabı**, Milli İlimler Akademisi, Bakü, 17-18.04.2017, ss. 235-242

Sipahi, Esra Banu ve Bahar Özsoy. **Kadın Dostu Kent İmgesi, Sorunları ve Beklentileri Bağlamında Gaziantepli Kadınlar Üzerine Bir Araştırma**, Aktaş Ofset Matbaacılık, Ankara, 2016.

Tagiyev, Cəmil. **Xan Qızı**, Şur, Bakı, 2011.

Xəlilzadə, Flora. “Ədəbi abidələr”, **Mədəniyyət Qəzeti**, 23.11.2012 <http://medeniyyet.az/page/-news/887/Edebi-abideler.html>. s. 13 (08.02.2018).

Xurşidbanu Natəvan. **Əsərləri**, Lider nəşriyyat, Bakı, 2004, s. 11 http://www.ebooks.az/book_-ruW4mv3l.html (04.02.2018).

Yeşilorman, Mehtap. “Toplumsal Eşitsizlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 11 sayı: 2, 2001, ss. 269-280.

Ибраһимов, З. **Азәрбайчан Гадынларынын Гәһрәман Кәчмишиндән**, Азәрнәшр, Бакы, 1943.

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / *Received*:23.07.2018 • Kabul Tarihi / *Accepted*:05.09.2018

Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri

Gülşah KÖPRÜLÜ

Dr.

ORCID: 0000-0002-7256-8119

Mail adresi: gulsahkoprulu@hotmail.com

Öz

Türkiye'nin siyasi hayatı incelendiğinde 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan askeri darbe büyük önem arz etmektedir. Bu kritik tarihte ordu yönetime el koymuştur. Org. Cemal Gürsel bu darbenin gerçekleştirilmesinde ve sonrasındaki süreçte yönetimdeki en önemli pozisyonu almasıyla cumhuriyet tarihine damga vurmuş en dikkate değer isimlerden biridir. ABD ve SSCB arasında süren Soğuk Savaş'ın yarattığı iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan darbenin etkileri her iki süper güçle kurulan ilişkilerin seyrini de değiştirmiştir. Darbe sonrası süreçte Türk Dış Politikası'nın şekillenmesinde Soğuk Savaş dönemi konjonktürü kadar Org. Cemal Gürsel'in kişiliği de etkili olmuştur. Bu bağlamda makalenin amacı, 1960 darbesi sonrası Cemal Gürsel dönemi dış politika anlayışının analizini yapmakla beraber, darbenin getirdiği sonuçları ve Cemal Gürsel'in yönetiminin dış politikada yarattığı etkiyle birlikte açıklamaktır. Ayrıca, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun ve uluslararası ortamın ne derecede ülkenin istikrarı ve yönelimleri üzerinde etkili olduğu konuları ilgili döneme ait literatür araştırılması yapılarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk dış politikası, Cemal Gürsel, Türkiye, ABD, SSCB.

Dynamics of Turkish Foreign Policy During Cemal Gürsel

Abstract

27 May 1960 Turkish coup has great importance in Turkish political history. At this critical date Turkish army seize power on Turkish government. General Cemal Gürsel is one of the most important characters that leaves a mark on Turkish republican history by means of staging the coup and seizing power afterwards. During bipolar Cold War period, the coup has serious effects on the relations between Super Powers and Turkey. The embodiment of Turkish foreign policy in the ongoing process of coup is bound to both conjuncture of Cold War and to the character of General Cemal Gürsel. In this sense, this study aims to explain the consequences of the coup and the effects of governance of Cemal Gürsel on foreign policy with the analysis of foreign policy of Cemal Gürsel's period after 1960 coup. Furthermore, the issues such as to what extent the situation in which Turkey is and the international conjuncture have impacts on the stability and tendencies of the country is tried to be revealed by making a literature research of the period.

Key words: Turkish foreign policy, Cemal Gürsel, Turkey, USA, USSR.

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminin iki zıt kutbundan bir olan ABD ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında alınan ekonomik yardımlarla yakınlaşan Türkiye 1949 yılında kurulan NATO'ya da katılarak Batı'ya bağlılığını perçinlemiştir. Ancak 1960 yılının başında Adnan Menderes, Türkiye'nin ABD'ye olan bağlılığından uzaklaşmaya başlayarak SSCB ve diğer komşuları ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1960 yılının Temmuz ayında SSCB'ye bir işbirliği antlaşması için gidecek olan Menderes'in 27 Mayıs darbesi ile görevine son verilmiştir.¹ ABD darbeden üç gün sonra Cemal Gürsel'in idaresinde kurulan hükümeti tanımış ve olası bir dış politika değişikliğinin önüne geçmiştir. ABD'nin etkisiyle Fransa ve İngiltere de yeni yönetimi tanımıştır. Demokrasiyi askıya alan darbenin batılı demokrasiler tarafından desteklenmiş olması Türkiye'nin Sovyet etkisine girme ihtimalinden duyulan endişenin sonucudur.²

The Times 27 Mayıs darbesinin ertesi günü demokratik seçimle yönetime gelmiş bir iktidarın yerine geçen Cemal Gürsel'i ılımlı ve dostça bir adam ifadeleri ile tanımlamış ve darbeye yönelik olumsuz hiçbir ifadeye yer vermemiştir.³ Hale'ye göre Türkiye'nin Batı'ya olan bağımlılığı 27 Mayıs darbesi ile garanti altına alınmıştır.⁴ Menderes hükümeti döneminde kısılan dış yardımlar darbe sonrası dönemde artmaya başlamış ve 1961 yılının başında Amerikan yardımı 279 milyon dolara ulaşmıştır.⁵

Cemal Gürsel yönetimi ele geçirdikten sonra NATO'ya olan bağlılığın devam edeceğini dile getirmiş ve Türk dış politikasının çizgisinden çıkmayacağını belirtmiştir. Türk dış politikasında Batı'ya bağlılığı perçinleyen darbe sonrası Amerikan yanlısı tutumda, Küba krizi ve Kıbrıs meselesi ile değişiklik meydana gelecektir.⁶

Peki demokratik seçimler ile işbaşına gelmiş bir hükümeti deviren cuntanın başındaki isim, Türkiye Cumhuriyeti'nin 4. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel kimdir?⁷

---

¹ Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War", *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, Ocak 2000, s. 113.

² Ramazan Erdağ, "Türkiye'de Darbeler ve Batı'nın Yaklaşımı", **Türk Dış Politikası Yıllığı 2016**, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, SETA Yayınları 83, 2017, s. 93.

³ *The Times*, 28 Mayıs 1960, s. 6.

⁴ William Hale, **Türk Dış Politikası: 1774-2000**, Mozambik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 111.

⁵ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri**, Ümit Yayınları, Ankara, 1995, s. 61.

⁶ Yasmin Qureshi, "A Review of Turkey's Foreign Policy", *Pakistan Horizon*, Vol. 30, First Quarter, 1977, s. 60.

⁷ Çalışma içerisindeki Cemal Gürsel dönemi ile ilgili resmi yazışmalar cumhurbaşkanlığı arşivinden talep edilerek alınmıştır.

CEMAL GÜRSEL

27 Mayıs 1960 darbesinin başındaki komutan Cemal Gürsel, 1895 yılında Erzurum’da bir subay çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babasının Refahiye Jandarma Komutanlığı’na atanması ile Cemal Gürsel Erzincan Askeri idadisinde okumaya başlamıştır. Bu sırada Balkan savaşları başlamıştır ve emekliye ayrılmış olan babası tekrar askere alınmış ve cepheye gönderilmiştir. Babası savaştan döndüğünde hissettiklerini Cemal Gürsel şu şekilde anlatmıştır:

“Şimdi size bir Türk asker, eş ve annesinin nasıl bir kadın olduğunu belirten bir hikâye anlatacağım; annem okuma yazma bilmezdi. Fakat tam bir Türk hanımı idi. Atavik bazı meziyet ve hasletlere sahipti. Bunun bir belirtisi olarak ben daima şunu gördüm: Bütün hayatı boyunca bizim evimizde annemle babam arasında en ufak bir ihtilafa şahit olmadım. Bizim bütün hizmetlerimizi annem bizzat görürdü. Ailemizi çok iyi geçindirirdi. Evimizde cebri değil, manevi bir otoritesi vardı.

İşte Ünye’de bulunduğumuz sırada babam Balkan Savaşı’ndan döndü. Biz üç kardeşlik. Kendisini karşılamak için iskeleye gittik. Aldık, eve getirdik. Biz annemin babamı bizim kadar sabırsızlıkla beklediğini farz ettik. Onu bahçe kapısında bulacağımızı sandık. Bahçe kapısını açtık, annem yok. Merdiveni çıktık, merdiven başında da yok. Babam “Yahu neredesin?” diye seslendi. Biz de peşinden gittik. Babam mutfığa doğru gitti, kapısını açtı. O zaman mutfığında ocak ve mangal yerde olduğu için annem çömelmiş vaziyette işiyle meşguldü. Babam “Yahu neredesin hanım!” deyince, annem şöyle bir başını çevirdi:

“Ne bekliyorsun? Kapılarda mı karşılanmak istiyorsun? Ne yaptın ki böyle bir şey bekliyorsun? Memleketin bütün namusunu, şerefini ayaklar altına alanların karşılanmaya layık olduğunu mu sanıyorsun?”

Ama bu sözleri çok hakim bir tavırla söylemişti; Babam ağlamaya başladı, kabahatin kendisinde değil, kendilerini idare edenlerde olduğunu söyleyerek annemi sakinleştirmeye çalışırken, bir fırtınanın kopmak üzere olduğunu anladık. Kaçtık, onları yalnız bıraktık.

Bu hatırayı, bu levhayı hayatım boyunca asla unutmadım. Belki ahlaki, belki vatani bir hatıra olarak bende yaşadı durdu. Cahil annemin bu türlü muhakemesi, beni devamlı olarak düşündürdü.⁸”

Cemal Gürsel’in annesinin bu çıkışı evdeki demokratik ortamın ve kadının söz hakkının kanıtıdır. Ayrıca aile içindeki bu küçük olay Cemal Gürsel’in milli duyguların ve vatan sevgisinin yoğun olduğu bir ailede büyüdüğünün ispatıdır. Şüphesiz bu ortam Cemal Gürsel’in siyasi hayata bakış açısının da temelini oluşturmaktadır. Cemal Gürsel, Erzincan’dan sonra İstanbul’da Kuleli askeri lisesinde öğrenci olarak eğitim hayatını sürdürmüştür. Burada okul arkadaşı olan

---

⁸ Cemal Fehmi Başkut’un Cemal Gürsel ile yaptığı röportaj, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml> , Cumhuriyet gazetesi, 16 Temmuz 1960.

Orgeneral Muzaffer Alankuş, Cemal Gürsel’i “ağır başlı, ciddi, çalışkan, zeki ve yardım sever bir öğrenci”⁹ olarak tanımlamaktadır.

1915–1917 yıllarında Topçu Subayı olarak Çanakkale Savaşlarına katılan Cemal Gürsel, Filistin ve Suriye cephesinde de görev aldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kuleli askeri lisesi son sınıfta arkadaşı olan Ömer Arbak, Cemal Gürsel’i kaybettikten sonra Cumhuriyet gazetesinde “Yakınları Cemal Gürsel’i Anlatıyor” başlıklı bölümde, Cemal Gürsel ile ilgili şu sözleri söylemiştir:

“Birinci Cihan Harbinde Kuleli Askeri Lisesi’nin son sınıfındaydık. Cepheye gönderilmemiz gerekiyordu, birinci zabıt namzedi olarak gönderileceğimiz gün bahçede içtima ettik, okuldan ayrılışımız bir hazin oldu. Cemal Ağa o gün de üçüncü sınıf bölüklerinden birinin başında idi. Başparmağı ile şapkasını hafif geriye itti ve arkadaşlarına dönerek; “Bu bizler için bir tecrübedir” dedi ve ilave etti ‘Düşmanı vatanın haricinde boğmak burada kalmaktan evladır.’”¹⁰

Cemal Gürsel’in sarf ettiği bu sözler söz konusu vatan olunca hiçbir vazifeden kaçınmayacağını dile getiren vatansever bir subay olduğunun kanıtıydı. 1929 yılında Harp Akademisi’ni bitiren Gürsel kurmay subay oldu. İlk görev yeri Ankara’dan sonra yurdun pek çok farklı noktasında görevini başarıyla sürdürdü. 1958 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı’na atandı. Kariyerinde en üst seviyeye yükselmesinde disiplinli ve çalışkan olmasının payı büyüktü. Orduda Cemal Ağa olarak anılırdı ve bununla ilgili olarak 15 Eylül 1966’da şu sözleri sarf etmiştir:

“Orduda ismim ‘Cemal Ağa’dır... Niçin böyledir ve bu ismi bana verenler kimdir? Bunları hatırlamıyorum. Dürüst çalışmak ve çok çalışmak... Arkadaşları sevmek ve saymak, onların haklarını her şeye rağmen savunmak daima prensibimdir. Belki bu Ağalık buradan gelmiştir.”¹¹

Erinç’e göre ‘Ağa’ lakabı “kalenderliğinden”¹² ötürü yakıştırılmıştı. Kara kuvvetleri Komutanlığı görevinden sonra Genel Kurmay Başkanlığı görevine atanmayı bekledi. Ancak dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun’un görev süresinin uzatılması ile bu görevi devralamadı ve izne ayrıldı. İzne ayrılırken Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e 3 Mayıs’ta bir mektup gönderdi ancak mektup Menderes’in eline ulaşmadı. Bu mektup şöyledir:

---

⁹ Orgeneral Muzaffer Alankuş, “Cemal Gürsel”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1965.

¹⁰ “Yakınları Cemal Gürsel’i Anlatıyor”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

¹¹ Cemal Gürsel, Milliyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

¹² Orhan Erinç, “27 Mayıs Öncesini Cemal Ağa Anlatıyor”, Cumhuriyet gazetesi, 09 Ağustos 2016 Salı,

http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/545513/27_Mayis_Oncesini_Cemal_Aga_Anlatiyor__1_.html Erişim tarihi: 09.08. 2016, saat: 00:42.

“Aziz Vekilim:

Dün geceki konuşmalarımızın ışığı altında, zatiâlinizi memleketin huzur ve istikrarı için alınması lâzım gelen tedbir ve kararlar hakkındaki görüşlerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bilirim.

Sayın Başbakanın açıklamalarını dinledim ve okudum. Bunlarda, benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zemin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de, gene de düşüncelerimin sizlere iblağının (ulaştırılmasının) zaruretine inanıyorum.

Muhterem Vekilim:

Şu hakikati kabul etmek lâzımdır ki, Kayseri hâdiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vakalar vatandaş ruhunda, derin teessür ve Hükümete karşı telâfisi (giderilmesi) güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele, Ordunun, talebelere karşı akılsızca kullanılması, işin vahametini (korkunçluğunu) artırmış, Ordu mensuplarında huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş. Ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın Vekilim:

Bu ahval küçümsenecek, cebir (baskı) ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, Hükümet ve partinizin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükûnetli, fakat ciddi ve cezri (köklü) tedbirler almak lâzımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

- 1) Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Çünkü bütün fenalıkların bu zattan geldiği hakkında memlekette umumi bir kanaat vardır.*
- 2) Kabinede iyi kabul edilmeyen ve sui-halleri bütün memlekette yayılmış bulunan zevat (kişiler) çıkartılmalı, yeni Kabine mutlak dürüst, makul, zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdır.*
- 3) İstanbul, Ankara valileri, emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.*
- 4) Ankara Örfî İdare Kumandanı derhal değiştirilmelidir.*
- 5) Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.*
- 6) Mevkuf (tutuklu) gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmeli.*
- 7) Son hâdiselerde tevkif edilen talebeler serbest bırakılmalı, ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçmelidir.”¹³*

Gürsel, askerlerin yaptığı hazırlıktan da habersizdir ve 27 Mayıs sabahında İzmir’den askeri uçakla rica minnet getirilmiştir ve Milli Birlik Komitesi’nin başına geçirilmiştir.¹⁴

27 Mayıs 1960 Darbesi

Cemal Gürsel 27 Mayıs 1960 günü gerçekleştirilen askerî müdahaleden hemen sonra MBK'nın başına getirildi. 28 Mayıs'ta devlet ve hükümet başkanlığı, Türk

---

¹³ Mektubun orijinal metni için bkz. Erol Maraşlı, Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askerî Muhtıralar, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008, s. 148-153. ; Hulûsi Turgut, Türkeş’in Anıları: Şahinlerin Dansı, ABC Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 105-107 .

¹⁴ Erinç, a.g.k., Erişim tarihi: 09.08. 2016, saat: 00:42.

Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı yetkilerini üstlenerek yeni hükümeti kurdu. Devrik Başbakan Adnan Menderes ve iki bakanının idam edilmesinden sonra yeniden demokratik düzene dönülmesi ve 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında önemli rol oynadı. Halkoyuna sunulan ve kabul edilen bu Anayasa gereğince 10 Ekim 1961'de yapılan seçimlerden sonra oluşturulan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanı seçildi.

1961 darbesinin gerçekleştirilmesinde ve hazırlık aşamasında Cemal Gürsel'in pay sahibi olmadığı, darbenin asıl planlayıcısının ve destekçisinin CHP ve İsmet İnönü olduğu günümüzde elde edilen belgelerle ortaya konmuştur. Cemal Gürsel'in idamlarla ilgili pişmanlığını dile getirdiği mektubunda, "İnönü ve CHP'den gelen baskılara sesimi çıkartamadım. İnönü, Menderes'in mutlak surette idam edilmesi için mahkeme heyeti ve MBK'ya telkinde bulunuyordu. Haber gönderiyordu. Büyük bir haksızlık yapıldı kanısını hala taşımaktayım. Bu içimde büyük bir yaradır. İdam üzerinden demokrasinin kurulamayacağını bu toplum mutlak bir gün anlayacaktır" demiştir ve mektubunu "Üzgünüm Menderes"¹⁵ diyerek bitirmiştir.

Darbe gerçekleşikten sonra bir yıl boyunca devlet başkanlığını yürüten Cemal Gürsel, 27 Ekim 1961'de cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanı olmadan önce devlet ve hükümet başkanı olarak Türk milletine bir hitabede bulunmuştur. Bu hitabe şu şekildedir:

"Ey parti liderleri, onlar adına konuşacak hatipler!

İçinde bulunduğumuz durumu göz önünde tutmak ve ona göre konuşmak zorundasınız. Vatandaşı yoldan çıkarıcı, kışkırtıcı yersiz konuşmalardan uzak kalmanızı istiyorum. Bu sizin Vatan ve Millet sevginizin, akli seliminizin, vicdanınızın da bir vazifesidir. Ben bu tabii vazifeyi, bu mutlak ve zaruri vazifeyi, size bir kere daha hatırlatmayı vazife sayıyorum. Vatandaşı yoldan çıkaracak ölçüsüz, beyanlarınız olursa, sonunda yalnız kanunun önünde değil, millet vicdanında da, tarih huzurunda da mesul mevkie düşeceksiniz. Bu masum ve aziz halkı, bu herkesi gibi temiz ve dürüst bilen büyük insanları, kutsal din duygularını sömürerek,

bizi iyi ve doğruya götürecek tedbirleri yalan, yanlış kötüyerek, devrimleri zedeleyerek, kandırmaya, yanıltmaya kalkışma. Böyle konuşmalar, akıl ve izanın değil hırsın ve hıncın konuşan olur ki, kamil bir insana, vicdanlı bir particiye, milletini memleketini seven hiç kimseye elbette yakışmaz.¹⁶"

---

¹⁵"Cemal Gürsel'den Tarihi Menderes İtirafı", Sabah gazetesi, 14.04. 2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/04/14/cemal-gurselden-tarihi-menderes-itirafi>, Erişim tarihi: 09.08.2016, Saat: 12:26.

¹⁶ "Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel Türk Milletine Bir Hitabede Bulunmuştur", *Nacak Haftalık Siyasi Gazete*, KKTC Federasyonu, 29 Eylül 1961.

Cemal Gürsel'in bu konuşması, darbe sonrası süreçte ülkede oluşacak kutuplaşmaları ve çatışmaları önlemeye yöneliktir. Ayrıca bu konuşmayı analiz ederek din duygularının sömürülmeden, devrimler zarar görmeden, vatan ve millet sevgisini ön plana alarak akılcı ve tedbirli politikalar izlemek niyetinde olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Darbenin yaşandığı dönem, çok partili demokrasinin daha henüz ilk yılını doldurmadan büyük güçlüklerle karşılaştığı bir dönemdi. Yavuzalp'e göre 1960 yılının başlarında arka arkaya yaşanan bu önemli olaylar Türk siyasi hayatını bir kilitlenmeye sürükledi. Yavuzalp darbeye ilgili görüşlerini aktarırken Cemal Gürsel'den şu şekilde bahsediyor:

“Darbenin başında Cemal Gürsel'in olduğunu duyunca rahatladım. Kendisini tanıdığımdan değil. Ülke için en çekindiğim şey, darbenin başında macera heveslisi genç bir subayın bulunması, yönetimin de küçük rütbeli bir subaylar grubunun eline düşmesiydi... Yaşını başını almış, herkesin babacan ve sağlam karakterli birisi olduğunu söylediği Gürsel'in macera heveslerine karşı bir güvence olacağını düşünüyordum.. Paşa, vatanperver, babacan ve ülkeyi bir an evvel parlamenter rejime döndürmeye arzulu bir ihtilal lideri izlenimi bırakıyordu.”¹⁷

CEMAL GÜRSEL DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Cemal Gürsel dönemi Türk dış politikasını anlamlandırabilmek adına ABD Başkanı Eisenhower'ın Haziran 1960'da gönderdiği mesajın değerlendirilmesi elzemdir. Amerika'nın Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla gönderdiği bu mesaja Eisenhower Türk milletine devamlı ve derin bir ilgi duyduğunu belirtirken;

“Dostluk ve işbirliği an'anesine uygun olarak Türkiye ile samimi münasebetler kurmaktan memnunuz” demiştir. Ayrıca, “Seçimler yapmak ve hükümet idaresini yeni seçilecek makamlara devretmek konusunda izhar ettiğiniz azim, Türkiye'nin bütün dostları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır... Hükümetimizin Türkiye'nin NATO ve CENTO ile bağlarını muhafaza etmek hususundaki azmi, benim için ve hür dünyanın müdafaası gayesiyle kurulmuş bulunan bu müşterek emniyet teşekküllerinde Türkiye ile teşriki mesaj edenler için keza büyük bir memnuniyet kaynağı teşkil etmiştir... Hükümetim... Türkiye ile samimi münasebetlere devamdan memnuniyet duyacaktır.”¹⁸

Bozkurt gazetesinde bu haber yayımlandıktan sonra uluslararası durumun karışık ve kritik bir ortam yaratmasından ötürü hür dünyanın güvenliği açısından Türk-Amerikan dostluğunun hayati bir öneme sahip olduğu dile getiriliyor. Ayrıca Türkiye'nin NATO'nun en kuvvetli üyelerinden biri olduğu ve CENTO

---

¹⁷ Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, 1996, ss. 89-98.

¹⁸ “Başkan Eisenhower Orgeneral Cemal Gürsel'e Bir Mesaj Gönderdi” *Bozkurt gazetesi*, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.

örgütünün aracılığıyla hür dünyanın çeşitli savunma sistemlerini Uzak Doğu'ya SEATO'ya bağladığı aktarılmaktadır. Haberde bunlara ek olarak demokrasinin korunması anlamında Amerikan desteğine duyulan güven şu çarpıcı sözlerle ortaya konmuştur:

“Demokrasi babası olan Amerika'nın, bilhassa bu devre zarfında Türkiye'ye gereken yardımı yapacağına ve onu birçok mali ve iktisadi sıkıntılardan kurtaracağına eminiz. Türkiye'nin bir parçası mesabesinde bulunan Kıbrıs Türkleri de daima Amerikan milletine sempati beslemiş ve Amerikan dostluğuna en büyük önemi vermiştir. İşte bundan ötürü, Kıbrıs'ı da içine alan hassas bir bölgede barış idealini her gün biraz daha fazla kuvvetlendiren Türk-Amerikan dostluğunu samimiyetle alkışlarız.”¹⁹

Bu gazete haberi ve Cemal Gürsel'in darbe sonrası süreçte yaptığı açıklamalar ve görüşmeler Amerika ile ilişkilerin dostluk içinde sürdürüleceğinin sinyallerini vermektedir. *The New York Times*'in 28 Ağustos 1962 tarihli baskısında Başkan yardımcısı Johnson'ın 27 Ağustos 1962'de Türk liderlerle bir görüşme yaparak, ABD'nin Sovyetlere komşu olan Türkiye'yi ekonomik anlamda uzun vadede destekleme planlarını dile getirmiştir. Ayrıca yapılan görüşmelerde Türkiye'nin büyüyen ekonomisi, artan nüfusu ve 400.000 kişilik ordusuyla NATO'ya bağlı ülkeler arasındaki en geniş ulusal kara kuvvetlerine sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda Türkiye'ye 1947 yılından itibaren yapılan askeri yardımların artırılacağı, hatta amaçlarının yeterli sayıda F-104 savaş uçaklarının ve modern askeri teçhizatların en kısa zamanda Türkiye'ye verilmesi olduğu dile getirilmiştir.²⁰ Aynı görüşmeler başka bir Amerikan gazetesi olan *The Stars and Stripes*'de 29 Ağustos 1962'de Johnson'un Cemal Gürsel ile çekilmiş dostane bir fotoğrafını yayımlayarak ekonomik ve askeri yardımların en az iki yıl daha devam edeceği dile getirilmiştir. Haberde Türkiye'nin ABD'nin NATO'daki stratejik ortağı olduğuna vurgu yapılmıştır.²¹

Amerika'nın liderliğinde kurulan NATO o dönemde de dış politikada etkili bir örgüttür. Cemal Gürsel askerlik yıllarının büyük bir kısmını Türkiye henüz NATO'ya üye değilken tamamlamıştır. NATO'ya üye olunmasıyla birlikte yaşanan modernizasyon ve Batı tekniklerine açılma süreci askerliğinin sonlarına tekabül etmiştir. Bu anlamda, eğitimlerini NATO üyeliği sırasında tamamlamış, çoğu yabancı dil bilen, modern silahlı sistemlere aşina olan komutanlardan farklı bir askerdir. Ancak eğer bunlar bir eksiklik olarak görülürse, Cemal Gürsel bunları

---

¹⁹ Bozkurt'un Görüşü, “Türk Amerikan Dostluğu”, Bozkurt gazetesi, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.

²⁰ *The New York Times*, 28 Ağustos 1962, “Johnson Assures Turks on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212.

²¹ *The Stars and Stripes*, 29 Ağustos 1962, “Johnson, Turks Talk Frankly on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212-1.

telafi edebilecek Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış cesur ve vatansever özelliklere sahip bir liderdi. Bu özellikleriyle silahlı kuvvetlerde saygın bir yere sahipti.²²

Darbe sonrasında bir anda kendini Türkiye Cumhuriyeti'nin en üst kademesinde bulduğunda üç engelle karşılaştı. 1. Dürüst ve faziletli olmasına rağmen, formasyonu devlet yönetimi için yeterli değildi; 2. Bu makam gelmedi, getirildi; 3. Kendisi başında bulunduğu hareketin amacını, kilitlenmiş demokratik rejimi hızla ihya etmek ve askeri vazifesine geri dönmek olarak görürken, başta İsmet İnönü olmak üzere kendisini bu göreve getirenlerin önemli bir kısmı ülkenin bu yeni rejimle yönetilmesinin taraftarıydı.²³ Cemal Gürsel tecrübeli bir asker olarak bu engelleri soğukkanlılıkla atlattı. Ülkeyi özellikle dış politikada maceraya sürüklemekten kaçındı. İş başına geldiğinde dış politika ile ilgili herhangi bir hazırlık yapılmadığı ya da ileriye dönük atılacak adımların belirlenmediği açıktı. Yalnızca daha önce belirtildiği gibi ihtilal günü NATO ve CENTO'ya bağlılıklarının süreceğini dile getirmişlerdi. Bu vurgunun özellikle ABD'ye, hareketin Batı kampına karşıt bir hareket olmadığı yönünde güven vermek amacını taşıdığı açıktır.²⁴

Bu dönemdeki Türk Amerikan ilişkileri Kıbrıs sorununa kadar sıcak bir biçimde devam etmiştir. Ancak Kıbrıs meselesinin patlak vermesiyle Türkiye tarafında ABD'ye duyulan güven ve sempati azalmıştır.

CEMAL GÜRSEL DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKAYA YÖN VEREN OLAYLAR

1960 sonrası Cemal Gürsel'in hükümet başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde yaşananlar Türkiye gibi bir Orta Büyüklükte Devlet (OBD) için *görelî özerklik* dönemi oldu.²⁵ Henüz Kıbrıs krizi ortaya çıkmamışken, BM Genel Kurulu'nda Cezayir'e self determinasyon tanınması ilk kez desteklendi. 1964 yılında Amerikan Başkanı Johnson'un Kıbrıs meselesi ile ilgili mektubuna kararlılıkla cevap verildi. Eylül 1965'te BM'de Amerika'nın Vietnam'da sürdürdüğü politikaya karşı çıkıldı. Aynı yıl Amerika'nın istediği Çok Taraflı Nükleer Güç Programı'na (MLF) katılmak reddedildi. Tüm bu olanlar Türk hükümetinin dış güçlerden bağımsız bir dış politika yürüttüğü izlenimi vermişti. Ancak 1962 yılında Amerika ve SSCB arasında patlak veren "Ekim Füzeleri" krizinde yaşananlar Amerika'nın kendi çıkarları için Türk ulusal çıkarlarını hiçe saydığı ve Amerika'ya güvenmenin riskli olabileceği inancını yarattı.²⁶

---

²² Yavuzalp, a.g.k., ss. 104-105.

²³ Yavuzalp, a.g.k., ss. 104-105.

²⁴ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın , **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 64.

²⁵ Baskın Oran, "1960-1980: Görelî Özerklik-3", Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular , Belgeler, Yorumlar**, cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 657.

²⁶ Hale, a.g.k. s. 136.

27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşikten ve ilk hükümet kurulduktan sonra 11 Temmuz 1960 pazartesi günü Gürsel hükümetinin programını sunuş konuşmasında devlet vekili Amil Artus söz alarak hükümetin uygulayacağı dış politika ile ilgili şu noktalara değinmiştir.

“Sağlam bir dünya barışının kurulmasına engel olan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve bu barışı mümkün kılacak zemini hazırlamak maksadıyla sarf edilmekte olan gayretleri Türkiye büyük ve yakın ilgi ile takip etmektedir. Bu gayretlerin başarı ile sonuçlanması için Hükümetimiz mevcut vecibeleri dairesinde, kendisine düşen vazifeyi yapmaktan hiçbir zaman geri kalmayacaktır. Türkiye'nin bu gayelere erişmek için sarf ettiği gayretlerde dayanağı, Birleşmiş Milletler ile NATO ve CENTO ittifaklarıdır. NATO, hür ve müstakil yaşamak ve insanlığın ve medeniyetin gerçek prensiplerini savunmak azminde bulunan Batı memleketlerinin Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun olarak kurdukları bir savunma teşkilâtıdır. Eski ve kuvvetli bağlarla bağlı bulunduğumuz ve Atatürk inkılâpları neticesinde kendilerine daha da yaklaşmış olduğumuz bu dost ve müttefik memleketlerle münasebetlerimizi her sahada eşitlik ve egemenlik esasları dairesinde yürütmek ve geliştirmek dış siyasetimizin başlıca prensiplerindedir. NATO müttefiklerimizden bahsederken Amerika Birleşik Devletleri ile olan samimi ve ileri dostluk bağlarımıza işaret etmemek mümkün değildir. Başkan Eisenhower'ın Türkiye Devlet ve Hükümet Başkanına gönderdiği mesajında belirtilen bu dostluğun karşılıklı gayretler sayesinde ve müşterek menfaatlerimiz istikametinde daha da inkişaf etmesi için elden gelenin yapılacağı tabidir.

Türkiye, NATO'ya ve bu camiaya mensup memleketlere bağlı olduğu kadar CENTO'ya ve CENTO memleketlerine de bağlıdır. CENTO, yine Birleşmiş Milletler Anayasasının uygun olarak Orta Doğu'da barış, güvenlik ve ilerlemeyi sağlamak üzere meydana getirilen bir savunma teşkilâtıdır.²⁷”

Bu söylemler Amerika ile olan ilişkilerde statükonun korunacağını göstermektedir. Türkiye Batı İttifakından çekilme niyetinde olmadığını ekonomik ve askeri anlamda birlikteliğini devam ettireceğini ima etmiştir. Artus konuşmasının devamında Yunanistan ve Kıbrıs meselesine değinirken şu sözleri sarf etmiştir:

“Dost ve müttefik Yunanistan ile olan münasebetlerimize de işaret etmek isteriz. Bu münasebetlerin Kıbrıs meselesinin hallinden sonra ananevi bağlarımıza ve müşterek menfaatlerimize uygun olarak geliştiğini memnuniyetle müşahede ve bu gelişmenin ileride daha da kuvvet bulmasını samimiyetle temenni etmekteyiz. Kıbrıs'taki cemaatimizin haklarını ve menfaatlerinin korunmasına ve Kıbrıslı soydaşlarımızın istikbalinin teminat altına alınmasına imkân verecek olan Zürih

---

²⁷ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 5 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)*, TBMM Basımevi, Ankara, Aralık 2014, ss. 9-11.

ve Londra Anlaşmalarının nihai tekemmül safhasına ulaşmaktayız. Kıbrıslı Soydaşlarımızın Kıbrıs Cumhuriyeti bünyesinde milletimizden ve Hükümetimizden daima görecekları yakın alâka ve muhabbetle yürekleri ferah ve başları dik olarak şeref ve vakarla vazifelerini yerine getireceklerine, mesuliyetlerini alacaklarına ve refah ve saadet içinde yükselip ilerleyeceklerine inanıyoruz.²⁸”

Bu sözler Türkiye açısından Kıbrıs'ın önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin hak ve menfaatlerinin korunacağına ve geleceklerinin güvence altında tutulacağına dair kararlılık, ülkenin dış politikasında ilerleyen günlerde gündeme gelecek ve belki de Cemal Gürsel döneminin en önemli dış politika olayı olacaktır.

Artus, konuşmasının devamında Avrupa ve Balkanlar ile ilgili hükümetin görüşlerini ise şu sözlerle dile getirmiştir.

“Türkiye için büyük önem taşıyan Balkan bölgesinin mühim bir unsuru olan Yugoslavya ile mevcut münasebetlerimizi ahdi bağlarımız çerçevesinde müşterek menfaatlerimize uygun olarak geliştirmek temennisindeyiz. Üyesi olduğumuz Avrupa Konseyini bilhassa zikretmek isteriz. Bilindiği gibi bu teşekkülün amacı, üyelerinin sosyal ve iktisâdi gelişmelerine çalışmak suretiyle bu yolda sıkı bir iş birliğini gerçekleştirmektir. Avrupa Konseyinin dayandığı ana prensip, her şahsın insan haklarından ve hürriyetlerinden faydalanmasını sağlamaktır. Konseyin bundan sonraki çalışmalarına da faal bir şekilde katılmak bizim için şerefli ve zevkli bir vazife olacaktır.²⁹”

NATO ve CENTO ile olduğu gibi, üyesi olunan Avrupa Konseyi ile siyasi ve sosyal alanda işbirliklerinin devam ettirileceği dile getirilmiştir.

“Türkiye, mensup bulunduğu ittifaklar haricinde kalan devletler ile de münasebetlerini Birleşmiş Milletler prensiplerine uygun olarak ve giriştiği taahhütler çerçevesinde geliştirmek azmindedir. Bilhassa Orta ve Yakın Doğu memleketlerine karşı alâka ve yakınlık duymaktadır. Bu arada Arap memleketlerine hürriyet ve istiklâl içinde refah yolunda ilerlemelerine devam etmelerini kuvvetle arzu etmekteyiz. Bu münasebetle şunu da belirtmek isteriz ki, B.A.C. ve Irak ile mevcut ananevi dostluk bağlarımızın daha da kuvvetlenmesi hususunda bu iki komşumuzla karşılıklı anlayış içinde bulunduğumuzu görmekten büyük bir memnuniyet duymaktayız.³⁰”

Bu söylemler Türkiye'nin Orta Doğu ve Arap ülkeleriyle ilişkilerin sürdürülmesine verdiği önemi ortaya koymuştur.

“...Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizi karşılıklı saygı esasına müstenit iyi komşuluk çerçevesinde ilerletmeyi samimiyetle arzu etmekteyiz. Ancak dünyada

---

²⁸ A.g.k. ss. 9-11.

²⁹ A.g.k. ss. 9-11

³⁰ A.g.k. ss. 9-11

istikrar ve barışın kurulması ve gerginliğin izalesi yolunda sarf edile gelen gayretlerin semer vermesi ile bu arzumuzun tahakkuku kolaylaşmış olacaktır. Bütün milletlerin, barış ve huzur içinde bağımsızlıklarına kavuşmaları Türkiye'nin en fazla değer verdiği ilkelerden biridir. Bu itibarla, henüz bu amaca ulaşmamış olan memleketlerin karşılıklı anlaşmalar yoluyla gayelerinin barış içinde gerçekleşmesini görmekten ancak memnun olacağız.³¹”

Türkiye, her ne kadar Soğuk Savaş'ta NATO ile Batı ittifakı içinde yer alarak Amerika'nın tarafında yer almayı seçmişse de bu söylemden de anlaşılacağı üzere SSCB ile olan komşuluk ilişkilerini barışçıl bir biçimde sürdürme arzusundadır. Ancak Sovyet etki alanında bulunan ve Soğuk Savaş süresince bağımsızlığını kazanamamış Doğu Avrupa ülkelerinin barış ve huzur içinde bağımsızlıklarına kavuşmaları arzusu da dile getirilmiştir.

“...nazarımızı bilhassa Afrika kıtasına çevirmek isteriz. Bazıları ile daha yakından siyasi münasebetler kurduğumuz Afrika memleketlerinin refah ve huzur içinde gelişmeleri en halisane temennimizdir. Dünya medeniyetinin ilerlemesine büyük hizmetlerde bulunmuş olan Uzak – Doğu memleketlerine karşı en kalbi hislerle meşbu bulunmaktayız. Bu memleketlerle olan münasebetlerimizin de her sahada gittikçe artan bir hızla gelişmesini samimi olarak dilemekteyiz. Milletlerarası siyaset alanında tesir ve nüfuzları gittikçe artan Latin Amerika memleketleri ile münasebetlerimizin dostluk ve karşılıklı hürmet havası içinde gelişmesine de büyük bir önem atfetmeyi hakiki menfaatimizin icabetinden saymaktayız. Aynı alakayı, bize coğrafi bakımdan uzak olmakla beraber siyasi görüş ve gaye bakımından pek çok hususlarda yakın bulunan Britanya Milletler Camiasına mensup diğer memleketlere de göstermek kararındayız.³²”

Artus dış politika ile ilgili konuşmasının son kısmında Afrika, Uzak Doğu, Latin Amerika ve Britanya'ya bağlı diğer devletlerle olan münasebetlerini de geliştirmenin menfaatleri doğrultusunda olduğunu dile getirmiştir.

Küba Ekim Füzeleri Krizi Sırasında Türk Dış Politikası

Küba'da yaşanan “Ekim Füzeleri” krizi Soğuk Savaş döneminin en kritik olaylarından biridir. İki süper güç ilk kez doğrudan karşı karşıya gelmiş, dünya nükleer bir felaketten kıl payı kurtulmuştur. Bu kriz sonrasında Soğuk Savaş'ta yumuşama olgusu gündeme gelmeye başlamıştır. ABD'nin Küba lideri Fidel Castro'yu devirmek istemiyle Latin Amerika ülkelerinin de desteğiyle yaptığı “Domuzlar Körfezi” çıkarması başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Sonrasında SSCB'nin de desteğini alan Küba ile ABD arasındaki ilişkiler 1962 yılında SSCB'nin adaya füzelerini yerleştirmeye başlamasıyla gerildi. SSCB lideri Kruşçev 27 Ekim 1962'de Başkan Kennedy'ye bir mektup göndererek 1959 yılında Türkiye'ye yerleştirilmiş olan Amerikan Jüpiter füzelerinin sökülmesi

---

³¹ A.g.k. ss. 9-11

³² A.g.k. ss. 9-11

halinde SSCB'nin de Küba'daki füzelerini sökeceğini dile getirmişti.³³ Karşılıklı füzelerin sökülmeğe başlanması ve Kennedy ve Kruşçev'in sağduyulu tutumlarıyla bunalım atlatılmıştı.

Küba krizi Türk-Amerikan ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. SSCB'nin Türkiye'de konuşlandırılmış olan Jüpiter füzelerine misilleme yaparak Küba'da krize neden olması ile Türkiye istemsiz olarak kendisini krizin ortasında buldu. Kriz çözülemese Türkiye SSCB tarafından işgal edilebilirdi. 24 Ekim'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından bir açıklama yapıldı ve Türkiye'nin dostu ve müttefiki olan ABD'yi sonuna kadar desteklediği ifade edildi.³⁴ Her ne kadar ABD, Türkiye'yi bir pazarlık unsuru olarak kullanmadığını belirtse de Türk kamuoyunda ABD'ye duyulan güvende azalma yaşandı. ABD'nin kendi güvenliği söz konusu olduğunda Türk topraklarını bir "pazarlık" unsuru olarak kullanabileceği algısı ortaya çıktı. ³⁵Türkiye bir anlamda tek yönlü dış politikasının zararını gördü. Yalnızca ABD'ye bağlı bir dış politika yürütmenin neden olabileceği olumsuz ihtimaller ortaya çıkınca Türk dış politikasında çok yönlülüğe³⁶ geçmenin gerekliliği ortaya çıktı. 5 Ağustos 1963'de ABD, SSCB Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı hükümetleri silahlanma yarışına son verilmesi ve nükleer silahlar dahil her nevi silahların istihsal ve denemesi teşviklerinin bertaraf edilmesi yolundaki Birleşmiş Milletler gayelerine uygun olarak milletlerarası müessir bir kontrol altında umumi ve topyekûn silahsızlanmaya dair antlaşma imzalanmıştır.³⁷

Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu ve Johnson Mektubu

Türk siyasi tarihine kara bir leke olarak geçen darbe ve darbe girişimlerinden ilki olan 1960 darbesi ordunun siyasi sistemin koruyucusu, Kemalist değerlerin, özellikle de laiklik ve Batılılaşmanın koruyucusu olarak³⁸ yönetime olarak tanımlanır.

Amaç iç ve dış tehditlerin ötürü tehlike altında bulunan demokratik düzenin ve ulusal birliğin sağlanmasıdır diye lanse edilir. Sander'in, Survey of International Affairs'den aktardığına göre; 27 Mayıs 1960'ta Türkiye'de Menderes rejiminin devrilmesi güvenlik sistemlerinin istikrarına indirilmiş bir darbe olarak

---

³³ Oral Sander, **Siyasi Tarih, 1918- 1994**, İmge Kitabevi, 1989, s. 325-326.

³⁴ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 682-683.

³⁵ M. Hakan Yavuz ve Mujeeb R. Khan, "Turkish Foreign Policy Toward The Arab-Israeli Conflict: Duality and The Development (1950-1991)", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 14, No.4, Sonbahar 1992, 75.

³⁶ Erhan, a.g.e., s. 684.

³⁷ "Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerinin Men'i Hakkında Andlaşma" 23 Ağustos 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/4-15, Fihrist no: 3962.

³⁸ G. Dorronsoro ve B. Gourisse, "The Turkish Army in Politics: Institutional Autonomy, the Formation of Social Coalitions and the Production of Crises," *Revue Française de Science Politique* (English Edition), Vol. 65, No. 4, 2015, s. 67.

görülebilir.³⁹ Aydın ve Taşkın'ın deyimiyle, "1960 darbesi ve 1961 Anayasası, Babıali baskınından beri "unutulan" (belki de "uyutulan") militer, paramiliter müdahale pratiğinin canlandığı, Türkiye'nin de Soğuk Savaş koşullarında NATO'nun Akdeniz Avrupası siyasetine uyarlandığı, sınıf çatışmalarının siyasi alanı etkilediği ve bu etkilere göre yeni politikaların devreye girdiği bir dönem olması nedeniyle, bir manada Türkiye tarihinde İttihat ve Terakki'ye içrek çatışmaların dekompoze olarak "modern" siyasete aktarıldığı bir dönemi ifade eder."⁴⁰ Siyasi sistemde yaşanan bu ani değişimin kuşkusuz dış politikaya etkileri olacaktır. Türkiye Amerika için o dönemde de büyük öneme sahiptir ve dostluk ilişkilerinin yürütülmesi Amerika için de elzemdir.

Soğuk Savaş süresince etki alanlarını genişletmeye çalışan iki süper güç açısından da Türkiye jeostratejik konumu ile kilit rol sahibidir. Her ne kadar ekonomik ve askeri anlamda gelişmiş ülkelerden kabul edilmese de konumu ile Amerika ve SSCB arasında ihtilaflara neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Truman Doktrini ve Marshall planı gibi Amerikan uygulamaları ile Amerika'dan mali destek almış daha sonra da NATO'ya üye olarak da bir anlamda Soğuk Savaş'ta cephesini seçmiştir.

Amerika Türkiye ile ilişkilerini Türkiye'nin ideolojik anlamda komünizme kayma tehlikesini engellemek için belirli bir düzeyde tutmaya gayret etmiştir. Darbe sonrasında 1950-1960 yıllarına kıyasla Türk dış politikasında çok büyük bir değişim yaşanmamıştır. Ta ki Kıbrıs sorunu patlak verene kadar.

16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe giren İkinci Londra Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildi. Makarios Cumhurbaşkanı seçildi. Ancak hazırlanan anayasadan Rumlar hoşnut değildi. Bu anayasaya göre, Lefkoşe, Lımasol, Magusa, Baf ve Lamaka'da Türkler ve Rumların ayrı belediyeleri olacaktı. Ayrıca garanti anlaşması gereğince eğer düzen bozulacak olursa, gerekli tedbirlerin alınması için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan birbirlerine danışmak zorundaydılar. Anlaşma sağlanamadığı takdirde bu üç devletten her biri anayasa düzenini sağlamak için, tek başına müdahale hakkına sahip olacaktı.⁴¹ Kurulan bu cumhuriyet 21 Aralık 1963 tarihine kadar devam etti. 1963-1964 yıllarında yaşanan bu buhranın sebebi, Kıbrıs Rumlarının Enosis'ten, yani adayı Yunanistan'a ilhak etme sevdasından vazgeçmemeleri ve 1960 anayasasında Türklere tanınan hakları hazmedememiş olmalarından kaynaklanmıştır.⁴²

---

³⁹ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 427, Ankara, 1979, s. 198.

⁴⁰ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 19.

⁴¹ Garanti anlaşmasının Türkçe metni için bakınız: Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1975, 385-386.

⁴² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 937.

Makarios, garanti anlaşması gereğince belediyeler konusunda yaşanan sorunların çözümü için 22-26 Kasım 1960'da Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Makarios anayasada belirtilen şehirlerde iki belediye olmasına razı değildi. Tek bir belediye ile idarenin devam ettirilmesini istiyordu. İstekleri adadaki Türklerin yaşam hakkına müdahale ettiğinden reddedildi. Kıbrıs Türk Toplumuna bu gelişmeler üzerine 1 Ocak 1963'te kendi belediyelerini açacaklarını açıkladılar. Makarios ise bu belediyeleri tanımayacağını, her şehirde tek bir belediye kurulacağını ve hükümetin kontrolünde olacağını dile getirdi. Bu söylem 1960'da kabul edilen Anayasaya aykırıydı.

Bundan sonraki süreç adadaki Türkler için sancılı günlere neden oldu. Makarios, 30 Kasım 1963'te Kıbrıs Anayasası'nda 13 konuda değişiklik yapılmasını öngören bir bildiriye Kıbrıs Türk Toplumuna ve ilgili devletlere göndermiştir. Makarios'un 13 isteği ilerleyen zamanlarda yaşanacak çatışmaların katalizörü olmuştu.⁴³ Bu değişiklikler, Cumhurbaşkanı Makarios ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'ün veto hakkının kaldırılmasını, beş büyük şehirde tek belediye kurulmasını ve devlet kadrolarında Türkler için % 30 kontenjan tanıyan maddelerin kaldırılmasını öngörmekteydi. Bu değişiklikler Türk toplumunun Kıbrıs'ta basit bir azınlık haline getirilmesi anlamına geliyordu.⁴⁴ Doğal olarak Türkiye teklifleri reddetti.

Kıbrıs'ta Türkler için şiddet her geçen gün artmaya başladı ve katliama dönüştü. Türkiye, Türk kökenli vatandaşlara yönelik katliam devam ederse müdahale edeceği uyarısında bulundu. Kıbrıs hükümeti ise Türkiye müdahale ederse son bir kişi kalana kadar savaşacaklarını dile getirdi. Yunan hükümeti ise eğer ada işgal edilirse adanın savunmasını acilen ve sınırsız bir biçimde gerçekleştirecekleri tehdidinde bulundu.⁴⁵ 24 Aralık 1963'te 24 Türk Rumlar tarafından öldürüldü. Bu katliamı durdurmak için 25 Aralık 1963'te Türk jetleri havalandı ve 650 kişilik askeri birlik Lefkoşe'de Türklerin yaşadığı bölgeyi koruma altına aldı. İngiltere ve Yunanistan'ın adaya ortak bir kuvvet göndermesiyle Kıbrıs'ta "yeşil hat" olarak bilinen hat çizildi. Aynı gün Cemal Gürsel, ABD başkanı Lyndon B. Johnson'a bir mektup göndererek Rum tarafına katliamın durdurulması ile ilgili baskı yapılmasını istedi. Johnson bu mektuba cevaben "*Kıbrıs'ta meydana gelen olaylardan endişe duyduğunu... Bu çerçevede Başkan Makarios ve Başkan Yardımcısı Küçük'e birer mektup yolladığını... üç garantör devlet tarafından barışçı bir çözümü desteklemek için akılcı bir ümit veren her türlü hareketi destekleyeceğini... iki cemaatin birbirlerinin öldürmekte*

---

⁴³ Van Coufoudakis, "United Nations Peacekeeping and Peacekeeping and the Cyprus Question," *The Western Political Quarterly*, Vol. 29, No. 3, Eylül 1976, 462.

⁴⁴ Armaoğlu, a.g.k. s. 938.

⁴⁵ Paul Castleberry, "Conflict Resolution and the Cyprus Problem", *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 3, Eylül 1964, 119.

olduğunu öğrendiğini”⁴⁶ belirtiyordu. Bu mektuptan da anlaşılacağı üzere Amerika, Türkiye’ye beklediği desteği vermemişti.

Kamuoyunda ve muhalefet kesiminde Kıbrıs meselesinden ötürü oluşan rahatsızlık Adalet Partisi başkanı tarafından Cemal Gürsel’e yazılan bir mektupla dile getirilmişti.

“Sayın Cumhurbaşkanım,

Kıbrıs katliamı devam ediyor. Gazetelere nazaran şehit sayısı 400 ila 600 ü bulmuştur... Türk stratejisinin ve Türk yarımadasının devamı olan Adalar ve Kıbrıs işinin halli zamanı gecikmektedir. Ayrıca adadaki katiller cezasız bırakılmamalıdır. İttifaklar mütekabil itimat ve menfaatlere dayanır sebeple müttefiklerimizden de anlayış göreceğimize kaniim. Türk Milleti gözlerini Zati devletlerine çevirmiştir. Hükümetin zaafını sizin enerjiniz ve vatanperverliğiniz telafi edecektir.

Şu noktaları bilhassa arz etmek isterim: Yabancı radyo, Ajans ve Matbuattan öğrendiğimize göre Yunan hükümeti sistematik şekilde E.N.O.S.İ.S fikir ve felsefesi çerçevesinde olarak son

Kıbrıs olaylarından istifade ile NATO ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdinde aleyhimize bir istismar vasıtası yaparak netice almak gayret ve çabası içerisindedirler.

Allah doğrularını kendilerini Vatana vakfetmişlerin yardımcısıdır. En derin saygılarımla.”⁴⁷

15 Ocak 1964’te Londra’da bir konferans toplanmış ancak tarafların isteklerinin ve çıkarlarının çatışması üzerine Kıbrıs sorununa çözüm bulunamamıştır. Amerika bu görüşmeler sırasında Soğuk Savaş’ın başlarında ekonomik yardım yaptığı ve kendi tarafına çektiği bu iki ülkeye karşı tarafsızlığını korumayı başarmıştır.

4 Mart 1964’te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kıbrıs meselesine el koymuştur 18 Şubat ve 4 Mart 1964 arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda 8 maddelik bir karar almıştır.⁴⁸ Bu karar doğrultusunda her iki tarafın da barışı bozacak hareketlerden kaçınmaları isteniyor, barış gücü kuruluyor ve taraflar arasında barışçıl bir çözüm için aracı tayin edilmesi isteniyordu. Bu iyi niyetli girişimler de sonuç vermedi. Makarios savaş hazırlıkları yaparcasına asker toplamaya başlayınca ilişkiler yeniden gerildi. Türkiye, adaya çıkarma yapmaya

---

⁴⁶ Erhan,a.g.k.,s. 685.

⁴⁷ Adalet Partisi Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e mektubu, 28 Aralık 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, Ankara, Sayı:585, No: 4/4-18, Fihrist No: 4179.

⁴⁸ Yearbook of United Nations, 1964, The Situation in Cyprus, Chapter 6, http://cdn.un.org/unyearbook/yun/chapter_pdf/1964YUN/1964_P1_SEC1_CH9.pdf, .

hazırlanırken 5 Haziran 1964'te Amerikan Başkanı Lyndon B. Johnson'dan Başbakan İnönü'ye bir mektup geldi.⁴⁹

Söz konusu mektup, iki yıl boyunca gizli tutulduktan sonra gazeteci Cüneyt Arcayürek tarafından tam metin olarak 13 Ocak 1966'da Hürriyet'te yayımlandı. Hürriyet gizli tutulan mektubu yayınlayınca, 15 Ocak 1966'da dönemin iktidarı, İnönü'nün verdiği yanıtı da açıklamak zorunda kaldı. Arcayürek, bu olay üzerine hakkında çeşitli soruşturmalar ve davalar açılırken "Yılın Gazetecisi" seçildi.⁵⁰

Kaynak:http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/708491/Emekli_Buyukelci_Eralp___Johnson_Mektubu_nu_Cuneyt_Arcayurek_e_donemin_Disisleri_Bakani_verdi.html# Erişim tarihi: 06.05. 2017 saat: 16:30.

⁴⁹ Johnson'un mektubunun İngilizce metni için bakınız. *Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (Cyprus; Greece; Turkey)*, Vol. XVI, United States Government Printing Office, Washington 1999, ss. 107-110.

⁵⁰“Emekli Büyükelçi Eralp: 'Johnson Mektubu'nu Cüneyt Arcayürek'e, dönemin Dışişleri Bakanı verdi”

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/708491/Emekli_Buyukelci_Eralp___Johnson_Mektubu_nu_Cuneyt_Arcayurek_e_donemin_Disisleri_Bakani_verdi.html# Erişim tarihi: 06.05. 2017 saat: 16:30.

Tarihe geçen bu mektupta Başkan Johnson'un üzerinde durduğu noktalar şunlardı;

*Türkiye'nin adaya yapacağı bir müdahale Türk hükümetinin Amerika'ya danışmadan böyle bir karar alması uygun değildir.

*1959'da imzalanan antlaşmalar, devletlerarasında tam bir istişareyi gerektiriyordu. Ancak, Amerika, bu durumda tek taraflı müdahale olanağının bulunmadığı kanaatindedir. Bu müdahalenin Yunanistan ve Türkiye arasında çatışmaya neden olması kaçınılmazdır. NATO'ya üye iki ülkenin birbirleri ile çatışmaları NATO'nun yapısı gereği uygun değildir.

*Türkiye Kıbrıs'a müdahale ederse SSCB de Türkiye'ye müdahale edebilir. Böyle bir durumda NATO müttefikleri Türkiye'yi koruma sorumluluğunu almayacaklardır.

*BM'nin Kıbrıs'ta barışı koruma adına yaptığı iyileştirme çabaları Türkiye'nin askeri müdahalesi ile baltalanabilir. Dolayısıyla BM'ye üye devletler bu müdahaleye en sert şekilde tepki gösterecektir.

*Türkiye müdahalesinde Amerika'dan askeri yardım olarak aldığı silahları kullanamayacaktır.

*Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin toplu olarak ölümüne yol açabilir.⁵¹

Başkan Johnson'un mektubu Türk Amerikan ilişkilerini uzun yıllar boyunca etkilemiş ve Truman Doktrini ile başlayan yakınlaşmayı tersine çeviren bir dönüm noktası olmuştur. Uzun bir süre kamuoyundan saklanan "*Johnson Mektubu*" 13 Ocak 1966 tarihinde ilk defa "*Hürriyet*" gazetesine sızdırılarak tam metin olarak yayınlanmış ve kamuoyunda büyük tepkiye neden olmuştur. Bunun üzerine hükümet 14 Ocak 1966 tarihinde mektubu ve bu mektuba karşı İsmet İnönü'nün 13 Haziran 1964 tarihli cevabını tüm basına vermiştir. Mektup, Türk dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkileri açısından önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Öncelikle, SSCB'nin Türkiye'ye saldırması halinde NATO'nun Türkiye'yi savunmayabileceğinin ima edilmesi, NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini ne kadar sağladığı sorusunun gündeme gelmesini sağlayarak, Türkiye'nin NATO'dan ayrılmasını savunan görüşlerin kamuoyunda daha çok destek bulmasına yol açmış, Amerikan karşıtlığının başlamasına neden olmuştur.⁵² İkinci olarak, mektup, Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçiş sürecinde önemli bir kilometre taşıdır, Türkiye'nin SSCB başta olmak üzere Üçüncü Dünya Ülkeleriyle uzun yıllardır en alt düzeyde tuttuğu ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaya başlamasını sağlamıştır. Üçüncü olarak, Türkiye,

---

⁵¹ Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000, ss. 99-100.

⁵² Duygu Sezer, "Peaceful Coexistence: Turkey and the near East in Soviet Foreign Policy", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 481, Eylül 1985, s. 119.

uluslararası alanda Amerika'nın her türlü girişimini sorgusuz sualsiz desteklemeyi bırakarak, bu girişimlerin Türk dış politikasının ilke ve amaçlarına uygunluğunu başlatmıştır. Dördüncü olarak, kamuoyunda Amerika'ya ve Amerika'nın Türkiye'deki askeri varlığına karşı görüşler güç kazanmaya başladı. Türkiye'nin isteğiyle, iki ülke arasında yapılan ikili anlaşmalar gözden geçirildi. Beşinci olarak, Türkiye, Amerika'nın öncülüğünde NATO içinde kurulan yeni askeri yapılanmalara üyelik konusuna ihtiyatlı yaklaşmaya başladı. Altıncı olarak, Türk ordusunda kullanılan silahların büyük bölümünün Amerikan kaynaklı olmasının yarattığı olumsuzluk bu mektup ile açığa çıktı. Türkiye, bir yandan silah satın aldığı ülke sayısını arttırmaya başlarken, diğer yandan, yerli silah sanayinin geliştirilmesine hız verildi.⁵³

SONUÇ

1950'li yılların sonuna gelindiğinde Türk- Amerikan ilişkilerinin sonraki on yıllar içinde ne kadar değişebileceğini tahmin etmek zordur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra süper güç olarak dünya sahnesinde yerini alan ABD ve SSCB etki alanlarını oluşturmaya başladıklarında Türkiye Truman Doktrininin sağladığı maddi yardımların ve NATO şemsiyesinin altında bulunmanın yarattığı güvenlik hissini de etkisiyle Batı'ya yönelmiştir. 1950'li yıllarda oldukça sıcak olan ilişkiler 1960'larda yaşanan Küba krizi ve Kıbrıs sorunu ile zedelenmiş ABD'ye duyulan güven azalmıştır. Çalışmaya konu edinilen 4. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel darbe sonrasında ABD ile güven tazelemiş ve Türk dış politikasında statükoyu koruyacağını sinyallerini vermiştir. Darbe sonrası yaptığı ilk açıklamada öncelikle NATO ve CENTO'ya bağlılığın dile getirilmesi ardından ise Kıbrıs meselesine vurgu yapılması dış politika önceliklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Yavuzalp'e göre Cemal Gürsel dış politikaya fazla karışmayan bir liderdi. Sağduyusuyla Türkiye'ye yönelik tehditlerin nereden geleceğini tahmin ediyor, bu tehditlere karşılık olarak hangi ülkelerle işbirliği yapılması gerektiğini öngörebiliyordu. Bu cumhuriyetin kuruluşundan beri temel dış politik kültürü yansıttığından Gürsel de bu tutumu takip eden bir lider oldu.⁵⁴ Cemal Gürsel statükoyu korumayı amaçlayan bir dış politika izlemeyi yeğlemiştir. 1966 yılında başlayan rahatsızlığının, görevini yapmasına engel olacak duruma gelmesi üzerine Cemal Gürsel, TBMM kararıyla cumhurbaşkanlığı görevine son verilmiş ve 14 Eylül 1966'da vefat etmiştir.⁵⁵

Bu çalışma ile incelenen cumhurbaşkanlığı arşivleri, gazete haberleri, meclis tutanakları ile varılan kanı Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi

---

⁵³ Erhan, a.g.k., ss. 689-690.

⁵⁴ Yavuzalp, a.g.k., ss. 106-107 .

⁵⁵ Cemal Gürsel, http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cemal_gursel/, Erişim tarihi: 08.08.2016, saat: 22:36.

tecrübesi onunla kıyaslandığında çok daha fazla olan İsmet İnönü'nün doğal olarak dış politikanın şekillenmesinde Gürsel'den daha fazla pay sahibi olduğudur.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Aydın, Mustafa “Determinants of Turkish Foreign Policy: Changing Patterns and Conjunctures During the Cold War”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 1, Ocak 2000.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın, 1960'tan **Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Castleberry, Paul, “Conflict Resolution and the Cyprus Problem”, *The Western Political Quarterly*, Vol. 17, No. 3, Eylül 1964.
- Coufoudakis, Van “United Nations Peacekeeping and Peacekeeping and the Cyprus Question,” *The Western Political Quarterly*, Vol. 29, No. 3, Eylül 1976.
- Dorronsoro, G., ve B. Gourisse, “The Turkish Army in Politics: Institutional Autonomy, the Formation of Social Coalitions and the Production of Crises,” *Revue Française de Science Politique (English Edition)*, Vol. 65, No. 4, 2015.
- Erdağ, Ramazan, “Türkiye’de Darbeler ve Batı’nın Yaklaşımı”, **Türk Dış Politikası Yılı 2016**, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner, SETA Yayınları 83, 2017.
- Erhan, Çağrı “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Hale, William, **Türk Dış Politikası: 1774-2000**, Mozambik Yayınları, İstanbul, 2003.
- Maraşlı, Erol, **Balans Ayarları: Cumhuriyet Döneminde Askeri Muhtıralar**, Metropol Yayınları, İstanbul, 2008.
- Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları Cilt 5 (Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi)*, TBMM Basımevi, Ankara, Aralık 2014.
- Oran, Baskın, “1960-1980: Görelî Özerklik-3”, Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt 1, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Sander, Oral, **Siyasi Tarih, 1918- 1994**, İmge Kitabevi, 1989.

- Sander, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Fakültesi Yayınları no: 427, Ankara, 1979.
- Sarıca, Murat Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, 1975.
- Sezer, Duygu “Peaceful Coexistence: Turkey and the near East in Soviet Foreign Policy”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 481, Eylül 1985.
- Turgut, Hulûsi, **Türkeş’in Anıları: Şahinlerin Dansı**, ABC Yayınları, İstanbul, 1995.
- Qureshi, Yasmin “A Review of Turkey’s Foreign Policy”, *Pakistan Horizon*, Vol. 30, First Quarter, 1977.
- Uslu, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.
- Yavuz, M. Hakan Yavuz ve Mujeeb R. Khan, “Turkish Foreign Policy Toward The Arab-Israeli Conflict: Duality and The Development (1950-1991)”, *Arab Studies Quarterly*, Vol. 14, No.4, Sonbahar 1992.
- Yavuzalp, Ercüment **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Bilgi Yayınevi, 1996.
- Yetkin, Çetin, **Türkiye’de Askerî Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri**, Ümit Yayınları, Ankara, 1995.
- “Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel Türk Milletine Bir Hitabede Bulunmuştur”, *Nacak Haftalık Siyasi Gazete*, KKTC Federasyonu, 29 Eylül 1961.
- “Başkan Eisenhower Orgeneral Cemal Gürsel’e Bir Mesaj Gönderdi” *Bozkurt gazetesi*, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.
- Bozkurt’un Görüşü, “Türk Amerikan Dostluğu”, *Bozkurt gazetesi*, 18 Haziran 1960, Sayı: 1496, Yıl: 9.
- The New York Times*, 28 Ağustos 1962, “Johnson Assures Turks on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212.
- The Stars and Stripes*, 29 Ağustos 1962, “Johnson, Turks Talk Frankly on US Aid” Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/3-33, Fihrist no: 3212-1.
- “Atmosferde, Fezada ve Su Altında Nükleer Silah Denemelerinin Men’i Hakkında Andlaşma” 23 Ağustos 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, No: 4/4-15, Fihrist no: 3962.
- Foreign Relations of the United States, 1964-1968 (Cyprus; Greece; Turkey)*, Vol. XVI, United States Government Printing Office, Washington 1999, ss. 107-110.

Ragıp Gümüşpala'nın Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e mektubu, 28 Aralık 1963, Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, Ankara, Sayı:585, No: 4/4-18, Fihrist No: 4179.

İnternet Kaynakları

Cemal Fehmi Başkut'un Cemal Gürsel ile yaptığı röportaj, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>, Cumhuriyet gazetesi, 16 Temmuz 1960.

“Cemal Gürsel'den Tarihi Menderes İtirafı”, Sabah gazetesi, 14.04. 2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/04/14/cemal-gurselden-tarihi-menderes-itirafi> , Erişim tarihi: 09.08.2016, Saat: 12:26

Orgeneral Muzaffer Alankuş, “Cemal Gürsel”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1965.

“Yakınları Cemal Gürsel'i Anlatıyor”, <http://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index2.xhtml>, Cumhuriyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

Cemal Gürsel, Milliyet gazetesi, 15 Eylül 1966.

Orhan Erinç, “27 Mayıs Öncesini Cemal Ağa Anlatıyor”, Cumhuriyet gazetesi, 09 Ağustos 2016 Salı, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/545513/27_Mayis_Oncesini_Cemal_Aga_Anlatiyor__1_.html Erişim tarihi: 09.08. 2016, saat: 00:42.

Yearbook of United Nations, 1964, The Situation in Cyprus, Chapter 6, http://cdn.un.org/unyearbook/yun/chapter_pdf/1964YUN/1964_P1_SEC1_CH9.pdf, .

“Emekli Büyükelçi Eralp: 'Johnson Mektubu'nu Cüneyt Arcayürek'e, dönemin Dışişleri Bakanı verdi” http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/708491/Emekli_Buyukelci_Eralp__Johnson_Mektubu_nu_Cuneyt_Arcayurek_e_donemin_Disisleri_Bakani_verdi.html# Erişim tarihi: 06.05. 2017 saat: 16:30.

Cemal Gürsel, http://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/cemal_gursel/, Erişim tarihi: 08.08.2016, saat: 22:36.

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / *Received*: 19.08.2018 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 05.09.2018

II. Dünya Savaşı Sonrasında Dış Politika Doğrultusunda Gelişen Kültürel Bir İttifak: Halkevleri ve İngiliz Kültür Heyeti

Melih DUMAN

Dr.

ORCID: 0000-0001-6861-615X

Mail Adresi: melihduman1@gmail.com

Öz

Bu çalışma İngiliz Kültür Heyeti'nin 1945-1950 yılları arasında Halkevlerinde gerçekleştirdiği faaliyetleri ele almaktadır. 1940'lı yıllarda Türkiye'de faaliyet göstermeye başlayan İngiliz Kültür Heyeti, II. Dünya Savaşı sonrasında Halkevlerinde İngiltere'nin kültürel etkinliğini sağlamak üzere konferans, dil öğretimi ve sinema faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Türkiye'yi İngiltere'ye, İngiltere'yi ise Türkiye'ye tanıtmak amacıyla gerçekleştirilen faaliyetler, kültürel vasıtalarla siyasi amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmamız, CHP Hükümetlerinin II. Dünya Savaşı sonrasında siyasal ve kültürel amaçlar çerçevesinde Halkevlerinde çalışma yapmasına müsaade ettiği İngiliz Kültür Heyeti'nin faaliyetlerini 1945-1950 yılları arasında incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İngiltere, İngiliz Kültür Heyeti, Sinema, Konferans

A Cultural Alliance Developing in Foreign Policy after the World War II: People's Houses and the British Council

Abstract

This study undertakes the activities that was conducted by the British Council from 1945 to 1950. After World War II, British Council which started to operate in Turkey since 1940, conducted activities like conferences, language teaching and theatre activities in People's Houses to enhance the cultural efficiency of United Kingdom. The activities that aimed to introduce Turkey to U.K and U.K to Turkey were carried out by cultural means in line with political aims. Accordingly, our study focuses on the activities of the British Council, which the CHP governments allowed to work in the People's Houses in the context of political and cultural goals after World War II from 1945 to 1950.

Keywords: Turkey, United Kingdom, British Council, Cinema, Conference

GİRİŞ

Türkiye’de 1932 yılında kurulan ve hızla sayısı artan Halkevleri¹, uzun yıllar boyunca Cumhuriyet’in kurucu felsefesini halka götürmenin en önemli aracı olmuştur.² Özellikle örgün eğitimin dışında kalan halkın eğitilmesi için kullanılan Halkevleri, kapandığı tarihe kadar oldukça önemli ideolojik merkezler olarak kabul edilmişlerdir.³ Kamuoyu ve hükümet için sahip olduğu önem dolayısıyla Halkevleri, Müttefik ve Mihver devletleri tarafından Türkiye’nin II. Dünya Savaşı içerisindeki konumunu etkilemek üzere kullanılmak istenmiştir. Bu doğrultuda savaş boyunca Türkiye’nin pek çok noktasında faaliyet gösteren Halkevleri ve Odaları, Mihver ve Müttefik kuvvetlerin hedefinde olmuştur. İngiltere de henüz erken sayılabilecek bir tarihte 1940 yılında, Halkevlerinde faaliyet göstermek üzere girişimde bulunmuştur.⁴ Bu ekseninde çalışmamız, İngiliz Kültür Heyeti’nin Halkevlerinde gerçekleştirdiği faaliyetleri 1945-1950 döneminde incelemektedir. İngiliz Kültür Heyeti’nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde çalışmalarına müsaade edilmesi, yalnızca İngiltere’nin dâhil olduğu Müttefiklerin savaşı kazanması ile ilgili olmamıştır. Ayrıca İngiliz Kültür Heyeti’nin çalışmalarına izin verilmesinin bir sebebi de Türkiye’nin 1945 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nden (SSCB) algıladığı güvenlik tehdidi karşısındaki denge arayışından kaynaklanmıştır.⁵ Sovyet Rusya tehdidi karşısında milli güvenlik endişelerini gidermek üzere İngiltere’nin desteğine gereksinim duyan Türkiye, - aynı zamanda kültürel kodlarına da uygun olması sebebiyle- İngiliz Kültür Heyeti’nin Halkevlerinde yürüttüğü çalışmalara müsaade etmiş, hatta çoğu kez desteklemiştir. Bu çerçevede çalışmamız İngiliz Kültür Heyeti’nin Halkevlerinde yürüttüğü faaliyetleri siyasal, kültürel amaçlar ekseninde değerlendirmektedir.

HALKEVLERİ

Cumhuriyet Halk Partisi’nin yurt içinde inkılâp ve sosyal ilerleme hamlelerini ve hareketlerini daimi surette ayakta tutmak ve geliştirmek amacıyla Şubat 1932 yılında ilk Halkevi kurulmuştur.⁶ Türk Ocakları’nın Atatürk tarafından kapatılması sonrasında kurulan Halkevleri, Türk Ocakları sonrasında doğabilecek

---

¹ Nurcan Toksoy, **Halkevleri -Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak-**, Orient Yayıncılık, Ankara, 2007, s.36-42.

² Anıl Çeçen, **Halkevleri**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990, s. 106-108.

³ Adem Kara, **Cumhuriyet Döneminde Kalkanmanın Mihenk Taşı Halkevleri (1932-1951)**, 24 Saat Yayıncılık, 2006, s. 137-140

⁴ Süleyman Seydi, **1939-1945 Zor Yıllar 2.Dünya Savaşı’nda Türkiye’de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, Asil Yayın Dağıtım, 2006, s. 13-14.

⁵ Ayhan Kamel, “İkinci Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri” **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, ss. 408-420; Kamuran Gürün, **Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991; Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**.

⁶CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942,s.3.

boşluğu CHP denetiminde doldurmak üzere ihdas edilmiştir.⁷ CHP'nin ideolojisini halka götürme aracı olarak kullandığı Halkevleri ve Halkodaları, siyasal bir harekete yer verilmeyecek tarzda kurgulanmak istenmiştir.⁸ Bu durumun nedeni Sefa Şimşek'e göre, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi etkinliklerini ve başarılarını değil, ideolojisini halkla paylaşmak üzere Halkevlerinden istifade etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Halkevleri, Türk Ocakları'nın kapatılması sonrasında siyasi eğitim ve propaganda faaliyetini üstlenmiştir. Şimşek'e göre, Türk Ocakları gibi özerk kurumların kapatılması ve fesih edilmesi ile tek parti iktidarı kuran CHP, toplumdaki tüm potansiyel ideoloji kaynaklarını denetlemeye başlayarak kendi kontrolü altında bir vatandaşlık projesi başlatmıştır. Bu çalışma dâhilinde her türlü imkân ve aracı propaganda çalışmaları için seferber eden CHP, Halkevleri çatısı altında yürütülen faaliyetleri, siyasal propaganda ve siyasi eğitim vasıtası olarak değerlendirmiştir.⁹

CHP İktidarı'nın Kemalizmi yerleştirme aracı olarak kullandığı Halkevleri, yürüttüğü kol faaliyetleriyle Cumhuriyetin kurucu ideolojisinin istediği makbul vatandaş tipini yetiştirme görevine sahip kültürel görünümlü, ideolojik ve siyasal yapılanmalardır.¹⁰ CHP tarafından 1946 yılında hazırlanan Halkevleri ve Halkodaları broşüründe; Halkevlerinin faaliyetlerinin birbiri ile oldukça ilişkili iki noktada yoğunlaştırıldığı görülür; Halkı yetiştirme ve Milli Birliği Kuvvetlendirme. Halkı yetiştirme faaliyeti, CHP'nin sahip olduğu bakışın bir neticesidir; zira broşüre göre, Halkevleri ve Odaları sosyal yaşayışta büyük gelişmelere yer ve imkân hazırlamakta, halkı kendi işlerini kendi aralarında düşünmeye, görüşmeye tartışmaya ve yapmaya alıştırmaktadır; 'İşte onlara bu gözle bakılınca halk eğitiminde gördükleri işin büyüklüğü daha iyi anlaşılır.' Halkı yetiştirmek maksadıyla milli bayram, milli tören, nişan, düğün törenleri, yılbaşı faaliyetlerinin gerçekleştiği Halkevleri sahip olduğu araçla sosyal yaşayıştaki toplayıcı, yakınlaştırıcı, kaynaştırıcı rolünü ifa etmiştir. Halkevlerinde gerçekleştirilen faaliyetlerle, Cumhuriyet ideolojisinin ortaya çıkartmak istediği Halk tipi yetiştirilirken, diğer taraftan da İktidarın eğitim vasıtasıyla yetiştiremeyeceği ve coğrafi uzaklık sebebiyle ilgilenemeyeceği yetişkin yaş grupları eğitime çalışılmıştır. Halkevinin ikinci faaliyeti ise CHP İktidarı'nın 1945 sonrasında algıladığı Sovyet tehdidi ile yakından ilgili olan 'Milli Birliği Kuvvetlendirme' amacıdır.¹¹

1946 yılında CHP Genel Sekreterliği için hazırlanan bir propaganda raporunda, Halkevleri için "*Partimizin açık bünyesi propaganda organı olarak en başta Halkevleri ve Halkodaları gelmektedir*" denmiştir. Rapora göre, "*Halkevleri –*

---

⁷Şerafettin Zeyrek, *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları*, Anı Yayınları, Ankara, 2006, s. 14-15.

⁸Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 14, 27, 46-58.

⁹Şimşek, Halkevleri, s. 14, 27, 44-45.

¹⁰Çeçen, Halkevleri, s. 106-108.

¹¹CHP 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, Ankara, 1946, 8-9.

C.H.P. 'nin siyasî ve içtimaî terbiye ve propaganda merkezleri ve ocaklarıdır." Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluş gayelerinden olan 'Türk Milletinin siyasî bir terbiye mektebi' olma vazifesi, Halkevlerine de sirayet etmiş; Halkevleri, *"dil birliği, kültür birliği, ülkü birliği olarak halk birliğini meydana getirecek bir dâvanın ülkü birliğini sağlayacak ocakları"* olarak kabul edilmiştir.¹² 1945 yılında Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun Halkevleri konusunda gerçekleştirdiği bir konuşmada, Milli Birliğe Halkevleri yoluyla atıf yaptığı görülür. Saraçoğlu, konuşmasında Halkevlerinin vasfını şu şekilde belirtmiştir; *"Halkevleri bütün kollar ile, bir tek amaca yönelmişlerdir: Bu amaç da kültür yolundan her zaman millî değerlerimizi işlemek, Türk devrimini geniş halk hayatı içinde kökleştirmek, Milli birliği sağlamaktır."*¹³

İktidarın eğilimlerine göre bir eğitim süzgeci vasfına sahip olan Halkevleri ve Odaları ile Halk bir ülkü etrafında eğitilmek istenmiştir. Bu itibarla milli kültür ocağı yakıştırmaları yapılan Halkevleri kültür kurumları olarak addedilmişlerdir. Kültür vurgusunun ısrarla yapılması, Halkevlerinin kuruluş amacından kaynaklanmakla birlikte; 1946 itibarıyla sürekli çok partili yaşama geçilmesiyle beraber, Milli Birlik odağı haline getirilmek istenen Halkevlerinin siyasal çekişmelerden ve partili sayılmasından uzaklaştırılmak istenmesinden kaynaklanmıştır. CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran'ın bütün Halkevleri Başkanlarına yolladığı talimatta, *"Halkevleri ve Halkodaları; kuruluşlarındaki maksada uygun olarak ve siyasî kanaat farkı gözetilmeyerek bütün yurttaşlara açık bulundurulmuştur. Bu kurumların faaliyetlerinden faydalanmak ve çalışmalarına katılmak için Yurttaşlarımız Partimize yazılı olmak veya başka bir Partiye yazılı olmamak gibi bir kayda tabi değildirler. Halkevleri çatısı altında Türk vatandaşlarını; her türlü sınıf ve meslek farkı düşüncesinden olduğu kadar her türlü siyasî inanış farkı düşüncesinden de uzak, bir millî kültür havası içinde çalışır ve eğlenir görmek bizim en samimî dileğimizdir."* denilmiştir. Hilmi Uran'a göre, Halkevlerinin 'manevi kalkınma' işinde birinci derecede mesul olanlar aydınlardır. Aydınların her türlü mizaç, zümre ve politika ayrılıklarını bir yana bırakarak iş birliği etmelerini şarttır. Bu doğrultuda Halkevleri, tüm imkanları ile siyasi maksat gütmeyen ve CHP'nin fikirlerine aykırı olmayan bütün milli derneklere açık görülmüştür. Bunun tek istisnası, 'Milli Birliğe' zarar vermesi endişesinden dolayı siyasi partilerin toplantıları olmuştur.¹⁴

CHP İktidarının siyasi bir atıf yapmaktan ısrarla kaçındığı, milli kültür ocağı olan Halkevleri, mahalli kurumlar olarak illerden ilçelere, oradan da köylere hatta bucaklara kadar uzanan bir yapıda teşkil edilmişlerdir. Buldukları yerlerde bir

---

¹²BCA, Fon No 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 572 Dosya Gömleği No: 2272 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 2. Büro

¹³BCA, Fon No: 30 1 0 0 Yer Numarası: Kutu No: 11 Dosya Gömleği No: 64 Sıra No: 10 Dosya Numarası: A6

¹⁴BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 6 Dosya Gömleği No: 34 Sıra No: 1

bina etrafında konumlanan Halkevleri ve Odaları,¹⁵ Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil/Tiyatro, Spor, Sosyal Yardım, Halkdershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze olmak üzere dokuz temel kolda faaliyet göstermişlerdir.¹⁶ 1932 yılında açılan Halkevleri aynı yıl içerisinde 14 ilde faaliyet gösterirken, her geçen yıl bu sayı katlanarak artmıştır. 1939'da 163'e ulaşan Halkevlerine 1940 yılında Halkodaları eklenmeye başlanmış ve bu doğrultuda bazı Halkevleri, Halkodalarına çevrilmiştir. 1945 yılına geldiğimizde ise Halkevi sayısının 32, Halkodası sayısının ise 2338'i bulduğu görülür.¹⁷ 1950 yılında ise Halkevlerinin sayısı 478 Halkevi ve 4322 Halkodası olarak tespit edilmiştir.¹⁸

İNGİLİZ KÜLTÜR HEYETİ'NİN KONFERANS VE DİL FAALİYETLERİ

Türkiye'nin kuruluşundan itibaren milli dış politika çizgisi olan Batılılaşma ve Batı ile müttefik olma arzusu, II. Dünya Savaşı ve sonrasında varlığını sürdürmüştür. II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yorgunluk sebebiyle, Türkiye'yi maddi olarak destekleyemeyeceğini bildirilmesi neticesinde İngiltere, Türkiye'den iktisadi açıdan çekilmiş olsa dahi kültürel anlamda varlığını sürdürmüştür. British Council veya döneminde kullanılan ismiyle İngiliz Kültür Heyeti'nin Türkiye'de savaş sonrasında yürüttüğü faal çalışması bu anlayışın sürdüğünü göstermektedir. II. Dünya Savaşı esnasında propaganda yayınlarının Halkevlerine girmek suretiyle halkı menfi tesir altında bırakmasının istenmemesine rağmen, İngiliz Kültür Heyeti'nin çalışmalarına destek olduğu hatta ortak çalışmaların yürütüldüğü görülmüştür. İstanbul Dergisi sahibi Neşet Halil Atay'a göre, İngiliz Kültür Heyeti'nin çalışmaları "*politika çalışmalarını sağlam bir kültür tesiri temeli üzerine dayama*" amacına hizmet etmektedir¹⁹, daha açık bir ifadeyle söylenirse Kültür Heyeti, İngiltere'nin siyasal, ekonomik çıkarlarını tesis etmek üzere kamuoyu oluşturmakta, propaganda gerçekleştirmektedir.

1930'lu yıllarda Alman, İtalyan ve Sovyet kitle iletişim araçlarının İngiliz karşıtı propaganda yayınlarını arttırmaları ile birlikte İngilizler aldıkları karar doğrultusunda karşı propaganda kararı alarak; 1934 yılında çeşitli ülkelerde İngiliz dili ve kültürü hakkında bilgi vermek amacıyla British Council'i kurmuşlardır. Bu doğrultuda Kültür Heyeti'nin çalışma alanlarından birisi de kaçınılmaz olarak Türkiye olmuştur. Süleyman Seydi'ye göre, II. Dünya Savaşı esnasında İnönü'nün yakın çevresi İngiliz yanlıydı, Türk istihbaratı ise

---

¹⁵CHP 1946 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, Ankara, 1947, s. 5.

¹⁶ CHP Halkevleri ve Halkodaları, s.3.

¹⁷CHP Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılımları 1945, Doğu Matbaası, Ankara, s. 3.

¹⁸ Orhan Özacun, CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951, 2001, s. 8.

¹⁹BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 902 Dosya Gömleği No: 527 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

alabildiğine İngilizlerle işbirliği yapmaktaydı. Tüm bu gelişmeler karşısında İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevleri'nde yer alması uzun sürmemiştir.²⁰ 1939 yılında gerçekleşen Erzincan depremi sonrasında depremzedelere yardım için vücuda getirilen Türk-İngiliz Komitesi temsilcisi olan Sir Wyndham Deeds, yardım maksadıyla tamamladığı Türkiye gezisi neticesinde; 12 Şubat 1940 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine müracaat ederek Halkevleri ile vardığı kanaati şu şekilde paylaşmıştır; *“Bir çok yerlerde faaliyetlerini görüp etüt ettiğim Ankara ve diğer Halkevleri memleketin modern hayatı üzerinde mühim rolü, kültürel ve sosyal sahada mühim çalışması olan bir müessise olmaları hasebile bu teklifimi şumullu bir suretde başarabileceğine kaniim. Halkevleri çalışma şekilleri itibaarile muhitinde bulunan her sınıf ve taabaakaadaki halkı mesai saatleri haricinde sinesinde topladığı, muhtelif komita azalarının fahriyen çalışmaları bu işin ehemmiyetini bir kat daha artırmaktadır. Gerçi Halkevleri Halk partisinin nezaret ve himayesinde çalışmakta isede sosyal ve kültürel sahadaki çalışmaları siyasetle alakası olmadığından, herkesin fikrini serbest söylemek çevresinden her sınıf halkın müracaatgaah ve mâkesidir.”* Deeds, müracaatında Halkevlerinin sahip olduğu hususiyetler sebebiyle İngiltere'nin Türkiye'de tanıtımını yapmak için Halkevlerinden istifa etmesini teklif ederken Türkiye'nin de bunun karşılığında, Londra'da bir Halkevi açabileceğini söylemiştir. İngiltere hakkındaki görüş sebebiyle, büyük bir memnuniyetle teklifin kabul edilmesinden sonra İngiltere'de Londra Halkevi açılırken; Kültür Heyeti ise Halkevleri vasıtasıyla çalışmalarına başlamıştır.²¹

İngiltere'nin Kültür Heyeti'nin Türkiye'deki çalışmalarındaki en büyük beklentisi, *‘İngiltere kültürüne karşı ilgi uyandırmaktır.’*²² *‘Yurdun çeşitli yerlerine açılmış ve yayılmış olması hasebiyle’* Halkevlerine düşen görev ise *“İngilteradan gönderilecek kültür ve öğretici filimleri göstermek, İngiliz edebiyat ve neşriyatını tercüme ve dağıtmak, velhasıl her hususda tanıtılabilecek ve teşriki mesai etdirtebilecek bir müessise”* olmaktadır.²³ İngiliz Kültür Heyeti'nin İngiliz kültürüne karşı kamuoyu oluşturmada en çok istifade ettiği araç dil çalışmaları olmuştur.²⁴

II. Dünya Savaşı esnasında Kültür Heyeti'nin çalışmaları Halkevi idarecilerinin kuşkulanasına neden olmuştur, İngilizlerin İngilizce dışında pek çok fırsatı değerlendirmek istemesi, Halkevlerinin Kültür Heyeti'nin istek ve çalışmalarını Genel Sekreterliğe bildirerek şikâyet etmesine sebebiyet vermiştir.²⁵ Genel Sekreterliğin uygulanan dış politikanın gereği olarak şikâyetleri ciddiye almaması, Türkiye'nin İngilizlerin yürüttüğü propagandaya taraftar ve ortak

---

²⁰Seydi, Propaganda ve İstihbarat Savaşı, s. 14 ve 69.

²¹BCA, Fon Kodu: 490100 Kutu No: 1065 Dosya Gömleği No: 1086 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

²²Yirminci Asır İngiliz Kültürü'nün Bazı Cepheleri, çev., Ahmet E. Uysal, Ankara, 1958, s. 19.

²³BCA, Fon Kodu: 490100 Kutu No: 1065 Dosya Gömleği No: 1086 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

²⁴ CHP 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, s. 25.

²⁵BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

olduklarını göstermektedir. CHP İktidarı'nın Batılılaşma ve Batı ile hareket etme düşüncesi, İngiliz Kültür Heyeti'nin çalışmalarına müsaade etmesiyle açık bir onay manasını taşımıştır. 1945'ten sonra ise İngilizlerin Halkevi çalışmalarını hızla arttırması, süreklilik açısından Türkiye'nin Batılı düşüncenin yayılmasının istendiğine işaret etmektedir. Sovyetlerden algılanılan tehdit, Kültür Heyeti'nin çalışmalarını sürdürmesine imkân tanırken bu çalışmaların CHP İktidarının Batılılaşma ülküsüne hizmet ettiği görülür. 14 Haziran 1948 yılında Trabzon Halkevi Başkanı Kemal Kefeli, CHP Genel Sekreterliği'ne yazdığı yazıda, 'İngiliz kültür heyeti azalarından Mr. Hanter'ın İngiltere Radyo Çalışmaları, İngiltere'de Köy ve Pazar, Köy Koleji, Kuzey Atlantik Seyahati mevzularında gerçekleştirdiği konuşmalar ve çeşitli konularda gösterdikleri filimler karşısında endişeye kapıldığını şu şekilde anlatmıştır; "*Filimler seyirciler üzerinde gıpta ile karışık takdir hislerle karşılanmıştır. "Bu gibi filimlerin gösterilmesi İngiltereye karşı hayranlık yaratmakta ve İngiltere ile Türkiye arasında neticesi leylimze olmayan mukayeselere imkân hazırlamaktadır. İngiliz kültürüne, İngiliz tekniğine, kısaca İngiltereye karşı hayranlık karşı hayranlık yaratmak amacını taşıyan bu gibi propağandafilimlerinin, istikbalde, poetik sebeplerle, İngiliz dostluğunu feda mecburiyetinde kaldığımız takdirde, Vatandaş üzerinde yapacağı tesirin şimdiden nazarı itibare alınması gerektiği kanaatını en derin saygılarımla arz ederim.*"²⁶ İngilizlere karşı hayranlık uyandıran Kültür Heyeti'nin çalışmalarının bıraktığı etkinin, Türkiye'nin dış politika değişikliğinde nasıl bir yola savrulacağını sorgulayan Kefeli'nin uyarılarının Sovyetlere karşı izlenen milli dış politika gereği dikkate alınmadığı, Kültür Heyeti'nin çalışmalarının sürdürmesinden anlaşılmaktadır. İngilizlerin ise Türkiye'nin verdiği kültürel imtiyaz karşısında, Halkevleri sayesinde yürüttüğü çalışmaların Türkiye-İngiliz ilişkilerini kuvvetlendirdiği sitayişle vurgulanmıştır.²⁷

Benzer bir biçimde Kültür Heyeti'nin çalışmalarından rahatsız olan İzmir Halkevi Başkanı Vedide Baha Pars, Genel Sekreterliğe bu durumu bildirmiştir: "*Dört aydır İzmir Halkevi Başkanlığını kabul ederek ödev almış bulunmaktayım. Çeşitli problemler meyhanında İngiliz Kültür Heyeti'nin Evimizdeki çalışmaları ile karşılaştım. Halk Evlerinin ereklere Türk Kültürünü yaymak olmasına rağmen yabancı bir kültürün günden güne artan bir propaganda ile yayınlanmasına çalışan bir zümreye adeta alet olmamız bize üzüntü vermeğe ve Gençliğe karşı ödevlerimizi yapamadığımızı sezdirmektedir. Haftada 12 saat ders vermekte oda bakımından çok dar olan evimizi hemen hemen işgal ettikleri gibi çeşitli fırsatlarla çaylı toplantılar, kokteyl partiler, konserler ve temsiller tertiplemek suretiyle karşılıklı bir nezaket kisvesi altında bize rağmen icrayı faaliyet etmektedirler. Çalışmalarının bir kısmını önlemiş olmak maksadı ile Şubat ve Mart aylarının bütün Cumartesi ve Pazar günlerini kendi faaliyetlerimize hasrederek bir kısım*

---

²⁶BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 10 18 Dosya Gömleği No: 923 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

²⁷BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 1064 Dosya Gömleği No: 1084 Sıra No: 4 Dosya Numarası 5. Büro

imkanları tahdid ettik. Fekat çeşitli fırsatlarla yarattıkları toplantı ve Halk grupları ile temas imkanlarını nezaket çerçevesi içinde önlemek mümkün oluyor. Her türlü davetlerine de icabet etmemeyi ikinci bir tedbir olarak düşündüğümü arz eder direktiflerinizi beklerim.” Genel Sekreterlik Pars’a ‘gizli’ koduyla verdiği cevapta, Pars’ın düşüncelerini hassasiyetle karşıladıklarını vurguladıktan sonra sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “İngiliz kültür heyetinin Halkevinizdeki çalışmaları ile bir nevi kültür üstünlüğü propagandası yayabilmeleri elbette hassaslıkla karşılanacak bir hadisedir. Ancak, bu durumun gençlerimizde bir aşağılık duygusu uyandırmasını önlemek ve bunu yeni bir gayretin ve rekabet duygusunun uyanması yolunda iyiye kullanmak da bizim Halkevi idarecilerimizden beklediğimiz bir başarıdır. Karşı tedbir olarak neler düşündüğünüzü ve onların çalışmalarını yakından takip ederek tesirleri hakkındaki intibalarınızı bize sık sık bildirmenizi rica ederim.”²⁸ Genel Sekreterliğin cevabı bir önlem almaktan çok, çalışmaların Genel Sekreterlik onayıyla süreceğinin delilidir.

İngiliz Kültür Heyeti’nin çalışmamız kapsamında sinema dışında faaliyetlerin büyük bir oranda İngilizce öğretimi ve konferanslar olduğu görülür. İngilizce eğitimine önem veren Kültür Heyeti, merkezi ve büyük kentlerde daha ziyade İngiliz kökenli öğretmenleri gönderirken, merkezden uzakta kalan bazı yerlerde ise kendi belirledikleri Türk öğretmenlerden istifade etmişlerdir.²⁹ Heyetin İngilizce öğretmeni olarak şu isimleri görevlendirdiği tespit edilmiştir; Mr. Arthur Geoffrey Close-Brooks, Mr. Peroy Gordon Wimberly, Mr. Edvard Stanley Ragg, Miss P. M. K. Sweeting, Miss Felicia Hare, Mr. H. Risely Tucker, Mrs. A. J. Tucker, Mr. Anagnan, Mr. Caldwell, Mr. F. L. Billows, Miss Coppinger, Miss Jamieson, Mrs. Cooper.³⁰ Mezkûr öğretmenlerin yetkinliği Genel Sekreterlik tarafından takdir edilmiştir. 1947’nin sonlarından itibaren İngiltere’de yaşanan mali sıkıntılarla görevlendirilen öğretmenlerin meslektan olmadığı görülmüş, bu durum ise Genel Sekreterliğin itirazına neden olmuştur. ‘İngiliz Kültür Heyeti Başkanlarının İngiliz olmayan ve hâlen de iyi tanınmayan kimseleri’ vazifelendirdikleri tespit edilmişse de bir şey yapılamamıştır. Bu durumun oluşmasındaki temel neden, Heyetin belirlediği Türk ve İngiliz kökenli öğretmen adaylarının Milli Eğitim Bakanlığı ve Genel Sekreterlikçe onaylanması hususiyetinin Kültür Heyetine bırakılmasından kaynaklanmıştır. İngilizlerin mali yapısı, 1949’a gelindiğinde öğretmenlerin maaşını karşılayamayacak boyuta varmıştır. Bu durum karşısında, derslerin devam etmesini isteyen Genel Sekreterlik, Kültür Heyeti’nin tayin ettiği öğretmenlerin maaşının Halkevleri tarafından verilmesini bildirmiştir. Buna karşın İngiliz Kültür Heyeti, Öğretim İşleri Müdürü Billows gibi kendine has metodları olan ve Genel Sekreterlik

---

²⁸BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

²⁹BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

³⁰BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro, BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

tarafından beğenilen öğretmenlerin 1950 yılında dahi ders vermeye devam ettiği hatta Billows'un yurdun çeşitli yerlerinde görevlendirildiği görülmüştür.³¹

İngilizce öğretimin konusunda tercih edilen yerlerin; İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon, Manisa, Bursa, Manisa, Çanakkale, İçel, Sivas, Adana illerinde yer alan Halkevleri olduğu görülmüştür.³² Kültür Heyeti'nin kurslar/kış okulları şeklinde tertip ettiği İngilizce dersleri, etkisini henüz 1940'lı yıllar bitmeden göstermiştir. 1943 yılında Halkevlerinde İngilizce eğitimin dışında yer alan Almanca, Fransızca derslerinin 1945'ten sonra varlığını kaybettiği görülmüştür.³³ Şüphesiz Almancanın savaş şartlarında Almanlara karşı bir hamle olduğu açıksa da Fransızcanın önemini kaybetmesi, ABD ve İngiltere'nin Türkiye'nin dış politikasında oldukça önemli bir yer tutmasından kaynaklanmıştır.

İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevlerinde tertip ettiği konferansların ise çok geniş bir ölçekte olduğu görülür. Bu konferansların haşere ile mücadeleden kimyevi terkiplere kadar geniş bir ölçekte olması ve sergi, fotoğraflarla daha etkin hale getirilmesi;³⁴ Kemal Kefeli ve Vedide Baha Pars'ın uyarılarında söyledikleri gibi İngilizlere karşı Türkiye'de oluşturulmak istenen propagandadan kaynaklanmıştır. 1945-1950 yılları arasında verilen konferansların başlıcaları şu şekildedir; "*Profesör Royds - Yıldızlar ve Kevkep Cümlesi, Profesör Constable - Kimyevi tekipler, Haşare ile mücadele, Lloyds (sigorta), İngiliz Köyleri, Sergiler, Millî Hıfzı Sıhha ve Bakım, Prof. E. V. Gatenby - Yabancı bir dili öğrenmede muvaffakiyetsizliğin sebepleri, Konuşma Dili Olarak İngilizce, Prof. B. E. C. Davies – Kitaplar, John Bell - Gemi İnşaatı, E. S. Ragg - Ateş Altında Müzik, E. S. Ragg - Parlamentoda kanun kabulü, A. M. Chitty - Büyük Britanyada Planlaşma Londra Vilayet Planı, D. W. James - İngiliz Karikatüristler, C. Buckler - Bugünkü Shakespeare Anlamı, İngiltere'de spor, Halkın yetiştirilmesi ve tahsili, İngilterede iştimai sigorta, Büyük Biritnyada tebabet, İngileterede Dil öğretiminin metodu, İngiliz sporları ve oyunları, İngilterede deneme, Modern sanayide iş bölümü ve içtimai sigortalar, İngilizce nasıl öğrenilir, Millî Güven.*"³⁵

İngiliz konuşmacılar tarafından gerçekleştirilen konferanslar Ankara Halkevi başta olmak üzere büyük kentlerde yoğunlaşmıştır. Bunun yanın sıra İngiliz Kültür Heyeti tarafından Halkevinde okunmak üzere hazırlanan konferanslar,

---

³¹BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

³²BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro, BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro, BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro,

³³BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

³⁴BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

³⁵BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro, BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası: Kutu No: 1017 Dosya Gömleği No: 921 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

Genel Sekreterlik tarafından gönderilerek ilgili Halkevlerinde okutturulmuştur.³⁶ Halkevlerine katılım Genel Sekreterlik tarafından oldukça yakında takip edilip, kaç kişinin konferanslara katıldığı ve nasıl bir etki bıraktığının merkeze bildirilmesi istenmiştir. CHP Genel Sekreterliğinin konferanslara olan katılımı arttırmak için, *Ulus* gazetesine konferans tarihleri, konuları ve kimlerin katılacağına dair bilgiler gönderilmiştir.³⁷

İngiliz Kültür Heyeti'nin faaliyetinin CHP'nin İktidarı kaybettiği tarihe kadar ara vermeden -1950 yılına kadar- sürdüğü görülmüştür.³⁸ CHP İktidarının bir politika olarak İngiliz Kültür Heyeti'nin propaganda çalışmalarına müsaade etmesinin ve bu konuda yetkin bir merci kıldığının en önemli dayanağı, Heyet'in propaganda faaliyetleri yürütmesine rağmen buna karşı çıkılmaması bilakis desteklenmesidir. Hatta Genel Sekreterlik Trabzon Halkevi'ne gönderdiği bir direktifte; "*İngiliz Kültür Heyeti mümessilinin Konferansı vermesine kolaylık*" gösterilmesini istemiştir.³⁹ Kültür Heyeti'nin gerek İngilizce eğitimi gerekse konferans faaliyetleri Türkiye'nin İngilizlerle ittifakı peçinlemek üzere dış politikasının gereği olarak yaptığı görülür. Hükümet, SSCB'nin bu dönemde Türkiye'ye yönelen propaganda faaliyeti karşısında, Halkın Sovyet propagandasına yönelmesi yerine, kamuoyunu Batı'ya yönlendirmek üzere İngiliz Kültür Heyeti'nin faaliyetlerini serbest bırakarak teşvik etmiştir.

İNGİLİZ KÜLTÜR HEYETİ'NİN FİLM FAALİYETLERİ

İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevlerinde tesis ettiği faaliyetlerin bir diğer uygulama alanı ise sinema olmuştur. İngiliz Kültür Heyeti'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-Sovyet siyasi ilişkilerinde yaşanan gerginleşmeye bağlı olarak Halkevlerinde yetkin olarak sinema faaliyetleri de yürüttüğü görülmüştür. II. Dünya Savaşı sonrasında Komünizmin basın yayın üzerinden yayılması konusunda oldukça hassas olan CHP İktidarı, sinemanın da benzer bir amaç dairesinde kullanılacağını düşünmüştür. Sansür mekanizmasıyla bir engellemeye gidilirken aynı zamanda, CHP'nin sinemada bıraktığı boşluğu Batının özellikle İngiliz ve ABD filmleriyle doldurduğu ya da Batı'nın bu boşluğu doldurmasına müsaade ettiği anlaşılmaktadır. Zira 1945-1950 döneminde Halkevlerinde yerli filmlerden daha ziyade İngiltere Kültür Heyeti ve Amerikan Haberler Dairesi'nin filmleri gösterilmiştir. Hatta bu konuda CHP İktidarı, 1948 yılında yapılan teklifi "*1948 yılı içinde film yapmak niyetinde olmadığımız için boş film almak tasavvurumuz yoktur*" diyerek geri çevirmiştir.⁴⁰ Gerek bu durum gerekse diğer

---

³⁶BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 6 Dosya Gömleği No: 28 Sıra No: 17

³⁷BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

³⁸BCA, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1295 Dosya Gömleği No: 302 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

³⁹BCA, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası: Kutu No: 1017 Dosya Gömleği No: 921 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

⁴⁰BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1208 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

gelişmeler, CHP İktidarının film çekmekten ziyade, ithal filmlerle ihtiyacını gidermek istediğini ortaya koymaktadır.

Henüz 1944 yılında Urfa Milletvekili Ahmet Kutsi Tecer, VIII. Büro Şefliğine gönderdiği yazıda, *“Muhtelif yabancı firmalar kendi kültür filmlerini memlekette yaymak ve bu arada Halkevlerimizde göstermek için devamlı teşebbüs ve faaliyet halindedirler”* demektedir ve Genel Sekreterliğin onayından geçmeden hiçbir filmin gösterilemeyeceği uyarılarına rağmen Halkevlerini *“bu lüzumu iyi”* kavrayamamakla eleştirmiştir.⁴¹ Fakat Tecer’in uyarısının burada sadece dış politika bağlamında olduğu unutulmamalıdır. Her halükarda filmlerin önceden görülmesi ve onay verilmesi usulü benimsenmekle birlikte İngiliz Kültür Heyeti gibi kurumlara biraz daha müsamahalı davranılmıştır. Örneğin daha erken bir tarihte 1942 yılında, Genel Sekreterlikten Sivas Halkevi Başkanlığına gönderilen yazıda, İngiliz Kültür Heyeti’nin gönderdiği filmlerle ilgili olarak; *“Bu filimleri göstermede Halkevinizce yapılacak muamele Partiden gönderilmiş filmlerin gösterilmesinde yapılacak muamelenin ayndır. Yani halkı siz davet edeceksiniz, ve siz Partice gönderilmiş filimleri gösteriyormuş gibi bu filimleri göstereceksiniz”* denmiştir.⁴²

Savaş şartları içerisinde ittifaklık ilişkisi içerisinde başlayan İngiliz Kültür Heyeti faaliyetleri, savaştan sonra Türkiye’nin İngiltere’ye olan gereksinimi sebebiyle farklı bir boyuta taşınmıştır. 1946 yılından itibaren İngiliz Kültür Heyeti’nin serbest hareket etmesine ve Halkevlerinde programlar tertip etmesine göz yumulmuştur. Bu göz yumma İngiltere’nin Türk dış politikasında kapladığı yerle alakalı olduğu kadar, aynı zamanda Türkiye’nin kültürel kodlarında yer alan Batıcılık anlayışına da uygundu. Sovyetlere karşı, Batı’nın model olarak telkin edilmesi fikri, mezkûr her iki neden açısından uygun görülmüştür. Bu doğrultuda 1946 yılında Diyarbakır, Van, Kastamonu, İzmir, Nazilli, Uşak, Bolu, Eminönü, Samsun Trabzon, Bayburt, Edirne, Gelibolu, Elazığ, Muş, Bandırma, Balıkesir, Bartın, Zonguldak, Sivas, Malatya, Mersin, Gümüşhane, Mardin, Gaziantep, Kars, Artvin, Siirt, Bursa, Afyon, Dinar, Konya, Sinop Halkevlerine İngiliz Kültür Heyeti filmleri gönderilmiş, yaz ve kış faaliyetleri içerisinde seyrettirilmiştir.⁴³

Sovyet tehdidin belirginleşmesi sebebiyle II. Dünya Savaşı sonrası, İngiliz Kültür Heyeti’ne gösterilen müsamaha, yerini daha gevşek bir takibe bırakmıştır. Şubat 1946’da CHP Genel Sekreterliği’nden Eminönü Halkevi’ne gönderilen direktifle film göstermek üzere Halkevine gelecek olan İngiliz Kültür Heyeti’ne *“geldiklerinde kolaylık gösterilmesi”* istenmiştir.⁴⁴

---

⁴¹BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1214 Dosya Gömleği No: 32 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

⁴²BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1210 Dosya Gömleği No: 17 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

⁴³BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 10 18 Dosya Gömleği No: 923 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

⁴⁴BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1208 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

Savaş döneminin katı usul ve yönetmelikleri savaştan sonra milli güvenlik kaygıları nedeniyle İngilizlere karşı esnetilmiştir. Her ne kadar İngiltere Savaş sonrası, yaşadığı ekonomik yıkım ve savaş yorgunluğu sebebiyle siyasi ve ekonomik olarak Türkiye'yi desteklemesi için ABD'ye müracaat etmişse de İngiliz Kültür Heyeti, kültürel başlık altında İngiliz siyasi propaganda çalışmalarını inkıtaya uğratmadan sürdürmüştür. Türkiye'nin göz yumduğu hatta açıkça desteklediği, İngiliz Kültür Heyeti çalışmaları içerisinde, sinema faaliyetleri ise bu konuda başta gelen çalışma alanlarından olmuştur. İngilizlerin Halkevlerinde gösterdiği filmler, Kefeli'nin ifade ettiği gibi 'İngiltereye karşı hayranlık' oluşturmak üzere her alanda yer almaktadır. Bu doğrultuda gösterilen filmlerden bazıları şu şekildedir; *Ana yurt, Örümcük, Güvenin Hikâyesi, Köy Okulu, Bahriye Mektebi, 18 Kız Jimnastik Yapıyor, Bahçe Örümcüğü, Bal Aruları, İyi Kıymet, Karanlıktan Kurtuluş, Londra'da Lloyd Sigortam, Londra Nehri, Londra da Picadilly Mahallesi, Londra Terminüsü, Tarım Makineleri, İngiliz Okullarında Hayat ve Spor, B.B.C. (İngiliz Kültür Heyeti Film Şeridi Sayı 23), İngiliz Parlamenter Hükümeti Hakkındaki Filmin Yazılarına Dair Notlar, Umumî Seçim, İngiliz Çocuğu Evinde (An English Child at Home), Lokomotif Ateşçisi (Locomotive Fireman), Milli Birlik (The National Trust), Yeni Zelanda, Körler Mektebi, Çoban Köpeği, Kara Elmas, Pervaneler (Tayyarede), Spor Karakteri, BirtisMade, Bayanların İdman Hareketi, Fabrikalar, Pervane, İşte Britanya Serisi, Joe Amca ile Bir Gezinti, Toprağı Verimli Yapınız, Windsor Hanedanı, Londra Taşıt Sistemi, Snowdonia eyaleti, Bale'de Adımlar, Mahalli Hükümet, Sosyal Yardım, Londra'yı Ziyaret Ediniz, İpek Böceğinden Paraşute, Mikroplarla mücadele, Tıp'da Penisilin, Malarya, Hasta Bakımı, Radyo ile Ders, Bu günden Yarına, Su İşleri, Çelikten Dişler, Cam İmalatı, Büyük Britanya'da Öğretim konusunda filmler...⁴⁵ İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevlerinde gösterdiği filmler, bazen filmin ilgili Halkevine yollanması suretiyle izlettirilmiş bazen ise gezici film ekibiyle turne düzenlemek suretiyle gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda filmler gösterilirken beraberinde konferanslar da tertiplenerek, geniş çaplı bir propaganda faaliyeti yürütülmüştür. Filmlerin parasız gösterilmesi, ilgiliyi arttırırken özellikle tarım ve hayvancılıkla ilgili filmler ilgi çekmiştir. İzlettirilen filmlerin bir kısmı İngiltere'de dublajlanırken bir kısmı ise Türkiye'de dublajlanmıştır. Kültür Heyeti'nin Halkevlerindeki faaliyetleri Genel Sekreterlik tarafından dikkatle takip edilerek halkın ilgisi ve yoğunluğu öğrenilmiştir.⁴⁶*

SONUÇ

Bu çalışma İngiltere'nin çeşitli ülkelerde İngiliz dili ve kültürünü yaymak amacıyla kurdukları İngiliz Kültür Heyeti'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de Halkevlerinde yürüttüğü faaliyetleri incelemektedir. Almanya, İtalya,

---

⁴⁵BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 10 18 Dosya Gömleği No: 923 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro, BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1208 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

⁴⁶BCA, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 923 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

SSCB gibi devletlerin savaş içerisinde yürüttüğü propaganda faaliyetlerine karşı, yerini almak üzere İngiltere'nin Kültür Heyeti vasıtasıyla gerçekleştirmeye başladığı faaliyetler, dünya siyasetinde meydana gelen gelişmeler neticesinde savaş sonrasındaki dönemde de sürmüştür.

İngiliz Kültür Heyeti'nin Türkiye ile ilk teması, 1939 yılında meydana gelen Erzincan Depremi ile birlikte yaşanmıştır. Deprem sonrasında depremzedelere yardım için kurulan Türk-İngiliz Komitesi'nin temsilcisi Sir Wyndham Deeds, yardım maksadıyla bölgeye bir gezi gerçekleştirmiş ve bu gezi neticesinde 12 Şubat 1940 tarihinde gözlemlerini Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine bildirerek yakından incelediği Halkevleri ile İngiliz Kültür Heyeti'nin birlikte çalışmasını teklif etmiştir. Savaş yıllarında Türkiye'nin stratejik durumunun savaşın gidişine tesir edecek olmasının yol açtığı beklenti, gerek Mihver gerekse Müttefik kuvvetlerin Türkiye'de yoğun bir şekilde propaganda yapmasına neden olmuştur. İngiltere'nin de bu türden bir faaliyet içerisine girmesi kaçınılmazdı ve bu sebeple İngilizlerin Türkiye'de kendi propagandalarını yapmak üzere Halkevlerinden istifade etmek istemeleri, savaş şartlarının bir neticesi olmuştur. Savaş içerisinde Türkiye'nin denge siyasetine uygun olarak yürüttüğü dış politikası, Almanya karşısında ABD-İngiltere ittifakının başarı kazanmasıyla birlikte, ağırlığını Müttefikler lehine değiştirmiştir. Bu çerçevede İngiliz Kültür Heyeti temsilci Sir Deeds'in Halkevleri ile ilgili teklifi, sonraki yıllarda yüksek düzeyde kabul görmüştür. Bu kabulde savaş boyunca İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevlerinde faaliyet gerçekleştirmesi sağlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB ile Türkiye siyasi ilişkilerinin gerginleşmesi karşısında Türkiye, Batı'nın özellikle de İngiltere'nin desteğine gereksinim duymuştur. Savaş şartları içerisinde ittifaklık ilişkisi içerisinde başlayan İngiliz Kültür Heyeti faaliyetleri, savaştan sonra Türkiye'nin İngiltere'nin desteğine olan ihtiyacı sebebiyle farklı bir boyuta taşınmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra İngiliz Kültür Heyeti'nin Halkevlerinde serbest hareket etmesine müsaade edilmiştir. Bu müsaade İngiltere'nin Türk dış politikasında kapladığı önemi ile ilgili olduğu kadar, aynı zamanda Türkiye'nin Batıcılık anlayışına da uygundu. Bu durum ise İngiliz Kültür Heyeti'ni 1950 yılına kadar faaliyetlerini büyük oranda sürdürmesine imkân tanımıştır.

Bu doğrultuda İngiliz Kültür Heyeti'nin II. Dünya Savaşı yıllarında başlayan ve savaş sonrası artan faaliyetleri temelde üç alanda gerçekleşmiştir; konferans, dil ve sinema faaliyetleri. İngilizlerin her üç faaliyet arasında en fazla önem verdikleri konu dil öğretimi olmuştur. İngilizcenin öğretimi konusunda çeşitli devreler halinde kurslar tertip eden Heyet, Türkiye'de İngilizcenin yaygınlaşmasına çalışmıştır. Heyet, İngilizce kurslarda İngiliz ve Türk öğretmenlerden istifade etmiştir. Dil öğretimi faaliyeti kadar önemli bir diğer faaliyet sahası ise konferanslar olmuştur. Halkın dikkatini çeken konferanslara yer vermeye çalışan Kültür Heyeti, özellikle konferanslarda İngiltere'nin üstünlüğünü telkin edecek şekilde faaliyette bulunmuştur. Heyet, konferansların daha etkin hale gelmesi için

çeşitli görsel unsurlardan bilhassa istifade etmiştir. Sinema faaliyeti ise sinemanın propaganda sahasında artan önemi doğrultusunda, Türk halkının İngiltere'ye 'hayranlık' duymasına neden olacak şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin kuruluşundan itibaren milli dış politika çizgisi olan batılılaşma ve batı ile müttefik olma arzusu, II. Dünya Savaşı ve sonrasında da varlığını sürdürmüştür. II. Dünya Savaşı esnasında başlayan İngiliz Kültür Heyeti – Halkevleri çalışmaları, Türkiye'nin 1945 yılından itibaren dış politikasında yaşanan değişikliklerle 1945-1950 yılları arasında da kesintisiz olarak sürdürülmüştür.

KAYNAKLAR

CHP 1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, Ankara, 1946.

CHP 1946 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, Ankara, 1947.

CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942.

CHP Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılımları 1945, Doğu Matbaası, Ankara.

Çeçen, Anıl. **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, **Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946).**

Kamel, Ayhan. "İkinci Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri" **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, ss. 408-420.

Kamuran Gürün, **Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

Kara, Adem. **Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mihenk Taşı Halkevleri (1932-1951)**, 24 Saat Yayıncılık, 2006.

Özacun, Orhan. **CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası 1932-1951**, 2001.

Seydi, Süleyman. **1939-1945 Zor Yıllar 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, Asil Yayın Dağıtım, 2006.

Şimşek, Sefa. **Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi, Halkevleri 1932-1951**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.

Toksoy, Nurcan. **Halkevleri -Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak-**, Orient Yayıncılık, Ankara, 2007.

Yirminci Asır İngiliz Kültürü'nün Bazı Cepheleri, çev., Ahmet E. Uysal, Ankara, 1958.

Zeyrek, Şerafettin. **Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları**, Anı Yayınları, Ankara, 2006.

ARŞİV KAYNAKLARI

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No 490 1 0 0 Yer Numarası
Kutu No: 572 Dosya Gömleği No: 2272 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 2. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 30 1 0 0 Yer Numarası:
Kutu No: 11 Dosya Gömleği No: 64 Sıra No: 10 Dosya Numarası: A6

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 6
Dosya Gömleği No: 34 Sıra No: 1

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası
Kutu No: 902 Dosya Gömleği No: 527 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon Kodu: 490100 Kutu No: 1065
Dosya Gömleği No: 1086 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 922 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1018 Dosya Gömleği No: 923 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 1064 Dosya Gömleği No: 1084 Sıra No: 4 Dosya Numarası 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 1017 Dosya Gömleği No: 921 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 6 Dosya Gömleği No: 28 Sıra No: 17

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Yer Numarası Kutu No: 735 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası 5. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon Kodu: 490 1 0 0 Kutu No: 1295 Dosya Gömleği No: 302 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1208 Dosya Gömleği No: 8 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1214 Dosya Gömleği No: 32 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ, Fon No: 490 1 0 0 Kutu No: 1210 Dosya Gömleği No: 17 Sıra No: 1 Dosya Numarası: 8. Büro

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / *Received*: 28.08.2018 • Kabul Tarihi / *Accepted*: 12.09.2018

İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi

Yasemin KONUKCU

Dr.

Serbest Araştırmacı

ORCID : 0000-0002-8262-5551

Mail Adresi: ykonukcu2003@yahoo.com

Öz

Bu makalede öncelikli olarak İran'ın bölgesel güvenlik stratejisi değerlendirilmiş, ardından söz konusu strateji üzerine inşa edilen bölgesel ve küresel ilişkiler analiz edilmiştir. Yapılan çalışma, analitik bir düzlemde müttefikleri ve rakipleri üzerinden İran'ın asimetrik bölgesel etkisini ortaya koymayı hedeflemektedir. Güvenlik kaygısı, Devrim sonrası İran'ın dış politikası, ekonomi sistemi ve askeri planlamasında anahtar bir rol oynamaktadır. Devrim sonrası Humeyni yönetimi, rejimin güvenliğini tesis etmek için asimetrik güç(unsurlarını veya dolaylı baskı araçlarını etkin şekilde kullanmıştır. Söz konusu unsurlar, dış politikada geleneksel askeri kapasitesinin ötesinde nüfuz alanı inşa etmiştir. Bu nedenle Devrim sonrası Tahran yönetiminin güvenlik sorununa geliştirdiği çözümü ortaya koymak, beklenen krizlere ne şekilde cevap verebileceğini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Vekil, Propaganda, İttifak, Rekabet.

Iran's Regional Security Strategy: A Power Cycle Assessment

Abstract

In this article, primarily Iranian regional security strategy was evaluated and then regional and global relations which built on that strategy, were analyzed. The study aims to reveal Iran's asymmetric regional influence over its allies and its opponents on an analytical level. Security concerns play a key role in post-Revolutionary Iran's foreign policy, economic system and military planning. indirect fleshy means, After the revolution, Khomeini administration had effectively used asymmetric power element or indirect power tools use to establish regime security. These elements have built an area of influence beyond the traditional military capacity in foreign policy. For this reason, to put forward the solution developed for security problem by the post-Revolution Tehran administration is important to assess how to respond to anticipated crises.

Keywords: Security, Proxy, Propaganda, Alliance, Competition.

GİRİŞ

1979 sonrası İran'ın bölgesel askeri stratejisi ve planlaması, rejim güvenliği fikrinin parçası haline gelmiştir. Yeni rejim kendisini başlangıçtan itibaren bölgesel ve küresel ölçekte tehdit altında tanımlamış, güvenlik stratejisini mevcut durumun ötesinde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir planlama üzerine inşa etmiştir. İran siyasetinde var olan statüko ülkenin bölgesel faaliyetleri konusundaki eğilimi değiştirmeye de imkan vermemektedir. İran'ın askeri faaliyetlerini sınırlandırması veya şeffaflaştırmasına yönelik çeşitli merkezlerden artan baskılar, mevcut duruma ve önümüzdeki döneme yoğunlaşmayı gerektirmektedir.

Tahran yönetimi üzerine artan baskılar iki temel soruyu gündeme getirmektedir. İlk olarak, İran'ın askeri faaliyetlerinden geri adım atmasının ne kadar mümkün olduğu ya da jeopolitik çapraz baskılara ne düzeyde dayanabileceği sorusu ikinci olarak da stratejisinde bazı değişiklikler yapması halinde bunu nasıl yapacağı ve rejim güvenliği açısından ortaya çıkan boşluğu ne şekilde takviye edebileceğine ilişkin konular cevap bekleyen belirsizliklerdir. İran sahip olduğu askeri kapasitesinin ötesinde, dış politikada çok eksenli güç araçlarıyla, artan baskılara bölgesel ve küresel ağlarını genişleterek cevap verebilir.

İran, Ortadoğu'da asimetrik gücü ile tartışılmaktadır. Asimetrik güç kavramı, yeni bin yılın çelişli güç dağılımını ifade etmektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu siyaseti çatışma alanlarında dengesizliklere ve krize neden olmuştur. Bu bağlamda, herhangi bir devleti doğrudan temsil etmeyen gruplar, siyasal ve askeri açıdan etkili hale gelirken, bu grupların uluslararası sistemin dışladığı devletlere etkileşimleri de ivme kazanmıştır. Özellikle 2003 Irak işgali sonrası küresel liderlik iddiası tartışmalı hale gelen ABD, gerginlikleri tırmandırırken, tek taraflılık meşruiyet kaybına neden olmuş ve bölgesel ilişkilerde yeni bir kavram olan asimetrik güç gündeme getirmiştir.

2003 sonrası İran'ın bölgesel etkisini net olarak tanımlamak güçleşmiş olup, ülke üzerindeki uluslararası baskı da artmıştır. İran'ın tam olarak bu bakılara karşı nasıl bir yol izleyeceği ve ne şekilde çözüleceği belli değildir. Ancak ülkenin bölgesel mevcudiyeti, önümüzdeki dönemde siyasi gerilimin seyrine radikal bir anlam katma potansiyeline sahiptir. İran yönetiminin tanımladığı çıkarları, hedefleri ve mevcut yetenekleri, rejimin güvelliğinin bir yansıması niteliğinde olduğundan, bölgedeki politikalar ve bunun başarısının, iç siyasi yapıda da sonuçları olacaktır. Dış politikada başarısız olan misyonu içerde devam ettirmek imkânsız değilse de oldukça zordur.

Bu makalede ilk olarak, İran'ın Ortadoğu'daki stratejisi ve asimetrik güç potansiyeli ele alınmıştır. Daha sonra, İran'ın bölgesel ve küresel rakipleri ile

ittifak bağlantıları incelenmiştir. Son olarak İran'ın asimetrik güç unsurları değerlendirilerek, İran'ın ve Ortadoğu'nun geleceğine ışık tutması öngörülmüştür.

1979 SONRASI İRAN'IN BÖLGESEL GÜVENLİK STRATEJİSİ VE ASİMETRİK GÜCÜ

Ülkelerin güvenlik stratejileri genel olarak realist bir siyasal mantığı ve tutumu yansıtmaktadır. Spesifik tehditler belirlemek, potansiyel tehlikelere karşı kırmızı çizgiler tespit etmek ve önlemler almak ile bu çerçevede toplumsal seferberlik talep etmek, fiilen güvenlik siyasetinin bir parçasıdır.

1979 sonrası İran'ın bölgesel politikaları büyük ölçüde 1980 yılında başlayan ve sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı sırasında yaşanan deneyimlere dayanmaktadır. Savaş süreci boyunca, ülkenin askeri mühimmatın ABD kaynaklı olması nedeniyle yedek parça ve ekipman eksikliği ve bu bağlamda rejim güvenliği kaygısı, sonraki dönemlerde İran'ı bir güvenlik devleti haline dönüştürmüştür. İran, 1979 sonrası yeni rejimin niteliği¹ ve savaş deneyimi nedeniyle güvenlik politikasını yeniden yapılandırmıştır.

Devrim sonrası İran'ın bölgesel güvenlik stratejisi birbiriyle bağlantılı beş temel unsura dayanmaktadır. İlk olarak, askeri kapasitenin geliştirilmesi ve askeri teknolojiye yatırım, ülkenin öncelikleri arasında yer almaktadır. İkinci olarak vekil aktörler üzerinden ülke güvenliğini sınırların ötesine Akdeniz ve Aden'e uzanacak şekilde tanımlamak İran'ın devlet politikası haline gelmiştir. Vekil unsuların askeri ve ideolojik bağlantılar yoluyla dinamik tutulması, bölgesel krizlerde ülkeye büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu çerçevede izlenen politika neticesinde, bölgeden uzun süre tecrit edilmeye çalışılan İran, Ortadoğu'da kriz yönetimi ve diplomatik müzakerelerin parçası haline gelmiştir.

Reel olarak ulusal ve uluslararası güvenlik bütüncül bir görünüm arz eder.² İran'ın bölgesel güvenlik politikasında bir dizi iç ve dış faktör etkili olmaktadır. Dış faktörler, bölgesel rakipler, komşu ülkelerde siyasi istikrarsızlık, işgal ve Arap Baharı sonrası Ortadoğu'da mezhepsel çatışmaların derinleşmesi olarak sıralanabilir. Ülkenin bölgesel stratejilerini oluşturan iç faktörler ise, ekonomik ve siyasi sorunların rejim tartışmalarını tetiklemesi ve ortaya çıkan meşruiyet açığı olarak özetlenebilir. İran, iç ve dış politikada yaşanan tıkanıklığı aşmak için özellikle Devrim Muhafızları üzerinden şekillenen asimetrik güç unsurlarına dayanan bir güvenlik stratejisini uygulamaktadır.

---

¹ Devrimle birlikte ciddi bir antiemperyalist söylem benimseyen İran, devrimi bölgeye ihraç etme iddiasını dile getirmiştir. Bu yaklaşım bölgedeki Şii grupları hareketlendirirken, Şii toplulukların yoğun olarak yaşadığı Irak, Suudi Arabistan ve Bahreyn yönetimlerinin bu topluluklar üzerindeki baskılarını arttırmışlardır. bkz İran'ın Bölgesel Politikalarına Bakış, 21.06.2011, TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2204/iranin_bolgesel_politikalarina_bakis (22.07.2018).

² Barry Buzan, People, States and Fear: The National Security Problems in International Relations, The University of North Carolina Press, Chicago, 1983, s. 50.

İran'ın asimetrik güç potansiyelini tanımlamak için ilk olarak İran'ın mevcut askeri durumunun, savunma ve saldırı amaçlı savaş takviye planlarının analiz edilmesi gerekir. 1979 İslam Devrimi'nden itibaren, ABD diplomatik baskısı ve BM Güvenlik Konseyi yaptırımları, Tahran yönetimini askeri olarak büyük ölçüde kısıtlamıştır. 2015 yılında ekonomik yaptırımların kaldırılması, İran yönetiminin savunma bütçesine daha fazla kaynak ayırmasını sağlamıştır. Tahran açısından silah tedarikinin kolaylaşması, Ortadoğu'da baskın güç olma hedefine bir adım daha yaklaşmak anlamına gelmektedir. Ancak onun öncesinde İran'ın gelecekteki silah tedarik etme yeteneğini ve güç inşasını anlamak için, bu alanlarda geçmişte izlediği stratejiyi ve yapmış olduğu seçimleri incelemek önemlidir.

Ayetullah Humeyni ve destekçileri iktidara geldiklerinde,³ Şah yanlısı ve devrim karşıtı olduğu düşüncesiyle profesyonel orduya karşı güvensizlik beslediklerinden ordunun geleceği konusunda tutarlı bir görüşe sahip değillerdi. Profesyonel ordu ile devrimci güçleri bütünleştirmeyi savunanlarında yanında, devrimci milislerin yardımıyla "yozlaşmış" mevcut askeri unsurların tasfiye edilmesi gerektiğine vurgu yapanlar da vardı. Bu arada dönemin Başbakanı Mehdi Bazargan ve geçici hükümeti⁴, ordu ve personelinin korunması gerektiğine inanıyordu. Devrimden sonraki ilk yıl içinde, profesyonel ordunun kaderi iki farklı kanaatin çatışması sonucunda netleştirilmiştir. Sonuçta silahlı kuvvetlerde tasfiye dalgaları ve üs düzey generallerin idamı sonucunda nispeten gücünü ve önemini yitiren geleneksel ordunun muhafaza edilmesine karar verilmiştir.⁵

Buna karşılık ülke içinde etkisi artan Devrim Muhafızları, 1990'larda İranlı sivil toplumla yeniden bağlantı kurmuştur. Milis güçler, günlük hayatın içinde, yalnızca askeri geçit törenleriyle değil, savaşta hasar gören bölgelerinin yeniden inşası ve ekonomik faaliyetleriyle, ülkedeki askeri dokunun derinleşmesi için çaba göstermişlerdir.

Bu bağlamda İran'ın çok parçalı bir askeri yapılanması mevcuttur. Nispeten mütevazı olan geleneksel ordu güçlerine bağlı hava ve kara kuvvetleri ile son derece etkili, ideolojik ve askeri olarak asimetrik mücadele eğitimi almış Devrim Muhafızları, uzun ve orta menzilli füze stoku, yaptırım ve ABD kısıtlamaları altında geliştirilen savunma araçları olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Tahran

---

³ Devrim sürecinde Humeyni'yi destekleyen gruplar, muhafazakâr toplumsal kesimler, 1960'lı yıllarda İran'da yapılan toprak reformu sonrası büyük kentlere göç etmek zorunda kalan dar gelirli ve küçük esnaf ve tüccarlardan oluşmaktadır.

⁴ Bazargan ve destekçileri isim olarak İslami ancak içeriği demokratik bir cumhuriyet kurulmasını savunuyorlardı. Buna karşın Humeyni tarafından kurulan Devrim Konseyi ve Merkezi Komite, geçici hükümeti gözetim altında tutmaktaydı. Devrimin hemen sonrasında, bir hükümet kurulmuş olsa da fiili olarak güç Humeyni ve ona bağlı güçler tarafından kontrol edilmekteydi. Abrahamian, Ervand. Modern İran Tarihi, (çev), Dilek Şendil, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2008, s. 212.

⁵ Nikola B. Schahgaldian, The Iranian Military Under the Islamic Republic, RAND Corporation, Santa Monica, 1987, s. 19.

yönetimi daha ziyade asimetrik güce dayalı bir savunma stratejisi benimsemiştir.⁶ Bunun yanında İran Ordusu, bölgesel standartlara göre oldukça büyüktür. Yaklaşık 350.000 askeri personele sahip olan ordu, bölgenin en büyük güçlerinden biridir.

İran'ın, 1979 öncesinde ABD'den muazzam miktarda silah satın aldığı bilinmektedir. Devrim sonrası, Doğu Bloğu silahlarına talip olan İran, büyük ve konvansiyonel olarak etkin bir güç haline gelmek için savunma sanayisini güçlendirmeye yönelmiştir. Silah satın alma çabaları, ABD baskısı⁷ ve finansman eksikliği nedeniyle zor olan Tahran yönetiminin askeri planlamasını, füze teknolojisi ve devrim lehine savaş veren Devrim Muhafızlarını savunmasının lokomotifine haline getirme üzerine kurgulamıştır.

İran'ın bu tercihinin bir nedeni de, İran-Irak savaşında olduğu gibi geleneksel savaşların uzun, maliyetli ve çok fazla insan kaybına yol açtığı bizzat yaşanarak tecrübe edilmesidir. Tahran yönetimi, propaganda, vekâlet savaşları ve asimetrik güç unsurları ile dengesiz ittifakların olduğu dünya siyasetine uyum sağlayarak bölgedeki gücünü takviye etmektedir.

Dolayısıyla İran'ın mevcut askeri duruşu, caydırıcılığı dayalı ve savuma hattını sınır ötesinde tanımlayan ve ABD ve Körfez'deki müttefikleri ile rekabeti esas alan bir yapıdadır. Bu bağlamda İran, İsrail'i, dönemsel olarak Körfez ülkelerini ve ABD'yi karşı kampta görmektedir. İran'ın siyaseti ve askeri planlaması, konvansiyonel değil asimetrik mücadeleye odaklandığından, İran' rakipleri, toptancı bir yaklaşımla değil kategorik olarak değerlendirilmektedir.

İRAN'IN SİYASİ RAKİPLERİ

İran'ın ulusal çıkarları ile siyasal ideolojisi, bazı durumlarda çelişkili görünmekle birlikte bu iki olgu belirli bir uyuma sahiptir. Ülkenin liderleri, İran'ın medeniyetini ve tarihini öne çıkarmakta ve bölgede bağımsız büyük bir güç olma iddiası taşımaktadırlar. İran kendisini, Basra Körfezi devletleriyle (Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn ve Umman) karşılaştırarak, bu ülkelerin göstermelik bir bağımsızlığa sahip olduklarını

---

⁶ Michael Eisenstadt, Iran after Sanctions: Military Procurement and Force-Structure Decisions, The International Institute for Strategic Studies, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/opeds/Eisenstadt20171219-IISS-chapter.pdf> (12.06.2108).

⁷ ABD tarafından İran-Irak savaşı sırasında açıktan Irak'a, dolaylı ve gizli yollardan ise İran'a silah satışı yapılmıştır. Devrim sonrası İran yönetimini siyasi olarak gayri meşru ilan eden ABD'nin İran'a gizli silah satışının nedeni hakkında iki farklı iddia bulunmaktadır. Buna göre ABD'nin Lübnan'da Hizbullah'ın elinde bulunan Amerikalı rehinelere kurtarmak için silah sattığı iddiası vardır. Diğer taraftan ise İran'a silah satışının Nikaragua'daki Kontralara mali destek sağlamak için yapıldığı ileri sürülmektedir. Bu iddialara karşın, iki ülkeye aynı zamanda silah satılması, Ortadoğu'da savaşın, siyasal husumetlerin ve toplumsal krizlerin körüklenmesi anlamına gelmektedir. ABD, İran devrimi sonrası Irak ve İran'ın etkisini ve gücünü kırmak amacıyla her iki tarafa silah temin etmiş ve bölgede uzun ve yıkıcı bir mücadelenin önünü açmıştır. Yasemin Konukcu, Küresel Hegemonya ve Güç Dengeleri Bağlamında ABD-İran İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2018. s.167.

vurgulamaktadır Diğer yandan, Tahran yönetimi, bölgedeki Şii gruplara karşı jeopolitik çıkarları gereği yakın bir siyaset izlemektedir. Bu gruplar sınır ötesi savunma hattının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Sınırları net olmayan ulusal çıkar tanımlaması, İran'ın rekabet içinde olduğu, İsrail, ABD ve Körfez ülkelerinin ittifakına karşı ve rejimi garanti altına almak amacıyla geliştirilmiştir. Özellikle İran-İsrail ilişkileri 1979 sonrası dramatik olarak değişmiştir. Devrim öncesi, pan-Arabizm, Filistin sorunu ve Iraklı Kürt grupların, Irak yönetimine karşı desteklenmesi gibi birçok konuda Tel Aviv ve Tahran benzer bir duruşu benimsemişlerdir.⁸ Hatta 1960'lı yıllarda, İran istihbarat servisi SAVAK ve Mossad, Irak hükümetine karşı, Kuzeydeki Kürt gruplara yardımcı olmuşlardır. Buna ilave olarak Şah, 1960'lı yıllarda İsraili delegasyonun Tahran'da yerleşmesine izin vererek fiili olarak büyükelçilik açılmasına imkân tanımıştır.⁹ Devrim sonrası İran-İsrail arasında resmi olmayan bağlantı kanalları varlığı sürdürmekle birlikte iki ülke, ideolojik ve siyasi olarak birbirini düşman ilan etmiş ve İsrail, Ortadoğu'da önemli bir ortağını kaybetmiştir.

1990'lı yıllarda iki ülke arasında resmi olmayan işbirliği de oldukça azalmış, ancak fiili olarak doğrudan rekabet ortaya çıkmamıştır. İsrail öncelikli olarak Irak yönetimini hedef aldığından İran'a karşı güvenlik endişelerini erteleme yoluna gitmiştir. Ancak İsrail'in, İran'ı yakın bir tehlike olarak tanımlamasına neden olan gelişme, aynı tarihlerde başlayan İran'ın füze programıdır.

2005 yılında Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın¹⁰ İsrail karşıtı söylemi ve soykırımı inkârı İsrail'in, İran korkularını alevlendirmiştir. 2006 yılında Hizbullah'a verilen destek, 2008'de Hamas'a yönelik yardımlar ve nükleer program, Tel Aviv yönetiminin İran'ı öncelikli tehdit olarak görmesine neden olan diğer gelişmelerdir.¹¹ İsrail gibi Körfez ülkeleri de, İran'ın nükleer programından,

---

⁸ 1960'lı yıllardan sonra İsrail, Araplarla askeri mücadelesi nedeniyle bölgedeki Arap olmayan devletlere "doğal müttefik gözüyle" bakıyordu. Çünkü İran, Arap rakiplerini İsrail ise, Arap düşmanlarını askeri ve siyasi olarak kuşatma arayışındaydı. Jaafar Alloul, The 'Shi'a Crescent' Theory, 2011, s. 8-9 https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/786/448/RUG01-001786448_2012_0001_AC.pdf (12.05.2018).

⁹ Dalia Dassa Kaye, Alireza Nader, Parisa Roshan, Israel and Iran, The RAND Corporation, Santa Monica, 2011, s. 11.

¹⁰ 2005 yılında Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra İran'da ilk uluslararası Holokost karikatür yarışması organize edilmiştir. Hamshahri gazetesini (Tahran belediyesinin resmi haber bülteni) yayınlayan Hamshahri Enstitüsü ve İran Karikatür Evi sponsorluğunda düzenlenen yarışmaya farklı ülkelerden 1193 karikatür kabul edilmiştir. Ağustos 2006 seçilen karikatürler halka açık bir şekilde sergilenmiştir. 2006 Aralık ayında, İran Dışişleri Bakanlığı Siyasi ve Uluslararası Enstitüsü Çalışmalar kurumu, Holokost'un inkârını teşvik eden bir konferans düzenlemiştir. 2015 yılında ikinci uluslararası Holokost karikatür yarışması yapılmış 50 farklı ülkeden katılım gerçekleşmiştir. Majid Mohammadi, Iranian Holocaust Cartoon Competitions and Exhibitions: Goals, Sponsors, and Themes, 11.05.2106. <https://www.usmmm.org/m/pdfs/PoliticalAnalysisEnglishFINAL.pdf> (11.07.2018). İsrail'in bu gelişmelere oldukça sert tepki vermiştir. İsrail Başbakanı Netanyahu, "yalnızca kargaşa ve saldırganlık değil bunun gerisinde yatan değerler de söz konusu. İran, Holokost'u inkâr ediyor, aklıyor ve yeni Holokostları hazırlıyor" açıklamasını yapmış ve İran'ın hayati bir tehdit olarak tanımlamıştır. Holokost Karikatürlerine İsrail'den Sert Tepki, Deutsche Welle, 16.05.2016 <https://www.dw.com/tr/holokost-karikat%C3%BCrlerine-israilden-sert-tepki/a-19259912> (10.06.2108).

¹¹ Kaye, Nader, Roshan, age, s. 17.

bölgesel faaliyetlerinden ve Barack Obama ve Hasam Ruhani arasındaki işbirliğinden oldukça rahatsız olmuşlardır.

İran'ın 1979 sonrası bölgesel ve küresel olarak sorun yaşadığı en önemli ülke kuşkusuz ABD'dir. İran-ABD ilişkileri Devrim sonrası siyasi olarak dengesiz bir şekilde ilerlemiştir. Rehine krizi sonrası diplomatik bağı kopan iki ülke, İran-İrak Savaşı (1980-1988) sırasında karşı karşıya gelmiş ancak aynı dönemde gizli olarak silah ticareti de yapılmışlardır. 1990'lı yılların ortalarında Bosna Savaşı sırasında İran ve ABD işbirliği yapmış ve bölgeye silah sevk etmişlerdir. Bu dönemde Tahran ile Washington'un işbirliğini sürdürmeyeceği yönündeki bir algı oluşmuştur.¹²

Muhammed Hatemi'nin ikinci döneminde (2001-05) ABD'deki 11 Eylül terörist saldırıları, ABD ve İran arasındaki stratejik uyumu fiili olarak derinleştirme imkânı sağlamıştır. Çarpıcı bir şekilde, iki ülke arasında işbirliğini genişlemiş, ancak yine de işbirliği taktik düzeyde kalmıştır. 2015 yılında Obama ve Ruhani arasında varılan nükleer mutabakat, söz konusu sürecinde inşa ettiği bir sonuçtur. ABD-İran işbirliğine muhalefet eden kesimlerin, (Cumhuriyetçiler, İsrail, Amerikan Yahudi lobileri¹³ ve İran'dan 1979 sonrası kaçmak zorunda kalan İranlı diaspora) katkısıyla, 2016 sonunda Donald Trump başkan seçilmiş ve iki ülke arasında kriz yeniden ivme kazanmıştır.

İran'ın Körfez'deki en önemli rakibi Suudi Arabistan ile arasındaki ilişkilerde dönüm noktası 1979 Devrimidir. İki ülke arasında yapısal farklılıklar önceden de mevcut olmakla birlikte karşılıklı çıkarlar ve tehditler ve ortak müttefik ABD'nin etkisiyle, söz konusu farklılıklar, aynı yörengede görünmeye engel olmamıştır. Rıza Pehlevi döneminde laik bir yönetime sahip olan İran, Körfez ülkeleri tarafından, Arap milliyetçiliğinin merkez ülkelerinden Irak'a karşı bir denge unsuru olarak görülmekteydi. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde İran, Sovyet yayılcılığını önünde duran güçlü bir engel olarak değerlendirilmiştir.

1979 Devrimi, önceden var olan yapısal farklılıkları şiddetlendirmiş ve İran-S. Arabistan işbirliğini zorlaştıran faktörler yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Mezhepsel gerilim, iki taraf arasında rekabetin önünü açarken, İran'ın bölgede etkin olma arayışı¹⁴ Körfez monarşilerinin İsrail ile yakın bir siyasi noktaya gelmelerine yardımcı olmuştur. Mezhep çatışması ile birlikte ortaya çıkan yumuşak güç rekabeti, retorik bir rekabet değil fiili bir çatışma zemini yaratmaktadır. İslam ülkelerinin liderliği iddiasında olan Arabistan ve İran, Sünni

---

¹² Flynt Leverett, Hillary Mann Leverett, The United States, Iran and the Middle East's New "Cold War" The International Spectator, Vol. 45, No. 1, 2010, pp. 75–87, p.79.

¹³ Bkz. Behlül Özkan, Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası, Stratejik Araştırmalar, Sayı 9, No, 16, 2011, ss.52-91, s.74. Ayrıca ABD'deki İsrail lobisinin İran'a yaklaşımını değerlendirmek için bkz. Mearsheimer, John, Stephen M. Walt, The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007,

¹⁴ Athina Tzemprin, Ugoslav Jozic, Henry Lambare, The Middle East Cold War: Iran-Saudi Arabia and the Way Ahead, Croatian Political Science Review, Vol. 52, No. 4-5, 2015, pp. 187-202, p. 188.

ve Şii rejimlere himaye sağlamakta veya mezhepsel azınlıklar aracılığıyla jeopolitik çatışmaları derinleştirmektedirler.¹⁵ ABD'nin İran yönetimini 2017 yılının başından itibaren yeniden bölgesel tehdit olarak tanımlamasıyla birlikte Tahran karşısındaki kamp şekillenmiştir.

Bu kampa karşılık İran'ın mevcut askeri kapasitesinin yanında etkili bir şekilde kullanabildiği stratejik araçları bulunmaktadır. Bu nedenle İran, Afganistan ve Irak'tan farklı bir şekilde değerlendirilmektedir.

İRAN'IN İTTİFAK AĞI

Esas olarak İran'ın ittifak ağı, bölge devletlerinden Irak ve Suriye, operasyonel konularda işbirliği yapılan Hizbullah ve Hamas gibi devlet dışı müttefikler ve Rusya ve Çin gibi küresel ortaklardan oluşmaktadır. İran ittifaklar yoluyla bölgeye sert ve yumuşak gücünü¹⁶ yansıtırken, dış politika hedeflerini de gözetmektedir. Müttefiklerinin ağır sorunlarla karşılaşması ve İran desteğine duydukları ihtiyaç, Tahran yönetiminin faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca İran, Suriye savaşının, Hizbullah'a yönelik mücadelenin ve bölgede Şii grupları bastırmaya yönelik adımların nihai hedefinin kendisi olduğuna inanmaktadır.

İran'ın küresel müttefiklerinden, Rusya ve Çin'in farklı hedefleri ve öncelikleri bulunmaktadır. Rusya-ABD güvenlik diyalogu Suriye ve diğer konularda işbirliği beklentisi veya arayışı, İran'ın ittifak ağını tehlikeye düşürmektedir. Bu durum Aralık 2016'dan sonra daha belirgin hale gelmiştir. Suriye'de Halep'in düşüşünden sonra Putin ve Trump arasındaki diyalog ve işbirliği ihtimali, İttifakların değişken olduğunu Tahran yönetimine bir kez daha hatırlatmıştır.¹⁷

İran ve Çin, özellikle ekonomi alanında işbirliği yaparken dünya sistemi içerisindeki konumlarından memnun değillerdir. İki ülke ilişkilerinde, enerji işbirliği¹⁸, nükleer sorunun çözümünde Çin'in yardımı, dış politikada yakınlaşma ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi önemli başlıklardan kabul edilmektedir.¹⁹

Pekin ve Tahran arasında stratejik bir düzeyde ekonomik ilişkiler mevcut olmakla birlikte, Çin yönetimi, dünya sisteminde güçlü olduğu yönde, ticari alanda

---

¹⁵ Tzemprin, Jozic, Lambare, age, s. 190.

¹⁶ Sert güç kavramı askeri kapasite, savaş kabiliyetleri ve diğer maddi güç unsurlarını ifade etmektedir. Yumuşak güç ise, ideolojik, siyasi ve moral unsurlar aracılığıyla inşa edilen ve kullanılan araçlardır.

¹⁷ Kayhan Barzegar, Abdolrasool Divsallar, Political Rationality in Iranian Foreign Policy, National Affairs The Washington Quarterly, Vol. 40, No. 1, pp. 39–53, 2017, p.42.

¹⁸ Çin, İran'ın nükleer programı ile ilgili uluslararası kaygıları paylaşmakla birlikte, petrol ihtiyacının büyük bölümünü İran'dan karşılamaktadır. 2014 yılında uluslararası yaptırımlara rağmen, toplam ham petrol ihtiyacının %9'unu İran'dan ithal eden Pekin yönetimi, yaptırımların kaldırılmasından sonra İran'ın petrolüne yatırım yapmıştır. İran, teknolojik ve altyapı olarak Çin'in ihtiyacını karşılayabilecek rafineri kapasitesine sahip değildir. Ancak enerji işbirliği İran'ı Çin'in pazarı haline getirmeyi kolaylaştırmaktadır. İki ülke arasındaki toplam ticaret, 2010 ve 2014 yılları arasında 29.4 milyar dolardan 51.9 milyar dolara kadar yükselmiştir. Joel Wuthnow, Posing Problems Without an Alliance: China-Iran Relations after the Nuclear Deal, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1004293.pdf> (11.06.2018).

¹⁹ Ali Bagheri Dolatabadi, Rouhollah Zarei, The Future of Iran-China Relations: An Alliance or Pure Cooperation? Comparative Politics, Russia, Vol .9, No. 1, 2018, pp. 60-73, p.63.

ilerlemek istemektedir. Bu nedenle Çin hükümeti, uluslararası politikada çatışmalardan mümkün olduğu kadar uzak durma eğilimindedir. İran nedeniyle Batı ülkeleri ve özellikle ABD ile karşı karşıya gelmek istemeyen Çin, Tahran üzerindeki baskılara karşı güvenilir bir kalkan değildir. İran ve ABD arasındaki sorunları çözmeye yönelik adımları destekleyen Çin, İran'la ekonomik ilişkileri aşan siyasi ve stratejik bir ittifak inşa etmemiştir.²⁰

İran'ın Ortadoğu'daki en yakın müttefiki Suriye hükümetidir. Bölgede var olan sistemin meşruiyetinin zayıflığı, bölgesel güvenlik açığı, ülke içindeki iktidar dengesizlikleri ve tehditlere karşı güç dengelerini koruma eğilimi, iki ülkeyi de birlikte hareket etmeye zorlamaktadır. İki ülkenin otoriter ve devrimci siyasi tercihleri, ortak dış politika eğilimleri yaratmaktadır.²¹ İran'ın bölgesel dinamikleri yakından takip etmesi, jeopolitik rekabetteki zayıflıklarına rağmen, belirli bir güç elde etmesine neden olmuştur.

Küresel aktörlere ve bölge devletlerine ilave olarak Ortadoğu'daki devlet dışı unsurlarla ittifak arayışı içerisinde olan Tahran yönetimi, bu yolla güçlü bir ağ kurmayı başarmıştır. Devrim sonrası siyasi İslamcı hareketler ve özellikle de Şii gruplar, İran'la bağlantılı hareket etmişlerdir. Lübnan'da Hizbullah ve Şii toplum, İran'ın siyasi olarak meşruiyet dayanağı olup iki tarafın da siyasi etkisini arttırması, uzlaşmalarına bağlıdır. Bu bağlamda Hem Lübnan hem de Ortadoğu'nun modern tarihindeki en önemli gelişmelerden biri 1982 yılında Hizbullah'ın kurulmasıdır. Bu örgüt yerel ve bölgesel siyasetin gidişatında büyük bir etki yaratmıştır. 4 Haziran 1982 tarihinde, Lübnan'a yönelik ağır bir askeri hareket başlatan İsrail, Lübnan kaynaklı Filistin Kurtuluş hareketini zayıflatma hedefi gütmüş ancak bu adım, Şii direniş hareketinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Hizbullah'ın tamamen Lübnan kaynaklı bir proje olup olmadığını her zaman tartışmalı bir konu olmuştur. Ancak İran ve bölgedeki Şii dayanışması Lübnan savaşlarında, son dönemlerde Suriye'de açıkça gözlemlenebilmektedir. Hizbullah farklı bir liderlik ve örgütlenme yapısına sahip olmakla birlikte, Lübnan'da İran etkisinin taşıyıcı konumundadır.²²

Hizbullah ve İran'ı yakınlaştıran mezhepsel nedenlere ilave olarak, Tahran'ın finansal, askeri ve politik desteği bu sıra dışı ittifakı, daha da önemli hale getirmektedir. İran tarafından her yıl 100 ila 200 milyon doların, Hizbullah'a hibe edildiği tahmin edilmektedir. Batılı ve İsraili kaynaklar Hizbullah'ı İran'ın birinci derecede önemli vekili olarak görmekte ve Akdeniz'e uzanan pan-Şii düşüncesinin en önemli ayağı olarak kabul etmektedirler.²³

---

²⁰ Dolatabadi, Zarei, age, s.71.

²¹ Anoushiravan Ehteshami, Raymond A. Hinnebusch., Syria and Iran Middle Powers in a Penetrated Regional System, New York, Routledge, 2002, s. 14-16.

²² Ante Lucic, Hezbollah: An Iranian Project?, National Security and the Future, Vol 1, No, 10, 2009, pp77-88, p. 79.

²³ Matthew Levitt, Hizballah and the Qods Force in Iran's Shadow War with the West, 2013, s. 2. <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus123.pdf> (12.07.2018).

Yine İsrail ve Batılı kaynaklar İran ve Hizbullah'ın, ABD askeri üslerine ve yurtdışındaki İsrail vatandaşlarına yapılan saldırıları birlikte organize ettiklerini iddia etmektedir. Örneğin 25 Haziran 1996'da, S. Arabistan'ın el-Huber kentindeki Güney Nöbeti Harekâtı yapan askerlerin bulunduğu binaya saldırı düzenlenmiş, 19 ABD askeri hayatını kaybederken çok sayıda kişi de yaralanmıştır. Bu olaydan ABD ve İsrail, İran ve İran bağlantılı grupları sorumlu tutmuştur.

İran'ın bölgedeki diğer bağlantıları, Hamas ve İslami Cihad örgütleridir. İran devrim sonrası Filistin siyasetinde keskin bir değişiklik yapmıştır. Humeyni'nin Batı karşıtlığı ve Filistin meselesi konusundaki tutumu, diğer ülkelerdeki Müslüman kitleleri de etkilemiştir. Bu şekilde, Şah dönemindeki İsrail ile iyi ilişkiler bozulmuş, FKÖ'nün lideri Yaser Arafat, İran'a gelerek gösterişli bir şekilde karşılanmıştır.²⁴ Bu durum Arap baharı sonrası yeniden canlanmıştır. 2011 Arap baharı sonrası İran'ın Ortadoğu'daki askeri operasyonları yöneten Kasım Süleymani'nin Hamas'a askeri eğitim ve danışmanlık yaptığı İsrail basınında sıklıkla dile getirilen konular arasında yer almaktadır.

Hamas ve İran'ı birbirine bağlayan konular, Filistin sorunu ve Siyasal İslam'dır. Şii ve Sünni mezheplerindeki doktrinsel farklılıklar bu ortak paydalar çerçevesinde geri plana itilmiştir. İran, Filistin davasını savunan bir İslam devleti rolünü oynarken, bölgeyi İsrail işgalinde kurtarma iddiasındır. İran'ın, Filistin'e mali ve askeri destek sunması²⁵ Ortadoğu kamuoyunda Körfez ülkelerinin Tahran'ın bölgesel faaliyetlerini tamamen radikal göstermesini zorlaştıran bir etki yapmaktadır.

Tahran'ın Filistin'deki müttefiklerinden biri de İslami Cihad Örgütü'dür. Hareketin kurucusu Fethi Şikaki, Humeyni'nin siyasal faaliyetlerine 1979 yılı öncesinde ilgi duymaya başlamıştır. İran'da 1975 yılından itibaren başlayan protesto hareketlerini izleyen Şikaki, 'Humeyni, İslami çözüm ve Alternatif' adlı bir kitap yazmıştır.²⁶ Devrime hayranlık duyan Fethi Şikaki, Filistin'de benzer bir gelişmenin mümkün olup olmadığını tartışmıştır. 1981 yılında kurulan İslami Cihad, "Sünni kimliğine" de vurgu yapmaktadır. Bu nedenle Örgüt, doktrinsel olarak İran rejimi ile farklı özelliklere sahiptir.

Ancak İran'ın ilişkilerinin çoğu, salt ideolojik veya dini düşünceler tarafından şekillendirilmemektedir. Aksine, İran dış politikası bir dizi faktöre bağlı olarak görünüm değiştirmekte, güvenlik ve stratejik çıkarlarla mezhepsel ve dini söylem örtüştüğünde, Şiilik oyuna dâhil olmaktadır. İran'ın dış politikasının ardındaki ana mantık, ülkenin bağımsızlığını devam ettirilmesidir. Tahran yönetiminin, devrimci popüler sloganları kullanması ve siyasi olarak bağımsızlık fikri, İran'ı

---

²⁴ Peter Mansfield, Ortadoğu Tarihi, (çev.) Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say Yayınları, 2011, s.459.

²⁵ Fatima al-Smadi, Analysis: Hamas, Islamic Jihad Redefining Relations with Iran, Report, Al Jazeera Centre for Studies, 20.09.2015
<http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2015/9/20/20159209628837734Hamas.pdf> (25.07.2018).

²⁶ Al-Smadi, agk.

çeşitli isyancı ve devrimci hareketlerle birleştiren ana temalardır. Humeyni'nin pan-İslam gündemi, anti-Amerikancı ve anti-Siyonist vokali, Sünni İslamcı hareket ve örgütlerin Tahran'la iletişimine ve iş birliğine zemin hazırlamıştır.²⁷

Bu bölümde İran'ın ittifak noktaları çeşitli yönleriyle tartışılmıştır. Sonuç olarak, İran Ortadoğu'da devlet dışı aktörlerle ilişki içersinde iken, Çin ve Rusya gibi küresel güçlerle yakın temas halindedir. Diplomatik ilişkiler, örgütsel bağlantılar ve ittifaklar, Tahran'ın güvenlik stratejisinin dayandığı çok boyutlu yapıdan kaynaklanmaktadır.

ASİMETRİK MÜCADELENİN ARAÇLARI: VEKÂLET VE PROPAGANDA

İran'ın askeri doktrini, olası bir işgali yavaşlatmak amacıyla uygun olarak şekillendirilmiştir. Buna göre İran'ın ekonomik, politik ve askeri çıkarları düşmanlarını diplomatik çözüme zorlayacak araçlara sahip olmayı gerektirmektedir. Bunun yanında temel çıkarlarına meydan okuyan tavizlerden kaçınmak ülkenin güvenlik uygulamalarının vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. İran yönetimi bu şekilde tavizler talep edildiğinde, küresel kamuoyunu karşısına alacak söylemlerden de kaçınmamaktadır.²⁸ Tahran yönetiminin güvenlik ağının parçalarını analiz etmek, söz konusu tehditlerin uygulanabilirliğine de anlamaya yardımcı olabilir.

1983 yılında İsrail'in ve 2000 yılında ABD'nin, Lübnan'dan çıkmasında İran destekli güçlerin etkili olduğu düşünülmektedir. 2003 yılında Saddam Hüseyin rejiminin çöküşü ile birlikte Irak siyasetinde etkin olma arayışı İran için hayati bir strateji haline gelmiştir. İşgalden sonra İran, hem doğrudan hem de dolaylı olarak, Irak'ta Şii bir cumhuriyet oluşturma hedefini desteklemiştir. Irak'ta Şii grupların baskın olduğu bir sistem hedefleyen İran, bu işbirliğine büyük yatırım yapmıştır. 2011 yılında, Irak'ta ABD güçleri geri çekilme kararı almış, 2015 yılından itibaren Suriye'de İran destekli gruplar Beşşar Esad yönetiminin ayakta kalmasını sağlamıştır. Bütün bu gelişmelerde tek belirleyici İran ve İran destekli gruplar olmamakla birlikte Tahran yönetiminin bölgesel başarı hikâyesi bu gelişmelere dayanmaktadır. İran'ın farklı gruplarla bağlantı kurabilmesinin ana nedeni devrim sonrası oluşturulan güvenlik doktrini ve bu doktrine uygun olarak geliştirilen güvenlik stratejisidir.

İran'ın bölgesel vekil unsurlarla ilişkileri Devrim Muhafızları tarafından yönetilmektedir. Humeyni yönetimi iktidara geldikten sonra, ilk olarak rejimi güvence altına almak için ve daha sonra ülke dışında faaliyetlerde kullanılmak üzere paramiliter grupları bilinçli olarak örgütlemiştir. Daha önce İran'ın geleneksel ordu ve istihbarat örgütü dışında bu tür bir ideolojik ordu gücü bulunmamaktaydı. Humeyni yönetimi siyasi düzenin sağlanmasının ötesinde,

---

²⁷ Afshon Ostovar, *Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace Publications Department, 2016, s. 9.

²⁸ Annual Report on Military Power of Iran, April 2012, <https://fas.org/man/eprint/dod-iran.pdf> (21.07.2018).

devrimin kalıcı olması için söz konusu paramiliter grupları kurmuş ve desteklemiştir.

Devrim Muhafızları, 1980'lerin başında karşılaştığı tehdit ve fırsatlara karşı reaksiyoner yapıları gereği Irak Savaşı'nda ve Lübnan'da Hizbullah ile birlikte²⁹ mücadele etme imkânı bulmuşlardır. DM, kısa süre içerisinde bu çatışmalarda merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Geleneksel ordunun askeri gücüne karşın, DM vekil unsurlara ve vekâlet savaşına dayanarak gücünü kanıtlama yolunu seçmiştir. Bu bağlamda Devrim Muhafızları, Iraklı Kürt militanlarla çalışmış, Bedir Örgütü'nü kurmuş ve Iraklı muhalif Şiiilerle Saddam Hüseyin'e karşı birlikte hareket etmişlerdir. Humeyni, Lübnan'da İsraililere ve Batılılara karşı mücadele etmeye karar verdiğinde, Devrim Muhafızları mevcut yerel Şii milislerin örgütleyerek onları direniş ekseninde tanımlamaya başlamışlardır.³⁰

2011 sonrası bölgede Şii-Sünni gerilimini vekil unsurların savaş motivasyonlarını geliştirmek için kullanan ve Hizbullah, Hamas ve Yemen'de Husilere, roket ve füze tedarik ettiği iddia edilen Tahran yönetimi, Suriye ve Irak'ta savaşın güçlü bir tarafı olmayı başarmıştır.

Vekil unsurlara ilave olarak propaganda Tahran yönetimin kullandığı güç devşirme araçlarından biridir. Propaganda yoluyla rekabet, bölge halkları üzerinde kamuoyu oluşturarak asimetrik baskı yaratmak için oldukça etkili bir yöntemdir. İran'ın dış politikası, çoğunlukla, farklı yaklaşımları ve belirleyici bakış açılarını yansıtıyor gibi görünmektedir. İran'ın anayasalarına ve uygulamalarına göre Ali Hamaney nihai dış politika kararlarını belirleme yetkisine sahiptir. Hamaney, kendini diplomat değil devrimci olarak

---

²⁹ Genellikle Şii Müslümanlardan oluşan bir örgüt olan Hizbullah, 1982'de İsrail'in Lübnan işgaline tepki olarak ortaya çıkmıştır. İdeolojik ve siyasi olarak Ortadoğu'da İran'a en yakın gruplardan biri olan Hizbullah, Hümeyni'nin öğretilerinden ilham almıştır. İran, Hizbullah'ı bölgesel nüfuz aracı olarak değerlendirirken, Hizbullah'da Tahran desteği sayesinde Lübnan siyasetinde belirleyici güç haline gelmiştir. Tahran yönetimi, Hizbullah'a askeri eğitim, finansal destek ve örgütsel destek sağlamaktadır. İran'ın sağladığı kaynaklar, Hizbullah'ın askeri faaliyetlerinin yanında, birçok toplumsal programın finanse edilmesinde de kullanılmaktadır. Hizbullah'ın ayrıca çeşitli ülkelerde İsraili turistlere yönelik saldırılarda rol aldığı düşünülmektedir. 2012 yılında Gürcistan, Hindistan, Tayland ve Azerbaycan'da yaşanan saldırılarda olayları birbirine bağlayan çok az sağlam kanıt var gibi görünmesine karşın, saldırılardan İran destekli grupların sorumlu olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca Hizbullah'ın, Güney Amerika'da uyuşturucu kaçakçılığı yaptığı ve bölgede daha da güçlenmek için elde edilen geliri kullandığı da iddialar arasındadır. Nathaniel F. Manni, Iran's Proxies: State Sponsored Terrorism in the Middle East, Global Security Studies, Volume 3, Issue 3 2012, ss. 34-45, s. 37.

³⁰J. Matthew McInnis, Iranian Deterrence Strategy and Use of Proxies, 29.11.2016. https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/112916_McInnis_Testimony.pdf (12.07.2018).

tanımlarken³¹, diplomatik hamleler, genellikle ülkede seçimle belirlenen cumhurbaşkanları tarafından icra edilmektedir.³²

İran kamu diplomasisinde, ülke dışındaki müttefik grupların kalplerini ve zihinleri kazanmaya çalışmak önemli bir yer işgal etmektedir. İran Radyo Televizyon Kurumu, (Islamic Republic of Iran Broadcasting- Sedā va Sīmā-ye Jomhūri-ye Eslāmi-ye Īrān) aracılığıyla 24 farklı dilde yayın yapılmaktadır.³³ İran karşıtı diplomasiye cevap niteliğinde yayınlar yapan kurum, farklı uluslara İran kültürünü ve tarihini tanıtmak amacı taşıdığını ve ABD'nin müdahaleci politikaların karşı bir adalet kampanyası misyonuna sahip olduğu iddiasındadır.

Kamu diplomasisi kavramına göre olumsuz bir anlam taşıyan propaganda, bir doktrinin, o doktrini savunanların çıkarları ve bakış açılarında göre, sistematik olarak yaygınlaştırılması faaliyetidir.³⁴ Askeri gücün yetersiz olduğu durumlarda, propaganda bir kaldıraç görevi görebilir. Son dönemlerde açıkça gözlemlendiği üzere propaganda savaşın ve mücadelenin bir parçasıdır.

Örneğin Ali Hamaney, Muhammed Musaddık'ın³⁵ ölüm yıldönümünde "Allende'nin³⁶ tersine bizler, CIA'in ortadan kaldırdığı liberaller değiliz"³⁷ diyerek, ABD'ye yönelik algı ve beklentilerin değişmediğini göstermiştir. İran'da ABD ve Batıyı tüm kötülüklerin kaynağı olarak tanımlama eğilimine benzer bir anlayış ABD'de bulunmaktadır. Ocak 2002 tarihinde başkan Bush yaptığı bir konuşmada, İran'ı "şer eksenli" ülkeleri arasında saymıştır. ABD yönetimine göre İran, uluslararası terörizme yardım etmekte ve mali destek sağlamaktadır. Aynı zamanda İran, kendi halkının özgürlüklerini kısıtlayan 'totaliter bir kâbus' olarak tanımlanmaktadır. İki ülke arasındaki nefret ve düşmanlık propagandası, siyasi fayda yaratmak için işlevselleşmiştir. İran rejiminin en önemli propagandası ABD

---

³¹Kenneth Katzman Iran's Foreign and Defense Policies, May 23 2018, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf> (12.06.2018) s. 3.

³² Bu farklılaşma iç kuvvetlerin dengesizliği veya kurumsal olarak "Balkanlaşma", olarak da tanımlanmaktadır. Mehran Kamrava, Houchang Hassan-Yari, Suspended Equilibrium in the Iranian Political System The Muslim World Volume 94 October 2004 Suspended Equilibrium in Iran's Political System, The Muslim World, Vol 94, 2004, pp. 495-525, p. 496. <https://pdfs.semanticscholar.org/9759/03e4cd33f02694cc54584e88b84f8cd257e9.pdf> (21.07.2018). Ancak siyasi kutuplaşma, dış politika açısından değerlendirildiğinde Tahran yönetimini bölge ülkelerine göre değişime açık ve demokratik göstermektedir.

³³ İran anayasasının başlangıç kısmında, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının "İslami kültürün" yaygınlaşmasına hizmet etmesi gerektiği hedefi yer almaktadır. bkz. The Constitution of the Islamic Republic of Iran <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> (11.05.2018).

³⁴Anna Tiedeman, Islamic Republic of Iran Broadcasting: Public Diplomacy or Propaganda?, <http://fletcher.tufts.edu/~media/Fletcher/Microsites/al%20Nakhlah/archives/pdfs/tiedeman.pdf> (20.06.2018).

³⁵ 1951 yılında milliyetçi lider Muhammed Musaddık'ın İran petrolünü millileştirme kararı sonrası İran siyaseti yeni bir döneme girmiştir. İngiltere'nin İran'ı işgal tehditleri ve ABD'nin arabuluculuk çabalarına rağmen millileştirme kararından vazgeçmeyen Musaddık, ABD'nin öncülüğünde planlanan bir darbe ile iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu durum aynı zamanda ABD açısından, İngilizlerin nispi olarak bölgesel gücünün azaldığı bir ortamda kendi rolünü pekiştirmek amaçlı bir eğilim olarak tespit edilebilir.

³⁶ Salvador Allende 1973 yılında Şili'de CIA destekli bir darbe ile iktidarını ve hayatını kaybetmiştir.

³⁷Abrahamian, 2008, s.235.

ve İsrail karşıtlığı olurken, ABD açısından İran rejiminin “tehditleri”, Washington’un bölgesel askeri varlığını haklılaştırmak ve meşrulaştırmak için kullanılmıştır.³⁸

SONUÇ

1979 sonrası İran’ın güvenlik stratejisinin temel unsurları, rejim güvenliğinin iç ve dış politikada öncelikli kabul edilmesi, bölgesel müttefikler ve Şii gruplarla dinamik bir ilişki ile küresel aktörlerle yürütülen denge siyasetine dayanmaktadır.

Devrim sonrası Irak Savaşı ve rejim güvenliği endişesi, geniş bir iç ve dış düşman algısı yaratmıştır. İç düşman rejimin ideolojisi ile uyumlu olmayan bütün kesimler, dış düşman ise, genelde Batı özelde ise, İsrail ve ABD olarak tanımlanmıştır. Batı karşıtlığını, rejimi canlı tutmak, memnuniyetsiz kesimleri bastırmak ve siyasi ve ekonomik sorunlarda tüm sorumluluğu “düşmanlara” yüklemek amacıyla kullanılmıştır.

Bu çerçevede İran, “direniş ekonomisi” olarak tanımlanan kendi kendine yeten bir ekonomi hedeflemiştir. Askeri açıdan ise Devrim Muhafızlarının öncülüğünde orta ve uzun menzilli füze sistemleri geliştirmek temel önceliklerden kabul edilmiş ve bu hedeften taviz verilmemiştir. Siyasi olarak 1989 yılında Devrim’in lideri Humeyni’nin ölümü sonrası rejim ihracı fikri terk edilmekle birlikte, reel politik imkânlar doğrultusunda Şii gruplarla, ittifak canlı tutulmuştur.

Bölgede askeri varlık göstermenin ötesinde politik değişimin taraftarı haline gelen Tahran bölgesel mezhepsel muhalefeti, kendisiyle uyumlu güç unsurlarını motive etmeyi başarmıştır. Bu güç devşirme politikasına rağmen sistem içerisinde çelişkiler ve çatışma eğilimi devam etmektedir. İran müttefiklerini desteklerken, rakiplerini ve düşmanlarını birleştirmeyi de başarmıştır. Bu anlamda 2017 sonrası ABD, İsrail ve Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, İran karşıtı cephe olarak öne çıkmaktadır.

Önümüzdeki yıllar içinde, İsrail-İran rekabetinin radikal bir nitelik kazanması beklenmektedir. Afganistan ve Irak’ta, İran karşıtı gruplar yenilerek iktidarlarını kaybetmişlerdir. Buna karşılık, İran’ın nüfuzunun artmasına dolaylı olarak katkı veren Tel Aviv ve Washington’un tehdit algısı yükselmiştir. Milis gruplar ve devlet dışı aktörlerle yakın bağ kurabilen İran ile Ortadoğu’da köklü ittifaklar kurmuş Washington ve bölgede askeri üstünlüğü elinde bulunduran İsrail’in doğrudan karşı karşıya gelme ihtimali ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Tahran yönetimi güvenlik stratejisini, ülke üzerindeki baskı ve tecrit politikası altında şekillendirmiştir. İran’ın rutin güvenlik algısı bir kriz yönetimi niteliğindedir. Bu nedenle, ABD ve İsrail’le siyasi gerilime, Ortadoğu’da en hazırlıklı ülkelerden biri muhtemelen İran’dır.

---

³⁸ Arzu Celalifer Ekinci, İran Nükleer Krizi, Ankara, USAK Yayınları, 2009, s.274.

KAYNAKÇA

- Al-Smadi, Fatima, Analysis: Hamas, Islamic Jihad Redefining Relations with Iran, Report, Al Jazeera Centre for Studies, 20.09.2015, <http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2015/9/20/20159209628837734Hamas.pdf> (25.07.2018).
- Alloul, Jaafar, The 'Shi'a Crescent' Theory, 2011 https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/786/448/RUG01-001786448_2012_0001_AC.pdf (12.05.2018).
- Annual Report on Military Power of Iran, April 2012, <https://fas.org/man/eprint/dod-iran.pdf> (21.07.2018).
- Barzegar, Kayhan, Abdolrasool Divsallar, Political Rationality in Iranian Foreign Policy, *International Affairs The Washington Quarterly*, Vol. 40, No. 1, 2017, pp. 39–53.
- Buzan, Barry, *People, States and Fear: The National Security Problems in International Relations*, The University of North Carolina Press, Chicago, 1983.
- Dolatabadi, Bagheri, Ali, Rouhollah Zarei, *The Future of Iran-China Relations: An Alliance or Pure Cooperation? Comparative Politics, Russia*, Vol. 9, No. 1, 2018, pp. 60-73.
- Ehteshami, Anoushiravan, Raymond A. Hinnebusch., *Syria and Iran Middle Powers in a Penetrated Regional System*, New York, Routledge, 2002.
- Abrahamian, Ervand. *Modern İran Tarihi*, (çev), Dilek Şendil, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2008.
- Ekinci, Celalifer, Arzu, *İran Nükleer Krizi*, Ankara, USAK Yayınları, 2009.
- Eisenstadt, Michael, *Iran after Sanctions: Military Procurement and Force-Structure Decisions*, The International Institute for Strategic Studies, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/opeds/Eisenstadt20171219-IISS-chapter.pdf> (12.06.2108).
- Holokost Karikatürlerine İsrail'den Sert Tepki, Deutsche Welle, 16.05.2016 <https://www.dw.com/tr/holokost-karikat%C3%BCrlerine-israilden-sert-tepki/a-19259912> (10.06.2108).
- İran'ın Bölgesel Politikalarına Bakış, 21.06.2011, TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2204/iranin_bolgesel_politikalarina_bakis (22.07.2018).
- Kamrava, Mehran, Houchang Hassan-Yari, *Suspended Equilibrium in the Iranian Political System*, *The Muslim World*, Volume 94, 2004, pp. 495-525.

- <https://pdfs.semanticscholar.org/9759/03e4cd33f02694cc54584e88b84f8cd257e9.pdf> (21.07.2018).
- Katzman, Kenneth, Iran's Foreign and Defense Policies, May 23 2018, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf> (12.06.2018).
- Kaye, Dassa Dalia, Alireza Nader, Parisa Roshan, Israel and Iran, The RAND Corporation, Santa Monica, 2011.
- Konukcu, Yasemin, Küresel Hegemonya ve Güç Dengeleri Bağlamında ABD-İran İlişkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2018.
- Leverett, Flynt, Hillary Mann Leverett, The United States, Iran and the Middle East's New "Cold War", The International Spectator, Vol. 45, No. 1, 2010, pp. 75-87.
- Lucic, Ante, Hezbollah: An Iranian Project?, National Security and the Future, Vol 1, No, 10, 2009, pp77-88.
- Manni, F. Nathaniel, Iran's Proxies: State Sponsored Terrorism in the Middle East, Global Security Studies, Volume 3, Issue 3, 2012, ss. 34-45.
- Mansfield, Peter, Ortadoğu Tarihi, (çev.) Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Say Yayınları, 2011.
- Matthew Levitt, Hizballah and the Qods Force in Iran's Shadow War with the West, 2013, <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus123.pdf> (12.07.2018).
- Mcinnis, J. Matthew. Iranian Deterrence Strategy and Use of Proxies, 29.11.2016. https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/112916_McInnis_Testimony.pdf (12.07.2018).
- Mearsheimer, John, Stephen M. Walt, The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007.
- Mohammadi, Majid, Iranian Holocaust Cartoon Competitions and Exhibitions: Goals, Sponsors, and Themes, 11.05.2106. <https://www.usmmm.org/m/pdfs/PoliticalAnalysisEnglishFINAL.pdf> (11.07.2018).
- Ostovar, Afshon, Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide, Washington, Carnegie Endowment for International Peace Publications Department, 2016.
- Özkan, Behlül, Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası, Stratejik Araştırmalar, sayı 9, no, 16, 2011, ss.52-91.

Schahgaldian, B. Nikola, The Iranian Military Under the Islamic Republic, RAND Corporation, Santa Monica, 1987.

The Constitution of the Islamic Republic of Iran, <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf> (11.05.2018).

Tiedeman, Anna, Islamic Republic of Iran Broadcasting: Public Diplomacy or Propaganda?, <http://fletcher.tufts.edu/~media/Fletcher/Microsites/al%20Nakhlah/archives/pdfs/tiedeman.pdf> (20.06.2018).

Tzemprin, Athina, Ugoslav Jozic, Hernry Lambare, The Middle East Cold War: Iran-Saudi Arabia and the Way Ahead, Croatian Political Science Review, Vol. 52, No. 4-5, 2015, pp. 187-202.

Wuthnow, Joel, Posing Problems Without an Alliance: China-Iran Relations after the Nuclear Deal, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1004293.pdf> (11.06.2018).

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Dergimize gönderilen yazılar, ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uygun bir şekilde hazırlanmalı ve bilime katkısı olan özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

1. Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.
2. Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalıdır. Türkçe makalelerin başına Türkçe ve İngilizce; İngilizce makalelerin başına Türkçe ve İngilizce özet eklenmelidir. Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beşer tane anahtar kelime eklenmelidir.
3. Makaleler, dil ve ifade bakımından dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, makalede açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, ayrıca amaç ve kapsam dışına çıkan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir.
4. Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, makalede değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.
5. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin altında kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklama bulunmalıdır.
6. Makalede kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.
7. Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara sonuçta yer verilmemelidir.

YAZAR REHBERİ

Gönderilen çalışmalar hakem değerlendirmesi için aşağıda belirtilen yazım kurallarımıza uygun olarak hazırlanmalıdır:

- Makale başlığı ilk harfler büyük, sola yaslı, 14 punto olacak şekilde yazılmalıdır.
- Teşekkür yazısı ve çalışma ile ilgili açıklamalar varsa dipnot olarak bildiriniz.
- Paragraflar ve başlıklar içerden başlamamalıdır. Metin iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 4cm, alttan 4.5 cm, sol 3.5 cm, sağ 3.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 3,5 cm olmalıdır.
- Metinler Times New Roman, 12 punto, normal, her iki tarafa dayalı olarak yazılmalıdır.
- Metin içinde satır aralığı 1 satır olacak şekilde hazırlanmalıdır.
- En fazla 20 sayfa olmasına özen gösterilmelidir.
- Metin içinde özel olarak vurgulanmak istenen cümlelerde italik yazı karakteri kullanılmalıdır:
- Paragraf sonrasında aralık (spacing) değeri olarak 6 nk boşluk verilmelidir.

- Makaleyi bölümlere ayırırken numaralandırma kullanılmamalı; başlıklar büyük ve bold, alt başlıklarda kelimenin ilk harfi büyük ve bold, üçüncü düzey başlıklarda kelimelerin ilk harfi büyük, dördüncü düzey başlıklarda yalnızca kelimelerin ilk harfi büyük ve italik olmalıdır.

Örnek:

KAMU PERSONEL YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ

Planlı Dönem Öncesi Çabalar

Yabancı Raporlar

Fritz Neumark Raporu

ATIF USULLERİ

Akademik İzdüşüm Dergisi **dipnot yöntemini** benimsemiştir. Dipnotlar tüm metin içinden başlayarak numaralandırılır. Dipnotlarda Times New Roman için 10 punto kullanılır. Bu yöntemde bir konuya ilişkin açıklama yapılması istendiğinde açıklama sayfa altına dipnot olarak verilebilir.

- Kitap için;

Hamza Al, **Kamu Yönetimi**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 51.

- Aynı kaynağa ikinci kez atıf yapıldığında yazarın soyadı ve atıfta bulunulan eserin sayfa numarası yazılır.

Al, s. 55.

- İki yazarlı esere atıfta bulunulurken,

Abdullah Yılmaz ve Mustafa Ökmen, **Kamu Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004, s. 12.

-İki yazarlı esere ikinci kez atıfta bulunurken,

Yılmaz ve Ökmen, s. 12.

- İkiyazardan fazla yazarı olan bir esere metin içinde atıfta bulunulurken;

Durmuş Tezcan ve diğerleri, **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 10.

- İkiyazardan fazla yazarı olan bir esere metin içinde ikinci kez atıfta bulunulurken;

Tezcan ve diğerleri, s. 11.

-Bildiri, konferans, kongre, sempozyum kitaplarının bir bölümüne yapılan atıflar aşağıdaki gibi gösterilir:

Örnek:

Halil Sarıaslan, “KİT’lerin Özelleştirilmesinde Sistemik Bir Yaklaşım”, **Özelleştirme Sempozyumu Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü ve Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Manisa, 28-29.04.1994, s.186.

- *Atıfta bulunulan eserin yazarının adının belirtilmemesi halinde, "Başvurulan Metnin Başlığı, Kitabın Adı, Yayınevi, Basım Yeri, Yılı, Sayfa numarası" şeklinde atıfta bulunulur.*

Avrupa'da Dil Öğrenimi, **Avrupa Dergisi**, Aralık 1978, ss.15-16.

- *Yazar bir kurum ise, yazarın soyadı yerine kurumun adı yazılır.*

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB Adalet ve İçişleri Politikası-Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları, Ankara, 2000, s.3.

- **Derleme (editörlü) yayınlara atıfta bulunurken derleyen anlamında (Der.), editör anlamında (Ed.) ifadesi kullanılır.**

Örnek:

Mehmet Altan (Ed.), **Hukuk Devleti**, Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s.40.

Ahmet Livaneli, "Devlet ve Piyasa", **Hukuk Devleti**, (Ed. Mehmet Altan), Akademi Yayınları, İstanbul, 2006, s.40.

-**Çeviri kitaplara atıfta bulunulması halinde çeviren Çev. şeklinde kısaltılır.**

Köşim Yesmagambetov, **Mustafa ÇOKAY Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür**, çev. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 27.

-**Orijinal kaynağa ulaşılamaması durumunda yapılan aktarmalar dipnotta aşağıdaki şekilde gösterilir:**

Ahmet Livaneli, **Hukuk Devleti**, Akademi Yayınları, İstanbul, 2003, s.40'dan aktaran Mehmet Altan, **Piyasa ve Devlet**, Bilim Yayınları, İstanbul, 2006, s.99.

- **Yayınlanmamış tezlerden yapılan atıflarda;**

Vildan Saba Aktop, **Türkiye'de Para Arzının İçselliği: Ekonometrik Bir Uygulama**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s.32.

-**Sürelî yayınlardan yapılan atıflar şu şekilde yapılır:**

Tunç Demirbilek, "Liderlik Tipleri Açısından İşçi Sendikası Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma", **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2003, s.25.

Tom Baum and Vjollca Bakiu, "Tourism in Albania: Competing in the Mediterranean Region", **Anatolia: An International Journal of Tourism And Hospitality Research**, Vol.10, 1999, p. 5. –

-**İnternet alıntılarında internetten alıntı yapıldığı tarih parantez içinde ve internet adresinin sonunda verilmelidir. Yazarın Adı Soyadı, "Alıntı Yapılan Kaynağın Başlığı", varsa Kaynağın Tarihi, Erişim Adresi, (Erişim tarihi gün.ay.yıl olarak), varsa Sayfa numarası.**

Örnek: TÜSİAD, "AB Komisyonu'nun Raporu ile AB-Türkiye İlişkilerinde Tarihsel Bir Aşamaya Kaydedilmiştir", **Basın Bülteni**, 06.10.2004, [http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/\\$FILE/duyuruno104.pdf](http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/$FILE/duyuruno104.pdf), (30.08.2007), s.1.

KAYNAKÇA

-Tek yazarlı kitap için;

Al, Hamza. **Kamu Yönetimi**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2013.

-Çok yazarlı kitap için;

Yılmaz, Abdullah ve Mustafa Ökmen. **Kamu Yönetimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2004.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rıfat Murat Önok. **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

- Kitap içinde bölüm olması halinde başvurulacak kaynağın sayfa aralığı belirtilir;

Baltas, Nickos. “The Economy of the European Union”, **European Union Enlargement**, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp.146-157.

-Makalenin ve bildiri kitabının yayınlandığı dergi ya da kaynağın sayfa aralığı belirtilir;

Demirbilek, Tunç. “Liderlik Tipleri Açısından İşçi Sendikası Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma”, **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2003, ss. 22-37.

Lee, Daniel Y. “Purchasing Power Parity and Dynamic Error Correction Evidence from Asia Pacific Economies”, **International Review of Economics and Finance**, Vol.:8, 1999, pp. 199–212.

Sarıaşlan, Halil. “KİT’lerin Özelleştirilmesinde Sistemik Bir Yaklaşım”, **Özelleştirme Sempozyumu Kitabı**, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölüm ve Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Manisa, 28-29.04.1994, ss.183-193. 21

-Tez için;

Çolakoğlu, Ülker. **Konaklama İşletmelerinin Yönetici-Yönetilen İlişkilerinde İletişim Stratejileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.

-İnternet alıntılarında internetten alıntı yapıldığı tarih parantez içinde ve internet adresinin sonunda verilmelidir. Yazar Soyadı, Adı. “Alıntı Yapılan Kaynağın Başlığı”, varsa Kaynağın Tarihi, Erişim adresi, (Erişim Tarihi).

TÜSİAD, “AB Komisyonu’nun raporu ile AB – Türkiye İlişkilerinde Tarihsel Bir Aşama Kaydedilmiştir”, **Basın Bülteni**, 06.10.2004, [http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/\\$FILE/duyuruno104.pdf](http://www.tusiad.org/internet.nsf/0ce54dd76703eef8c225669b0026d587/2ef1340e85d2053ec2256b22004abd42/$FILE/duyuruno104.pdf), (30.08.2007).

-Çeviri kitaplar için;

Yesmagambetov, Köşim. **Mustafa ÇOKAY Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür**, çev. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.